

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Andreja Pestotnik

ZASEBNOST IN MOBILNI TELEFONI

Diplomsko delo

Ljubljana 2007

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Andreja Pestotnik

Mentor: red. prof. dr. Vasja Vehovar

Somentor: asist. dr. Matej Kovačič

ZASEBNOST IN MOBILNI TELEFONI

Diplomsko delo

Ljubljana 2007

Za vse nasvete in pomoč pri ustvarjanju naloge se zahvaljujem mentorju dr. Vasji Vehovarju in somentorju dr. Mateju Kovačiču.

Zahvaljujem se svoji družini, ki mi je ves čas študija stala ob strani in me podpirala.

Hvala tudi fantu Juretu in vsem tistim, ki so ves ta čas verjeli vame.

ZASEBNOST IN MOBILNI TELEFONI

Zasebnost je ena izmed najpomembnejših človekovih pravic. V času, ko nas na vsakem koraku spremljajo in nadzirajo nove tehnologije pa postaja ta pravica še pomembnejša. Z prihodom mobilnih telefonov, ki so se zelo hitro razširili in vsidrali v naš vsakdanjik, se je zanimivo vprašati če, in predvsem kako, ta tehnologija vpliva na našo zasebnost. Zbiranje lokacijskih in prometnih podatkov o uporabniku mobilnega telefona, nadzorovanje in prisluškovanje preko mobilnega telefona in širjenje privatnih pogovorov v sfero javnosti so le nekatere dileme, ki jih lahko povežemo z vprašanjem zasebnosti zaradi uporabe mobilnega telefona. V empiričnem delu naloge so predstavljene nekatere evropske raziskave, ki obravnavajo tudi odnos do zasebnosti in mobilnega telefona, največ pozornosti pa je namenjeno slovenski raziskavi iz leta 2005, ki obravnava različne vidike odnosa uporabnikov mobilnih telefonov do zasebnosti.

Ključne besede: zasebnost, mobilni telefon, informacijska družba, človekove pravice.

PRIVACY AND MOBILE PHONES

Privacy is one of the most important human rights. Nowadays, when new technologies attend and supervise almost all our moves, this right becomes even more and more important. With arrival of mobile phones, that broadened and anchored very fast in our everyday life, interesting question is, how this technology impacts our privacy. Collecting location and traffic informations about mobile phone users, supervising and tapping by mobile phone and spreading privat conversations in the public sphere are just some of the issues, which we can connect with question of privacy because of mobile phone usage. In empiric part some European researches that handle relation to privacy and mobile phone are presented, but the main attention is focused on Slovenian research from year 2005, where different viewpoints of mobile phone users on privacy are presented.

Keywords: privacy, mobile phone, information society, human rights.

KAZALO

1. UVOD.....	8
2. ZASEBNOST IN PRAVICA DO ZASEBNOSTI.....	10
2.1 ZASEBNOST V INFORMACIJSKI DRUŽBI.....	14
2.2 INFORMACIJSKA ZASEBNOST	15
2.3 KOMUNIKACIJSKA ZASEBNOST.....	17
3. STANJE IN RAZVOJ MOBILNE TELEFONIJE.....	20
4. ZASEBNOST IN MOBILNI TELEFONI	27
4.1 ZASEBNOST IN SFERA TEHNOLOGIJ	28
4.1.1 STALNA DOSEGLJIVOST IN NADZORSTVENA FUNKCIJA MOBILNEGA TELEFONA.....	28
4.1.2 PRISLUŠKOVANJE.....	31
4.1.3 LOKACIJSKI PODATKI.....	34
4.1.4 PROMETNI PODATKI.....	36
4.1.5 SPOŠTOVANJE PRAVICE DO ZASEBNOSTI - PRIMER MOBITEL 2004.....	38
4.2 ZASEBNOST IN JAVNI PROSTOR.....	40
4.2.1 ZASEBNI POGOVORI V JAVNEM PROSTORU	40
5. EMPIRIČNI DEL	46
5.1 RAZISKAVA SIBIS.....	46
5.2 RAZISKAVI EUROBAROMETER	48
5.2.1 EUROBAROMETER 2003.....	48
5.2.2 EUROBAROMETER 2005.....	49
5.3 RAZISKAVA RIS-IKT	54
5.3.1 Prisluškovanje in nadzorovanje.....	54
5.3.2 Neprestana dosegljivost.....	57
5.3.3 Zasebni pogovori v javnem prostoru	60
5.3.4 Razvrščanje enot v skupine	63
5.3.5 Neuporabniki mobilnih telefonov.....	68
6. ZAKLJUČEK.....	71

7. LITERATURA.....	74
8. PRILOGE.....	78

KAZALO SLIK IN TABEL

SLIKA 3.1: LASTNIŠTVO MOBILNEGA TELEFONA V SLOVENIJI (v %).....	22
SLIKA 3.2: LASTNIŠTVO MOBILNEGA TELEFONA V SLOVENIJI PO SPOLU (v %).....	23
SLIKA 3.3: LASTNIŠTVO MOBILNEGA TELEFONA V SLOVENIJI PO STAROSTNIH SKUPINAH (v %).....	23
SLIKA 3.4: LASTNIŠTVO MOBILNEGA TELEFONA V SLOVENIJI GLEDE NA IZOBRAZBO (v %).....	24
SLIKA 3.5: ŠTEVILO NAROČNIKOV FIKSNEGA IN MOBILNEGA TELEFONA V DRŽAVAH EU25 (V MILIJONIH).....	25
SLIKA 4.2.1.1: PROSTORI, KJER SE NAJPOGOSTEJE UPORABLJA MOBILNI TELEFON (v %).....	43
SLIKA 4.2.1.2: POGOSTOST SPREMEMBE NASTAVITVE ZVONJENJA MOBILNEGA TELEFONA NA RAZLIČNIH MESTIH (v %).....	44
SLIKA 5.1.1: ZASKRBLJENOST, KI SE NANAŠA NA VAROVANJE PODATKOV NA INTERNETU IN NA ZASEBNOST TER ZAUPNOST MED POPULACIJO.....	46
SLIKA 5.1.2: ZASKRBLJENOST, KI SE NANAŠA NA VAROVANJE PODATKOV NA INTERNETU IN NA ZASEBNOST TER ZAUPNOST MED UPORABNIKI INTERNETA.....	47
SLIKA 5.2.1.1: NADZOROVANJE TELEFONSKIH KLICEV V LUČI BOJA PROTI TERORIZMU.....	49
SLIKA 5.2.2.1: VAROVANJE ZASEBNIH PODATKOV (v %).....	50
SLIKA 5.2.2.2: ODNOS DO SVOBODNE KOMUNIKACIJE V PRIHODNIH DESETIH LETIH (v %).....	51
SLIKA 5.2.2.3: DEMOGRAFSKE ZNAČILNOSTI ANKETIRANCEV, KI SO OPREDELILI SVOBODO GOVORA V NASLEDNIH DESETIH LETIH KOT <i>ZELO POMEMBNO</i> (v %).....	52
SLIKA 5.2.2.4: ODSOTKI VPRAŠANIH, KI MENIJO, DA BODO IMELE NAVEDENE NOVE TEHNOLOGIJE POZITIVEN UČINEK NA ŽIVLJENJE V NASLEDNIH TRIDESETIH LETIH (v %).....	53
SLIKA 5.3.1.1: ODNOS ANKETIRANCEV DO PRISLUŠKOVANJA IN NADZOROVANJA GLEDE NA SPOL ANKETIRANCEV.....	55
SLIKA 5.3.1.2: ODNOS ANKETIRANCEV DO PRISLUŠKOVANJA IN NADZOROVANJA GLEDE NA STAROST ANKETIRANCEV.....	55
SLIKA 5.3.1.3: ODNOS ANKETIRANCEV DO PRISLUŠKOVANJA IN NADZOROVANJA GLEDE NA IZOBRAZBO ANKETIRANCEV.....	56

SLIKA 5.3.2.1: ODNOS ANKETIRANCEV DO NEPRESTANE DOSEGLJIVOSTI GLEDE NA SPOL ANKETIRANCEV.....	57
SLIKA 5.3.2.2: ODNOS ANKETIRANCEV DO NEPRESTANE DOSEGLJIVOSTI GLEDE NA STAROST ANKETIRANCEV.....	58
SLIKA 5.3.2.3: ODNOS ANKETIRANCEV DO NEPRESTANE DOSEGLJIVOSTI GLEDE NA IZOBRAZBO ANKETIRANCEV.....	59
SLIKA 5.3.3.1: ODNOS ANKETIRANCEV DO POGOVOROV V JAVNOSTI GLEDE NA SPOL ANKETIRANCEV.....	61
SLIKA 5.3.3.2: ODNOS ANKETIRANCEV DO POGOVOROV V JAVNOSTI GLEDE NA STAROST ANKETIRANCEV.....	62
SLIKA 5.3.3.3: ODNOS ANKETIRANCEV DO POGOVOROV V JAVNOSTI GLEDE NA IZOBRAZBO ANKETIRANCEV.....	62
SLIKA 5.3.4.1: POVPREČNE VREDNOSTI UPORABLJENIH SPREMENLJIVK PO DOBLJENIH TREH SKUPINAH.....	64
SLIKA 5.3.5.1: RAZLOGI ZA NEUPORABO MOBILNEGA TELEFONA GLEDE NA SPOL ANKETIRANCEV	68
SLIKA 5.3.5.2: RAZLOGI ZA NEUPORABO MOBILNEGA TELEFONA GLEDE NA STAROST ANKETIRANCEV.....	69
SLIKA 5.3.5.3: RAZLOGI ZA NEUPORABO MOBILNEGA TELEFONA GLEDE NA IZOBRAZBO ANKETIRANCEV.....	69
TABELA 3.1: DELEŽ UPORABNIKOV MOBILNE TELEFONIJE - PODATKI OPERATERJEV (v %)	21
TABELA 5.3.4.1: POVPREČNE VREDNOSTI UPORABLJENIH SPREMENLJIVK PO DOBLJENIH TREH SKUPINAH (WARDOVA METODA, EVKLIDSKA RAZDALJA, STANDARDIZIRANE SPREMENLJIVKE, OPTIMIZIRANO Z METODO VODITELJEV)	64
TABELA 5.3.4.2: PRIMERJAVA RAZLIČNIH DEJAVNIKOV PO VSEH TREH SKUPINAH	66

1. UVOD

*»Bistveno je, da ima posameznik možnost izvedeti več
o svetu okoli sebe ter o aktivnostih drugih ljudi,
vendar pa bo hkrati moč izvedeti več tudi
o aktivnostih tega posameznika samega«
(Katz 1999: 10).*

Zasebnost je »želja vsakega izmed nas za fizičen prostor, v katerem nas nihče ne moti, ne nadleguje, ne spravlja v zadrego, v katerem nimamo odgovornosti in imamo možnost in priložnost sami nadzorovati čas in način razkrivanja privatnih informacij o nas« (Robert Ellis Smith v Laurant 2003: 2). Zasebnost je temelj človekovega dostojanstva in ostalih vrednot, kot so svoboda združevanja in svoboda govora. V današnjem svetu pa je postala zasebnost celo ena izmed najpomembnejših človekovih pravic. Poznajo jo povsod po svetu, v najrazličnejših regijah in kulturah (Laurant 2003: 1).

Zgodovina razvoja telefonskega aparata je od nekdanj sprožala pomisleke prav v zvezi z uporabnikovo zasebnostjo. Prihod mobilnega telefona, njegovo vsidranje v naš vsakdanjik in njegova mobilnost pa so odprli mnoga nova vprašanja in nove pomisleke, kot so vdor javnega v zasebno sfero in obratno, zbiranje podatkov o lokaciji in prometu uporabnika mobilnega telefona, ipd.

V splošnem lahko te pomisleke razdelimo na tiste, ki izhajajo iz sfere tehnologije same in so torej tesno povezani s splošnim zaupanjem v varnost mobilnih omrežij in mobilnih telefonov kot komunikacijske tehnologije - sem sodi na primer strah pred prisluškovanjem in snemanjem pogovorov po mobilnem telefonu. Drugi pomislek, ki izhaja iz povezave med uporabnikovo zasebnostjo in mobilnim telefonom, pa izhaja iz sfere prostora. Tu se dilema pojavi predvsem pri stopnji zaupnosti uporabnikovega pogovora po mobilnem telefonu in izhaja iz okolja, kjer se uporabnik trenutno giblje. Ponavadi se omejitve pojavljajo v sferi javnosti, na primer na avtobusu, v trgovini, na cesti, v kinu, v restavracijah in se odražajo v predvsem neformalni prepovedi zvonjena ali glasnega pogovarjanja po mobilnem telefonu (Krapež 2007: 272–273).

Ali je taka prepoved sploh dovoljena in ali gre pri pogovarjanju po mobilnem telefonu v javnosti bolj za vdor v zasebnost tistega, ki se po telefonu pogovarja in ga okolica (nehote) posluša ali pa je z glasnim govorjenjem v javnosti bolj motena zasebnost okolice, ki je takorekoč prisiljena poslušati velikokrat zelo osebne in intimne pogovore tistega, ki po mobilnem telefonu govori? Na ta vprašanja bomo poskušali v nalogi odgovoriti, predvsem pa ugotoviti, ali zasebnost in z njo povezani pomisleki uporabnike mobilnih telefonov dejansko sploh skrbijo in če jih, pri katerih dejavnikih prihaja do največjih odstopanj.

Najprej si bomo ogledali nekaj splošnih definicij zasebnosti in se posvetili predvsem zasebnosti v informacijski dobi. Predstavili bomo tisti dve dimenziji zasebnosti, ki sta v sodobni družbi najbolj izpostavljeni in za nas najbolj zanimivi - to sta informacijska in komunikacijska zasebnost.

Nato si bomo ogledali, kako je potekal razvoj mobilne telefonije od njenega začetka in kakšno je stanje mobilne telefonije v Sloveniji in v svetu danes.

V četrtem poglavju si bomo natančneje ogledali, kateri so največji pomisleki glede zasebnosti zaradi uporabe mobilnih telefonov. Izhajali bomo iz zgoraj opisanih dilem, vezanih na sferi tehnologij in prostora. Poblíž si bomo ogledali nadzorstveno funkcijo mobilnega telefona, prisluškovanje, zbiranje lokacijskih in prometnih podatkov o uporabniku mobilnega telefona, ter uporabo mobilnega telefona v javnih prostorih.

V empiričnem delu diplomske naloge bomo zbrali in analizirali nekatere, že opravljene domače in tuje raziskave, ki se navezujejo na obravnavano problematiko. Osrednjo pozornost bomo posvetili raziskavi RIS-IKT, ki je bila opravljena leta 2005 in v kateri velik sklop vprašanj obravnava uporabo in odnos do mobilnega telefona.

2. ZASEBNOST IN PRAVICA DO ZASEBNOSTI

*»Orodja, ki nam omogočajo sodelovanje,
hkrati številnim posredujejo veliko osebnih podatkov
o vsakomer izmed nas«
(Rheingold 2004: xxi).*

Od vseh človekovih pravic je pravica do zasebnosti med tistimi, ki jih je najtežje definirati. Definicije zasebnosti se precej razlikujejo glede na kontekst in okolje. V najbolj splošnem kontekstu je zasebnost definirana kot »meja, do katere lahko družba posega v posameznikove zadeve« (Davies v Laurant 2003: 1). V nalogi pa se bomo najpogosteje opirali na naslednji dve definiciji – prva je definicija zasebnosti, ki jo je postavil Robert Ellis Smith (1964), ki pravi, da je zasebnost »želja vsakega izmed nas za fizičen prostor, v katerem nas nihče ne moti, ne nadleguje, ne spravlja v zadrego, v katerem nimamo odgovornosti in imamo možnost in priložnost sami nadzorovati čas in način razkrivanja privatnih informacij o nas« (Laurant 2003: 2). Ker pa v moderni družbi, kjer nas obdajajo številne informacijsko komunikacijske tehnologije ni več pomembna samo zasebnost, vezana na fizični prostor, se bomo opirali tudi na definicijo informacijske zasebnosti, pri kateri gre za »zahtevo posameznikov, skupin ali institucij, da sami zase odločajo, kdaj in v kakšnem obsegu bodo drugim posredovali informacije o sebi« (Head in Yuan 2001: 149).

Kot ugotavlja poročilo Privacy and Human Rights, je zasebnost temelj človekovega dostojanstva in ostalih vrednot, kot so svoboda združevanja in svoboda govora. V današnjem svetu pa je postala zasebnost celo ena izmed najpomembnejših človekovih pravic. Poznajo jo povsod po svetu, v najrazličnejših regijah in kulturah (Laurant 2003: 1). Zato ni čudno, da je zaščiten z več mednarodnimi akti, predvsem pa s Splošno deklaracijo človekovih pravic, ki so jo 10. decembra 1948 sprejeli in razglasili Združeni narodi. O zasebnosti je govora v 12. členu te deklaracije, ki pravi: »Nikogar se ne sme nadlegovati s samovoljnim vmešavanjem v njegovo zasebno življenje, v njegovo družino, v njegovo stanovanje ali njegovo dopisovanje in tudi ne z napadi na njegovo čast in ugled. Vsakdo ima pravico do zakonskega varstva pred takšnim vmešavanjem ali takšnimi napadi« (Splošna deklaracija 1948).

Zasebnost pa se je kot vsesplošna pravica pojavila že v poznem 19. stoletju, ko sta jo Warren in Brandeis (1890) v svojem članku »Pravica do zasebnosti« (»Right to Privacy«) definirala kot »pravico, da te pustijo na miru«. Na razvoj modernega pojma zasebnosti so po tem skozi čas vplivale še najrazličnejše okoliščine, ključen vpliv nanjo pa je imel tehnološki napredek, ki jo je povzdignil kot najvišjo družbeno vrednoto (Woo 2006: 951). Razvoj tehnologije tiska je namreč omogočil hitro in obširno širjenje informacij in tako povzročil, da je ljudi začela skrbeti njihova zasebnost. Izvor ideje o pravici do zasebnosti se torej tesno povezuje z razvojem tiskarskega stroja in spremljajočim porastom popularnih medijev, ki so začeli objavljati posameznikove privatne zadeve. Warren in Brandeis (1890) trdita, da je prav to, da so članki in tisk vdrli v privatna, družinska življenja posameznikov, prebudilo v ljudeh njihovo potrebo po pravici do zasebnosti. Poleg razmaha tehnologije tiska pa je na potrebo po zasebnosti vplival tudi naraščajoči individualizem, ki je še spodbujal željo po zasebnosti (Woo 2006: 952).

V 19. stoletju je torej pojem zasebnosti pomenil predvsem možnost nadzorovanja lastnega, privatnega življenja in hkrati predstavljal neke vrste ščit pred zunanjimi silami, predvsem pred državo in tiskom. Zgodovinsko ozadje opredelitve zasebnosti pa se močno odraža tudi v moderni opredelitvi zasebnosti. Izpostavljeno je nevmešavanje države, medijev in ostalih pomembnih institucij v življenje posameznika (Woo 2006: 952–953).

Po mnenju Katsha (1989) moderen pojem zasebnosti temelji na »posameznikovi pravici, da se država in množični mediji ne vmešavajo v njegovo življenje« (Katsh v Woo 2006: 952). DeCewova (1997) je zasebnost opredelila še bolj široko - kot »protiutež, ki varuje posameznike pred družbeno kontrolo drugih.« Pravi, da zasebnost posamezniku omogoča samostojno izbiro osebnih dejavnosti ter samostojno odločitev, kakšne odnose bo vzpostavljala, brez vmešavanja drugih (DeCew v Woo 2006: 952). Poenostavljeno pa lahko danes zasebnost opredelimo kot »stopnjo intimnosti, ki jo posameznik lahko pričakuje v določeni situaciji« (Krapež 2007: 272). Zasebnost je torej danes vse bolj zožana na intimnost, le-ta pa se čedalje bolj širi v javnost. Vse pogosteje lahko v javnosti, na številnih oglaševalskih tablah in v televizijskih reklamah spremljamo akte in situacije, ki prikazujejo tudi najbolj intimne sfere našega življenja.

Zagotovljena stopnja zasebnosti je odvisna od več dejavnikov. Med njimi so največkrat odločilni prostor, v katerem se posameznik giblje (npr. stanovanje, uradni prostori, park in druge javne površine), vloga, v kateri nastopa (uradna funkcija, zasebni opravki), ter drugi ekonomski, socialni in politični dejavniki.

Pomembno pa se je zavedati, da pravica do zasebnosti ni absolutna. Zasebnost mora biti uravnotežena s potrebami družbe. Na primer kriminallec lahko izkoristi svojo pravico do zasebnosti kot pomoč pri skrivanju svojih zločinov. V tem primeru pravica javnosti, da to izve, nadvlada posameznikovo pravico do zasebnosti (Head in Yuan 2001: 149).

Kot ugotavlja poročilo Privacy and Human Rights 2003 lahko zasebnost razdelimo na štiri različne, vendar tesno povezane dimenzije (Laurant 2003: 3):

- Informacijska zasebnost; se nanaša na baze osebnih podatkov in upravljanje z njimi - gre za različne zaupne podatke, zdravstvene in vladne zapise. Informacijska zasebnost je poznana tudi pod pojmom »varovanje podatkov«.
- Zasebnost telesa; se nanaša na zaščito posameznikovega telesa pred nasilnimi postopki, kot so genska testiranja, pregledi telesnih odprtín,...
- Komunikacijska zasebnost; pokriva varnost in zasebnost pošte, telefona, elektronske pošte in drugih oblik komuniciranja.
- Prostorska zasebnost; se nanaša na omejevanje vdiranja v družinska in druga okolja, kot so delovno mesto ali javna sfera. Vključuje tudi preiskave, video nadzor in preverjanja identitete (v tem smislu je tesno povezana tudi z informacijsko zasebnostjo).

V nalogi bomo zgornje dimenzije zasebnosti poskušali povezati z rabo mobilnega telefona. Prve tri dimenzije predstavljajo pravico do lastne zasebnosti, v svojem domu, v katero nam drugi ne vdirajo, bodisi s prisluškovanjem, z nadzorovanjem naše lokacije, itd.

Drugi vidik zasebnosti pa izhaja iz opredelitve dimenzije prostorske zasebnosti in je postal aktualen in pomemben prav s prihodom mobilnih telefonov - predstavlja namreč pravico do zasebnosti na javnih mestih in se nanaša na primer na glasno in »neprimerno« govorenje po mobilnem telefonu v javnosti ter na zvonjenje in klepetanje ob nepravih trenutkih in v prostorih, kjer je vključen mobilni telefon celo prepovedan. Prvi vidik zasebnosti bi lahko rekli, da se močno nanaša na pričakovano zasebnost v *sferi tehnologije*, ki mobilni pogovor

omogoča, drugi vidik pa se nanaša na pričakovano zasebnost v *sferi prostora*, kjer se uporabnik nahaja (Krapež 2007: 272).

Tehnološki dejavniki (sfera tehnologij) so torej tisti, ki se nanašajo na varnost mobilnih omrežij in samega aparata. Uporabniku, ki ga zelo skrbi njegova zasebnost, so lahko celo tako pomembni, da zaradi njih v določeni meri omeji stopnjo zaupnosti mobilnega pogovora. Ker pa moderni telefoni omogočajo tudi vnos različnih podatkov in slikovnega gradiva, so že sami po sebi, ne da bi jih kdo uporabil za mobilno klepetanje, bogat vir informacij. Večinoma so shranjeni podatki zaupni do te mere, da uporabnike vznemiri že samo to, da se telefoni znajdejo v nepravih rokah. Uporaba telefona je zato odvisna tudi od prepričanj, predsodkov in zaupanja, ki jih uporabniki gojijo do varnosti mobilnih omrežij in telefonskih aparatov. Najpogostejši predsodki in strahovi, ki težijo uporabnike, so kot smo že omenili npr., da so pogovori po mobilnem telefonu snemani ali da se jim lahko prisluškuje, da lahko nekdo uporabi mobilni telefon kot sredstvo za nadzor, da aparat na splošno ogroža uporabnikovo zasebnost, oziroma da ni primeren za intimne pogovore.

Dejavniki, ki vplivajo na zasebnost v sferi prostora pa so predvsem tisti, ki se nanašajo na stopnjo zaupnosti uporabnikovega pogovora po mobilnem telefonu in izhajajo iz okolja, kjer se uporabnik trenutno giblje. Praviloma se omejitve pojavljajo v sferi javnosti, na primer na avtobusu, v trgovini, na cesti, v kinu, v restavracijah, ... (Krapež 2007: 272–273).

Omenjene dejavnike in predsodke, ki mučijo uporabnike mobilnih telefonov v obeh sferah, bomo v nadaljevanju poglobljeje predstavili. Najprej pa še nekaj besed na splošno o zasebnosti v današnji, informacijski družbi.

2.1 ZASEBNOST V INFORMACIJSKI DRUŽBI

*»Izguba zasebnosti je morda najočitnejša
temna plat sistemov tehnološkega sodelovanja«
(Rheingold 2004: xxi).*

Leta 1791 je angleški filozof in pravnik Jeremy Bentham predstavil načrt zapora Panoptikon. Ta je bil zamišljen kot krožna zgradba, v središču katere se nahaja Inšpektor, na obodu pa so v celicah zaporniki. Bentham si je zapor zamislil tako, da bi Inšpektor zapornike vedno lahko videl in slišal, obratno pa to ne bi bilo mogoče. Glavni učinek Panoptika je, »da pri nadzorovani osebi povzroči stalni občutek in mišljenje, da je ves čas opazovana« (Bentham 1787). To zagotavlja nenehno samodejno delovanje oblasti in tudi nadzora. S tem se doseže, da je učinek nadzora stalen, čeprav v resnici ni tako.

Idejo Panoptikona je kasneje razširil še na šole, bolnišnice, tovarne in celotno družbo. Vendar pa originalni Panoptikon ni bil nikoli zgrajen. Če je Bentham nadzor videl kot orodje gospodovanja nad posameznikom, je današnji Panoptikon veliko bolj prostovoljen, a hkrati tudi veliko bolj neizogiben. Posamezniki smo postavljeni pred navidezno možnost izbire: ali se »prostovoljno« odločimo za podreitev nadzoru, ali pa pač ne uporabljamo sodobne tehnologije, ne hodimo v videonadzorovana območja in se izključimo iz družbe. Medtem ko se povečanje nadzora prikazuje kot splošni interes, pa ostaja pravica do zasebnosti kot ovira skupnemu dobremu (Slo-Tech 2007).

Tudi Woo je mnenja, da je eno izmed najbolj perečih vprašanj v času naprednih informacijsko-komunikacijskih tehnologij postalo vprašanje varovanja zasebnosti (Woo 2006: 950).

Nadzor in vdiranje družbe, države, medijev in drugih v zasebnost in svobodo posameznikov pa ni edini možni negativni učinek izboljšane, tehnološko podprtega sodelovanja. Rheingold večji problem kot to, vidi v dejstvu, da bodo imeli milijoni ljudi komunikacijske naprave, ki bodo ves čas vklopljene, tako doma kot v službi, kar zbuja pomembna vprašanja o kakovosti in smislu življenja ter o vplivu mobilne komunikacije na družinsko in družbeno življenje (Rheingold 2004: xxii). Potrebno se je torej predvsem vprašati, ali nam sodobne informacijsko komunikacijske tehnologije, med katere sodi tudi mobilni telefon, sploh še omogočajo, da govorimo o zasebnosti kot taki, kot smo jo definirali na začetku – nam te

tehnologije sploh nudijo dovolj fizičnega prostora, »v katerem nas nihče ne moti, ne nadleguje, ne spravlja v zadrego, v katerem nimamo odgovornosti in imamo možnost in priložnost sami nadzorovati čas in način razkrivanja privatnih informacij o nas« (Laurant 2003: 2)?

2.2 INFORMACIJSKA ZASEBNOST

Informacijska zasebnost je »zahteva posameznikov, skupin ali institucij, da sami zase odločajo, kdaj in v kakšnem obsegu bodo drugim posredovali informacije o sebi« (Head in Yuan 2001: 149). Informacijska zasebnost se torej nanaša na možnost posameznika, da obdrži informacije o sebi, ker ne želi, da bi bili z njimi seznanjeni drugi. Ker pa država in njene institucije potrebujejo informacije za učinkovito uravnavanje življenja posameznikov ter dobro funkcioniranje družbe, jim posameznik zbiranja včasih ne more preprečiti. Zato je bistvena »transparentnost uporabe« osebnih podatkov (Kovačič 2000: 27). Kot ugotavlja Mellors, »najboljša zaščita ni ta, da oni (država) vedo manj o nas, pač pa da mi vemo več o njih: da vemo, kaj vedo o nas, in kako te informacije o nas uporabljajo« (Mellors v Kovačič 2000: 27). Tudi Woo se strinja, da je zelo pomembna kontrola osebnih in ostalih podatkov, ki jih beleži država in ostale institucije o nas (Woo 2006: 952–953).

Po mnenju Rheingolda nadzor, ki ga opravlja država, večinoma poteka brez privolitve ali vednosti nadzorovanega¹, vendar pa so vprašanja o zasebnosti danes ravno zato tako zapletena, ker uporabniki prostovoljno prevzemamo te tehnologije, ki drugim razkrivajo naše zasebne podatke. Orwellova distopija o državi nadzora, v kateri bi uporaba nadzorovalne tehnologije postala orodje represivnega družbenega nadzora totalitarne države, je po svoji zmogljivosti skoraj nična v primerjavi s panoptično mrežo, ki smo jo stkali okrog sebe. Računalniške in komunikacijske tehnologije so tako zapeljale uporabnike, da smo prostovoljno zamenjali zasebnost za udobje (Rheingold 2004: 186).

Da se današnji svet vrti okoli zbiranja informacij in podatkov kaže tudi Whitakerjevo poimenovanje 20. stoletja kot »stoletje obveščevalne dejavnosti«, pri čemer je zanj obveščevalna dejavnost »avtomatsko in namensko pridobivanje, sortiranje, nadomeščanje,

¹ Pri tem velja opomniti, da smo danes državljani načeloma informirani o vseh oblikah nadzora s strani države (javno objavljeni zakoni, drobni tiski,...), vendar pa se tega predvsem ne zavedamo, zato bi bilo verjetno bolj na mestu reči »brez zavedanja« kot »brez vednosti nadzorovanega«.

analiza, interpretacija in zaščita informacij. ... sistematično organizirana birokratska aktivnost ... s svojo pol-avtonomno vlogo v globalni politiki« (Whitaker v Kovačič 2007: 244).

Informacijska zasebnost se je kot posebna dimenzija zasebnosti izraziteje pojavila v 60. in 70. letih 20. stoletja, vendar je bila v tem času razumljena predvsem kot problem, ki je obstajal večinoma znotraj nacionalnih držav. V 80. letih in kasneje pa je, zaradi razvoja in povečane dostopnosti tehnologije, informacijska zasebnost postala izrazito globalen izziv (Bennett v Kovačič 2007: 247). V Sloveniji 154. člen Kazenskega zakonika² obravnava zlorabe osebnih podatkov in opredeljuje: »Kdor v nasprotju z zakonom uporabi osebne podatke, ki se smejo voditi samo na podlagi zakona ali na podlagi osebne privolitve posameznika, na katerega se osebni podatki nanašajo, se kaznuje z denarno kaznijo ali z zaporom do enega leta. Enako se kaznuje, kdor vdre v računalniško vodeno zbirko podatkov z namenom, da bi sebi ali komu drugemu pridobil kakšen osebni podatek« (Kazenski zakonik 2004).

Zaradi povečanega obsega uporabe interneta želijo države svoj obseg nadzora razširiti tudi na internet. Problem je, ker se pri tem ne upošteva, da sodobna tehnologija možnosti nadzora povečuje že sama po sebi in s tem ponovno zmanjšuje varstvo zasebnosti (Kovačič 2000: 199). Načelo transparentnosti uporabe osebnih podatkov se zato čedalje bolj uporablja tudi na internetu, kar pomeni, da mora lastnik spletne strani dati izjavo o tem, kakšne osebne podatke zbira, namen zbiranja in kakšna bo uporaba zbranih osebnih podatkov (Kovačič 2000: 27). Raziskava Consumers International leta 2001 pa je pokazala, da 39% spletnih strani, ki zbirajo osebne podatke, ne spoštuje nobenih posebnih pravil o zasebnosti, torej o načinu zbiranja in varovanja osebnih podatkov (Vehovar in drugi 2003: 7).

Protislovno pa je, kar je pokazala raziskava leta 2003 med ameriški uporabniki interneta - kljub temu, da je večina ljudi dejala, da jih zelo ali vsaj deloma skrbi zasebnost na internetu, se ji je bila večina pripravljena prostovoljno odreči v zameno za malenkostno denarno nadomestilo ali za nekaj vzorčnih izdelkov ali kuponov za popuste. Prav tako se večina vprašanih, ki jih je zelo skrbela informacijska zasebnost na internetu, še nikoli v življenju ni pozanimala o kakršnikoli možnosti zaščite informacij na internetu (Turow v Woo 2006: 950).

² Na podlagi 153. člena Poslovnika državnega zbora je Državni zbor Republike Slovenije na seji dne 17. junija 2004 potrdil uradno prečiščeno besedilo Kazenskega zakonika, ki obsega Kazenski zakonik Republike Slovenije – KZ (Uradni list RS 63/1994), Popravek Kazenskega zakonika Republike Slovenije (Uradni list RS 70/1994), Zakon o spremembah in dopolnitvah Kazenskega zakonika Republike Slovenije – KZ-A (Uradni list RS 23/1999) in Zakon o spremembah in dopolnitvah Kazenskega zakonika – KZ-B (Uradni list RS 40/2004).

2.3 KOMUNIKACIJSKA ZASEBNOST

*»Zaupanja vredna komunikacija je prav gotovo eden izmed najpomembnejših elementov varovanja temeljne pravice do zasebnosti«
(Rodriguez Casal 2003: 47).*

Poleg informacijske zasebnosti je v današnjem času zelo pomembna tudi komunikacijska zasebnost. V 8. členu o njej govori tudi Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (EKČP)³, ki vsakomur priznava »pravico do spoštovanja svojega zasebnega in družinskega življenja, svojega doma in dopisovanja« (Kovačič 2006: 73). Vsakomur se priznava tajnost pisem in drugih občil, ki pa se v tem primeru razlagajo zelo široko, saj oblika in vsebina sporazumevanja ni pomembna. Sem torej sodijo telefonske komunikacije, elektronska pošta, SMS-sporočila,... (Kovačič 2007: 248). Pri komunikacijski zasebnosti gre torej za pravico, da drugi brez naše vednosti in dovoljenja ne morejo in ne smejo spremljati naše komunikacije v vseh zgoraj navedenih oblikah.

Komunikacijska zasebnost je pravno veliko boljje varovana kot informacijska zasebnost. Razlog je v tem, da ima uporaba prisluškovanja pri preiskovanju kaznivih dejanj že precej dolgo tradicijo. Poleg tega pa pri prisluškovanju posamezniki veliko jasneje razumejo posledice vdora v zasebnost kot pri drugih oblikah nadzora (Kovačič 2006: 175).

150. člen slovenskega Kazenskega zakonika obravnava kršitve tajnosti občil in opredeljuje, da se »z denarno kaznijo ali z zaporom do enega leta kaznuje tistega, kdor se z uporabo tehničnih sredstev neupravičeno seznanja s sporočilom, ki se prenaša po telefonu ali s kakšnim drugim telekomunikacijskim sredstvom« (Kazenski zakonik 2004).

Večina držav zato regulira prestrežanje komunikacij s strani vlade, organizacij in posameznikov. Ta kontrola se izvaja z zakonskimi določili, ki nadzorujejo izvajanje in varovanje komunikacijske zasebnosti. Po vsem svetu se zavedajo, da je prisluškovanje telefonskim pogovorom in elektronski nadzor nadvse nadležna oblika preiskovanja, ki naj bi se jo uporabljalo le v izrednih primerih in v zelo omejenem obsegu. Večina mednarodnih

³ EKČP velja za najpomembnejši dokument s področja varovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin v Evropi in je osnova, po kateri deluje Evropsko sodišče za človekove pravice. Z njegovimi odločbami se ustvarja sodna praksa, ki zelo vpliva na poenotenje obravnavanja človekovih pravic v Evropi, med drugim tudi pravice do zasebnosti. V Sloveniji je bila ratificirana 13.6.1994, veljati pa je začela 28.6.1994 (Kovačič 2006: 73).

dogovorov o človekovih pravicah varuje posameznika pred nepooblaščenim nadzorovanjem. Prav tako skoraj v vseh državah velja zakon o prestrezanju ustne, telefonske, fax in telefax komunikacije (Laurant 2003: 46–47).

V večini demokratičnih držav je prestrezanje zakonsko dovoljeno le v primeru, ko gre za resno kriminalno dejanje in še to po tem, ko prestrezanje odobri sodnik ali kak drug preiskovalni organ. Poleg tega pa je potrebno ob tem predložiti tudi dokaz, da je preiskava potekala tudi na druge načine, ki niso bili uspešni in je zato prestrezanje komunikacij resnično le zasilni izhod (Laurant 2003: 46–47).

Izjema pa je nadzor komunikacij na delovnem mestu, kjer je nadzor službenih komunikacij ponekod dovoljen. V splošnem je zasebnost na delovnem mestu v razvitih evropskih državah precej boljše zaščiten kot v ZDA. V ZDA velja, da je nadzor službenega telefona in računalnika dovoljen in je upravičen že s tem, da sta telefon in računalnik last delodajalca. V Evropi pa je stvar boljše zaščiten, kar se je pokazalo tudi v letošnji sodbi v primeru Copland proti Združenemu Kraljestvu, kjer je Evropsko sodišče za človekove pravice stopilo na stran delavke in ne delodajalca. Ker delavka ni bila vnaprej opozorjena, kdaj in v kakšnih primerih lahko delodajalec nadzira njeno komuniciranje s službenimi sredstvi (elektronska pošta, internet), je sodišče presodilo, da je delodajalec zaradi nadziranja elektronske pošte neupravičeno posegal v njeno zasebnost (European Court of Human Rights 2007). Sklepamo lahko, da bi verjetno podobna sodba veljala tudi v primeru nadzora službenega mobilnega telefona.

Pri nas načeloma velja obveznost delodajalca, da zaposlene vsaj obvesti o možnosti nadzora na delovnem mestu. Poleg tega je v primeru nadzora komunikacij dovoljen samo tisti nadzor, ki se nanaša na delo (Kovačič 2006: 85).

Po mnenju Informacijske pooblaščenke, je v primeru službenega mobilnega telefona delodajalec pri nas sicer upravičen do pridobitve izpiska telefonskih klicev od mobilnega operaterja, saj v tej fazi še ne gre za obdelavo osebnih podatkov, ki bi jo Zakon o varstvu osebnih podatkov (ZVOP-1) varoval. Vendar bi v trenutku, ko bi delodajalec začel takšno zbirko dopolnjevati s podatki iz druge zbirke (npr. s telefonskim imenikom), že šlo za ugotavljanje, komu ta številka pripada in bi posameznik s tem postal določljiv. Za takšno dejanje bi delodajalec potreboval pravno podlago, ki je v skladu z 10. členom ZVOP-1 zakon

ali osebna privolitev posameznika, na katerega se podatki nanašajo (Informacijski pooblaščenec 2006).

Priporočilo Sveta Evrope⁴ določa, da imajo zaposleni na delovnem mestu pravico tudi do vzpostavljanja osebnih in socialnih stikov. Tako se »domet pravice do komunikacijske zasebnosti ne ustavi zgolj pri zagotavljanju zaupnosti vsebine sporočanja in podatkov, povezanih z njo, ampak hkrati prepoveduje tudi nesorazmerne prepovedi komuniciranja z zunanjim svetom« (Klemenčič 2002). Nadzor s strani delodajalca pa bi lahko kršil tudi interes tretjih oseb, ki komunicirajo z zaposlenim in ne vedo, da gre za službeno komunikacijsko sredstvo in da delodajalec nadzoruje komunikacije zaposlenega, s katerim so v stiku. Ta problem je zelo očiten pri morebitnem nadzorovanju službenih mobilnih telefonov, kjer je možnosti za razlikovanje med službenim in zasebnim komunikacijskim sredstvom še manj. Tu se je slovenska sodna praksa postavila na stran posameznika, saj je Upravno sodišče RS sprejelo odločitev, s katero je zaposlenemu priznalo pravico do varstva zasebnosti pri uporabi službenih mobilnih telefonov (Klemenčič v Kovačič 2006: 87).

⁴ Priporočilo Sveta Evrope št. R(89) 2 o varstvu osebnih podatkov, uporabljanih za zaposlovanje, sprejeto 18.1.1989 (Kovačič 2006: 87).

3. STANJE IN RAZVOJ MOBILNE TELEFONIJE

Osnova za razvoj mobilne telefonije kot komunikacijske tehnologije se je začela že v 19. stoletju, ko je Graham Bell leta 1876 patentiral stacionarni telefon. Sledil je razvoj različnih brezžičnih sistemov kot predhodnikov komercialnih sistemov mobilne telefonije. Prvo generacijo mobilnih omrežij, imenovano Nordic Mobile Telephone (NMT), so septembra 1981 uvedli v Savdski Arabiji. Sestavljalo jo je 20 baznih postaj, ki so delovale na frekvenci 450 MHz. Po tem se je začelo uvajanje NMT v skandinavskih državah, od tam pa se je ta sistem razširil še v 40 drugih evropskih držav. Tudi v Sloveniji je od julija 1991, skoraj 15 let, delovalo omrežje NMT, ki je bilo zaradi pomanjkanja novih NMT-naprav in omrežne opreme ukinjeno konec leta 2005. V Sloveniji je omrežje NMT uporabljalo približno 42.000 uporabnikov.

Zaradi boljše kakovosti in varnosti govornih komunikacij ter dodatnih storitev (prenos podatkov, faks storitve, prenos kratkih sporočil in gostovanje uporabnikov v omrežjih drugih operaterjev), ki so jih nudila digitalna omrežja, se je konec osemdesetih let razvil sistem druge generacije, tako imenovan Global System for Mobile Communication (GSM). Prvo omrežje je bilo vzpostavljeno leta 1991 v skandinavskih državah. V juliju 1996 se je tudi v Sloveniji začela vzpostavitev in delovanje digitalnega sistema mobilne telefonije Mobitel GSM. Drugi generaciji mobilne telefonije je sledila druga in pol generacija, katere glavna iznajdba je General Packet Radio Service (GPRS), ki deluje na osnovi paketnega prenosa podatkov in omogoča hiter prenos podatkov ter stalno povezavo v omrežje. Universal Mobile Telecommunications System (UMTS) pa je že tehnologija mobilnih komunikacij tretje generacije. Omrežja UMTS tako ponujajo tudi videotelefonijo, ki uporabnikom omogoča prenos zvoka in žive slike iz enega mobilnega telefona na drugega (Hribar 2007: 288–289).

V Sloveniji je prišlo do pospešene hitrosti difuzije mobilnih telefonov leta 1997. K temu sta prispevala zlasti hitri tehnološki napredek in široka dostopnost mobilnih telefonov zaradi relativno nizke nabavne cene. Po podatkih raziskave SURS/RIS 2005 ima svoj mobilni telefon skoraj 90% Slovencev in Slovenk, starih 10–74 let. V nekaj letih so mobilni telefoni postali vsakdanji pripomoček. Kako je delež uporabnikov mobilne telefonije naraščal v različnih državah od leta 1993 do leta 2004 pa nam prikazuje tabela v nadaljevanju.

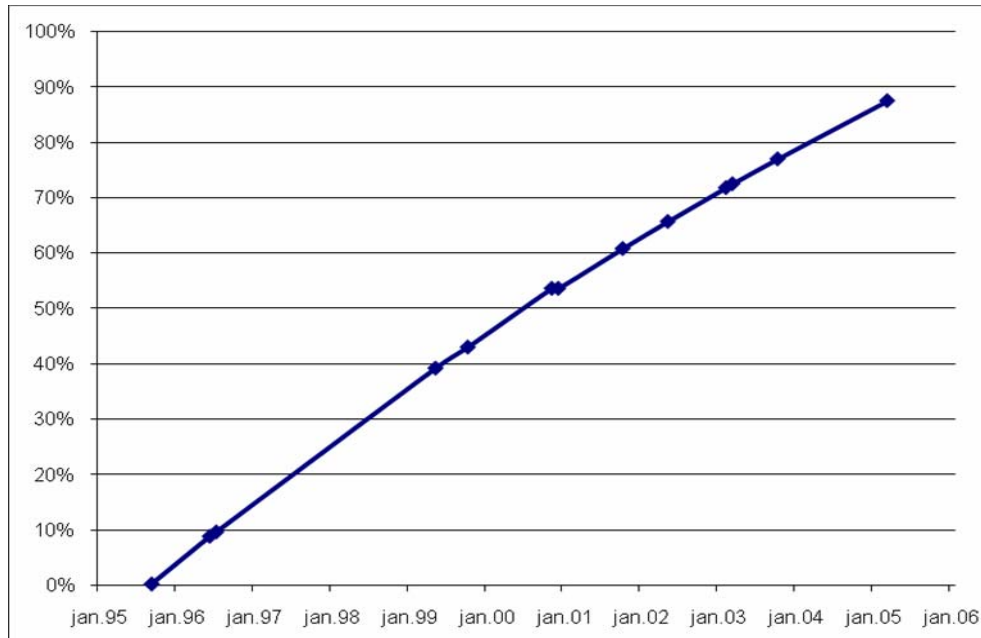
Tabela 3.1: Delež uporabnikov mobilne telefonije - podatki operaterjev (v %)

Država	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
EU 25			5	8	12	21	35	56	68	75	81	
EU15	2	4	6	9	14	24	40	63	74	79	85	
Avstrija	3	4	3	7	15	29	53	76	82	84	88	98
Belgija	1	1	2	5	10	17	31	51	68	79	83	88
Bolgarija	0	0	0	0	0	2	4	9	20	33	45	62
Ciper	0	0	7	11	14	17	22	32	45	59	77	90
Češka	0	0	0	2	5	9	19	42	68	84	95	106
Danska	7	10	16	25	27	36	49	63	74	83	89	95
Estonija	0	0	2	5	10	18	28	41	54	65	77	93
Finska	10	13	20	29	41	55	63	72	81	87	91	
Francija	1	1	2	4	10	19	35	51	63	65	70	74
Grčija	0	1	3	5	9	19	36	54	73	85	81	84
Hrvaška							8	24	39	53	57	64
Irski	2	2	4	8	15	26	38	63	73	77	86	94
Islandija	7	8	12	17	24	38	59	77	88	91	97	100
Italija	2	4	7	11	21	36	52	74	90	93	98	
Latvija			1	1	3	7	12	17	26	39	52	
Liechtenstein	5					24	30			34		
Litva			0	1	4	8	10	14	29	47	61	89
Luksemburg	1	3	7	11	16	50	49	70	93	107	120	
Madžarska	0	0	3	5	7	10	16	30	49	68	78	86
Malta	0	0	3	3	5	5	6	29	57	70	73	77
Nemčija	2	3	5	7	10	17	29	59	68	72	79	86
Nizozemska	1	2	3	7	11	22	43	68	76	76	83	
Norveška	9	14	23	28	38	48	62	75	84	86	91	103
Poljska	0	0	0	1	2	5	10	17	25	36	46	60
Portugalska	1	2	3	7	15	30	46	65	81	83	96	102
Romunija	1	1			1	2	5	9	20	23	32	47
Slovaška	0	0	0	1	4	9	12	21	41	54	68	79
Slovenija	0	0	1	2	5	10	33	57	76	77	87	94
Španija	1	1	2	8	10	16	38	61	73	82	90	92
Švedska	9	16	23	28	36	44	58	72	81	89	98	109
Švica	4	5	6	9	15	24	43	65	73	79	85	85
Turčija			0	1	3	5	11	22	26	33	40	49
Velika Britanija	4	7	10	12	15	25	40	67	75	84	89	

Vir: RIS 2007b.

Kot lahko vidimo iz tabele, je Slovenija do leta 2000 zaostajala za evropskim povprečjem v uporabi mobilnih telefonov, potem pa se je začel delež uporabnikov hitro povečevati in se je dvignil nad povprečje EU25.

Slika 3.1: Lastništvo mobilnega telefona v Sloveniji (v %)

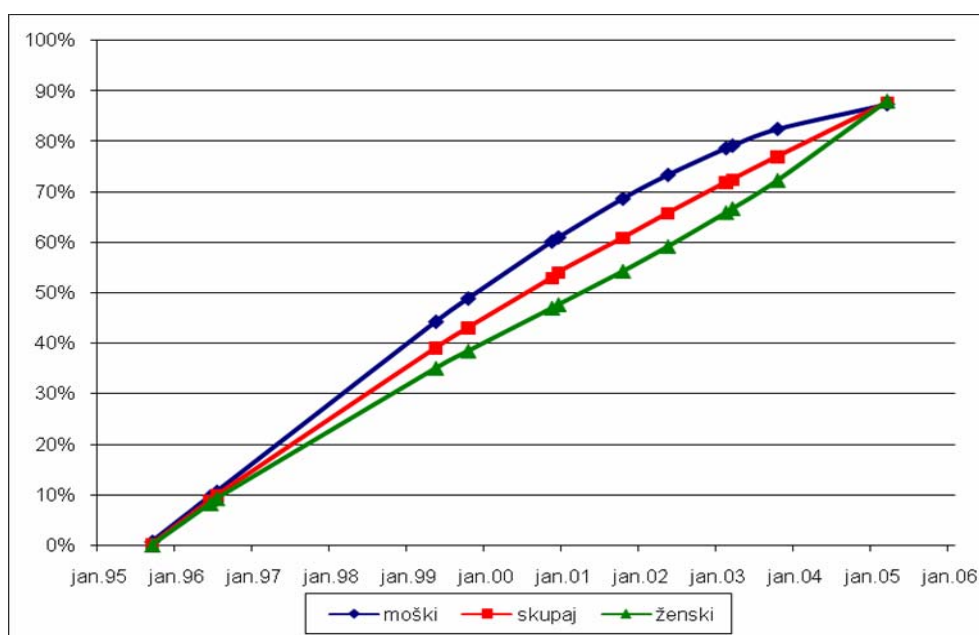

Vir: RIS 2007a.

Kot lahko vidimo tudi iz grafa, delež uporabnikov mobilnih telefonov v Sloveniji strmo narašča.

Kakšne so razlike v deležu uporabnikov glede na nekatere demografske dejavnike pa si oglejmo v nadaljevanju.

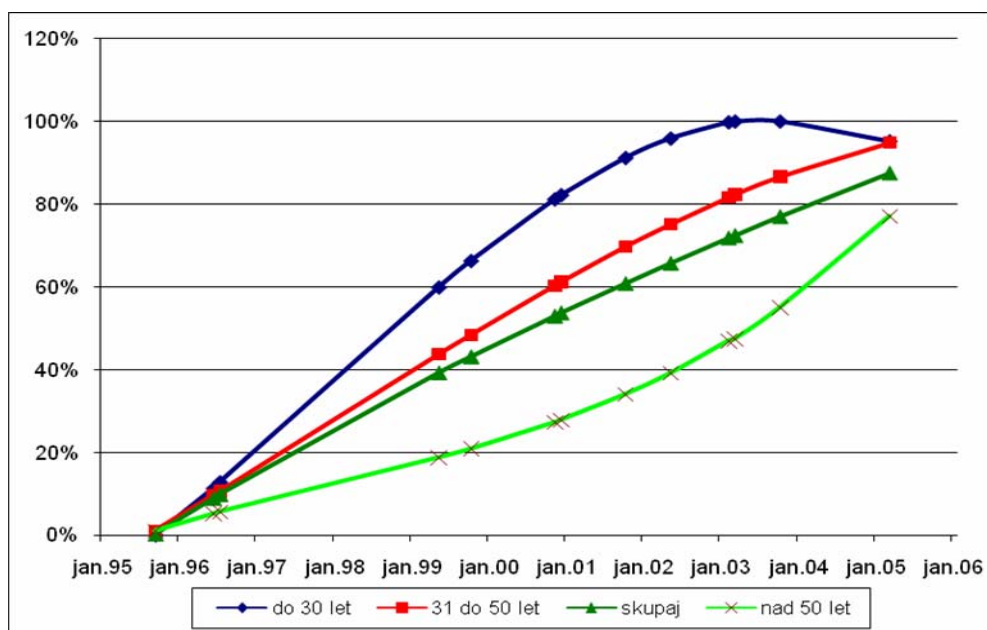
Slika 3.2: Lastništvo mobilnega telefona v Sloveniji po spolu (v %)

Vir: RIS 2007a.

Kot lahko vidimo iz grafa, je uporaba mobilnega telefona med ženskami naraščala počasneje kot med moškimi.

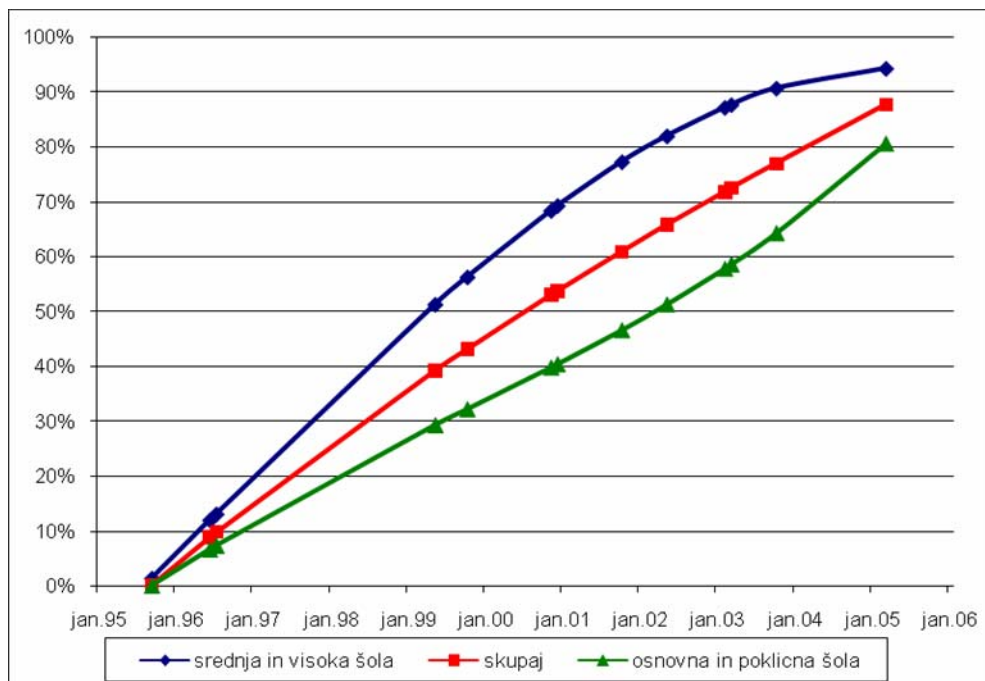
Slika 3.3: Lastništvo mobilnega telefona v Sloveniji po starostnih skupinah (v %)

Vir: RIS 2007a.

Uporaba mobilnega telefona je najhitreje naraščala v starostni skupini do 30 let, najmanj pa ga uporabljajo v starostni skupini nad 50 let.

Slika 3.4: Lastništvo mobilnega telefona v Sloveniji glede na izobrazbo (v %)

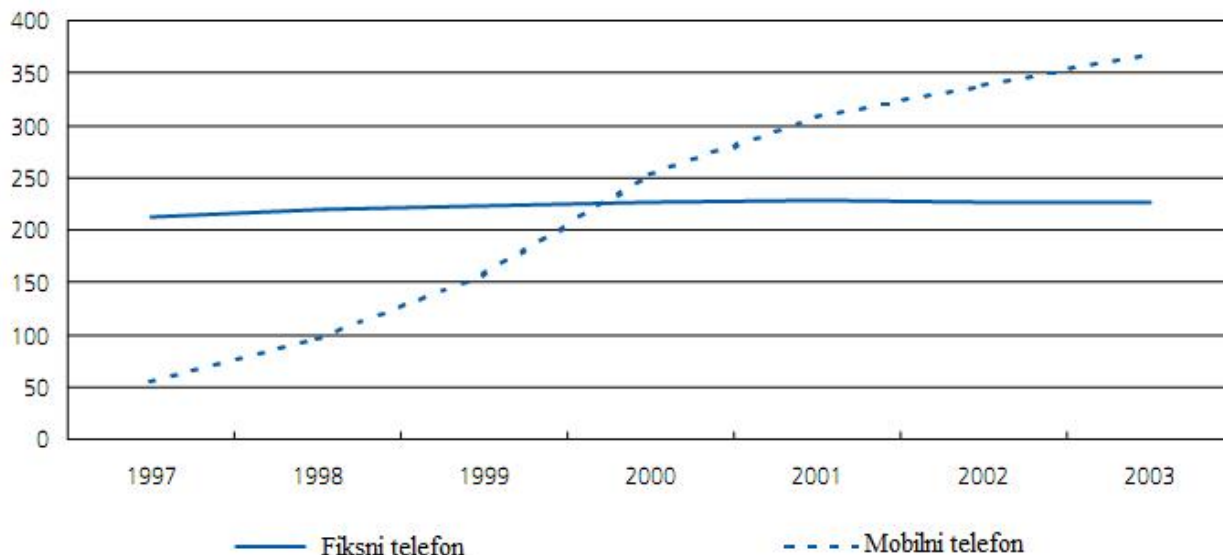

Vir: RIS 2007a.

Največ uporabnikov mobilnih telefonov je med višje izobraženimi (srednja in visoka šola), manj pa je uporabnikov med nižje izobraženimi.

Za predstavo pa si oglejmo še naslednji graf, ki prikazuje primerjavo števila naročnikov mobilnega in fiksnega telefona v državah EU25 v milijonih:

Slika 3.5: Število naročnikov fiksnega in mobilnega telefona v državah EU25 (v milijonih)

Vir: Eurostat 2006: 365.

Kot lahko vidimo, število uporabnikov fiksnega telefona stagnira, ves čas pa narašča število uporabnikov mobilnega telefona. Že v letu 2003 je bilo naročnikov blizu 400 milijonov, kar je skoraj še enkrat več kot naročnikov fiksnega telefona.

Hitra in gosta razširitev ter intenzivnost uporabe mobilnih telefonov odpirata vprašanja o njenih socialnih in kulturnih pomenih. Mobilne telekomunikacije nedvomno vplivajo na komunikacijske vzorce in igrajo pomembno vlogo v vsakdanjem življenju (Kuhar 2007: 222). Mobilni telefon je v vsakdanja življenja posameznikov prinesel občutek večje varnosti, saj ponuja možnosti za reševanje nepričakovanih težav. Obenem omogoča tudi lažjo in poenostavljeno koordinacijo posameznikov v prostorsko razpršeni in časovno zahtevni dinamiki vsakdanjega sveta. Ne nazadnje pa tudi, kot je značilno za vsa komunikacijska orodja, tudi mobilna telefonija podpira socialne interakcije in omogoča širšo socialno dostopnost. Mobilni telefon je tako več kot le tehnično orodje, je tudi simbol varnosti, dosegljivosti, pomembnosti, osebne priljubljenosti, estetskega okusa itd. (Oblak-Črnič 2007: 90).

Nenehno zvonjenje in pogovarjanje po mobilnem telefonu nekatere ljudi moti, drugi tega sploh ne opazijo. Nekateri mobilne telefone uporabljajo vsepovsod in skoraj v vsakem trenutku, drugi so bolj zadržani ali morda bolj vljudni. Nekateri si življenja brez mobilnega telefona skoraj ne morejo več predstavljati, redki drugi pa ga še vedno vztrajno zavračajo ali ocenjujejo kot nujno zlo. Na svoj mobilni telefon smo lahko navezani, nanj celo ponosni, ali pa se bojimo pretirane odvisnosti od njega in zaradi tega iščemo načine, kako se izogniti pastem nenehne dosegljivosti. Kakorkoli, mobilni telefoni so se razmahnili celo do te mere, da se lahko danes vprašamo tudi to, kako smo/so lahko včasih živeli brez njih (Križan 2005: 5).

Čeprav nam je mobilni telefon po večini tako samoumeven, pa je raziskava Richa Linga in Pera Helmersona o norveških najstnikih razkrila, da približno 10 do 15 odstotkov najstnikov ni sprejelo mobilne telefonije. Ti najstniki imajo pogosto jasno ideološko stališče, ki jim brani, da bi imeli ali uporabljali mobilne telefone (Rheingold 2004: 184). V Sloveniji lahko rečemo, da do tega pojava ni prišlo, kajti po podatkih raziskave RIS 2005 mobilni telefon uporablja kar 95% otrok, starih 10–15 let in kar 98% mladih v starosti 16–19 let (RIS 2005).

4. ZASEBNOST IN MOBILNI TELEFONI

S pojavom novih telekomunikacijskih tehnologij so številne države svoje obstoječe zakone o nadzorovanju enostavno prenesle tudi na prestrezanje omrežnih in mobilnih komunikacij. Ti dopolnjeni zakoni v številnih državah predstavljajo novo grožnjo zasebnosti, ker vlade enostavno dodajo stare norme novim tehnologijam, ne da bi prej preučile, kako je nova tehnologija spremenila naravo in občutljivost informacij. Ključnega pomena za varovanje zasebnosti in človekovih pravic je, da se podatkom o prenosih, ki jih ustvarjajo nove tehnologije, da večja zakonska zaščita kot tradicionalnim zapisom o telefonskih pogovorih in podatkom o prenosih, ki so vezani na starejše sisteme (Laurant 2003: 56).

Pravica do zasebnosti na področju telekomunikacij je pomembna predvsem zaradi svobodne in nenadzorovane izmenjave sporočil, mnenj in informacij med posamezniki, kar je tudi temelj svobodne in demokratične družbe. Glede na to da ima praktično vsak prebivalec razvitega zahodnega sveta svoj mobilni telefon in da je mobilni telefon danes eno najpomembnejših komunikacijskih sredstev, bi lahko rekli, da je grožnja mobilni zasebnosti morda resnejša, kot si povprečni uporabnik mobilnega telefona danes sploh predstavlja (Kovačič 2007: 261). V zvezi s tem velja posebno pozornost nameniti dejavnikom, ki smo jih že omenili, in sicer tehnološkimi dejavnikom, ki se nanašajo na varnost mobilnih omrežij in samega aparata. Največji strahovi, ki lahko tu težijo uporabnike mobilnih telefonov in ki jih bomo v nadaljevanju tudi poglobljeje predstavili, so uporaba mobilnega telefona za nadzor, kar je tesno povezano z nenehno dosegljivostjo uporabnika zaradi mobilnosti telefona, prisluškovanje ter zbiranje lokacijskih in prometnih podatkov kot posledica uporabe mobilnega telefona.

Prihod in razmah mobilne telefonije zaznamuje tudi nadaljevanje prodora javnega in javnih dimenzij družbenega sveta v tradicionalne prostore zasebnosti in intime. Podobno kot preostali mediji in interaktivna komunikacijska orodja, na primer osebni računalnik z dostopom do interneta, prinašajo tudi mobilne tehnologije zunanji svet v svet doma (Oblak-Črnič 2007: 93). Problem je tudi obraten, in sicer širjenje zasebnega v sfero javnega - tu pa smo potem že pri dejavnikih, ki vplivajo na zaskrbljenost glede zasebnosti v sferi prostora, in sicer so to predvsem tisti, ki se nanašajo na stopnjo zaupnosti uporabnikovega pogovora po mobilnem telefonu in izhajajo iz okolja, kjer se uporabnik trenutno giblje. Praviloma se

omejitve pojavljajo v sferi javnosti, na primer na avtobusu, v trgovini, na cesti, v kinu, v cerkvi, itd. in tudi ta vidik, ki vpliva na posameznikovo zasebnost, si bomo v nadaljevanju poglobljevali.

4.1 ZASEBNOST IN SFERA TEHNOLOGIJ

Dejavniki, ki izhajajo iz sfere tehnologij so torej tisti, ki se nanašajo na varnost mobilnih omrežij in mobilnega telefona. Uporabnik, ki ga zelo skrbi njegova zasebnost, jih lahko smatra celo za tako pomembne, da lahko zaradi njih v določeni meri omeji stopnjo zaupnosti mobilnega pogovora. Uporaba telefona je zato odvisna tudi od prepričanj, predsodkov in zaupanja, ki jih uporabniki gojijo do varnosti mobilnih omrežij in telefonskih aparatov. Največji strahovi, ki tu težijo uporabnike mobilnih telefonov so na primer uporaba mobilnega telefona za nadzor, kar je tesno povezano z nenehno dosegljivostjo uporabnika zaradi mobilnosti telefona, prisluškovanje, ter zbiranje lokacijskih in prometnih podatkov kot posledica uporabe mobilnega telefona (Krapež 2007: 273).

4.1.1 STALNA DOSEGLJIVOST IN NADZORSTVENA FUNKCIJA MOBILNEGA TELEFONA

Največje nasprotje, ki ga prinašajo mobilni telefoni, je prav gotovo nasprotje med *»željo po večni dosegljivosti«*, ki jo mobilni telefon izpolnjuje preko neposredne dosegljivosti, in *»zavračanjem obojestranske dosegljivosti«*, bodisi s skrivanjem telefonske številke ali s sistematičnim preusmerjevanjem klicev v predal z glasovno pošto. Starši svojim otrokom kupijo mobilni telefon v želji, da jih bodo na ta način lahko imeli ves čas pod kontrolo, tudi na krajih, kjer so bili do tedaj nedosegljivi (šola, ulica, med potovanjem,...). Po drugi strani, pa ti isti starši pričakujejo, da bodo sami med potovanjem ali pa na službenem sestanku za svoje sodelavce ali stranke nedosegljivi (de Gournay 2002: 196).

Zaradi stalne dosegljivosti kjerkoli in kadarkoli, lahko mobilni telefoni pozitivno vplivajo na socialne interakcije. Tako imajo pomemben vpliv na življenja posameznikov, saj omogočajo izboljšanje in upravljanje družbenih interakcij, povečana povezanost med posamezniki pa lahko ustvari močnejša socialna omrežja (Zdešar in Kogovšek 2007: 201).

Tudi Ling, Haddon in Klamer (2001) so ugotovili, da sodobne tehnologije močno vplivajo na medosebne odnose in omogočajo različne načine komuniciranja med člani omrežij. Posamezniki, ki so jih v svoji raziskavi intervjuvali, so poudarili »... uporabnost informacijsko-komunikacijskih tehnologij za vzdrževanje odnosov s prijatelji in družinskimi člani, ki živijo daleč stran« (Ling in drugi v Zdešar in Kogovšek 2007: 201). Yttri in Ling sta pripisala velik pomen mobilnemu telefonu za »mikrokoordinacijo«, to je za dogovarjanje dogodkov (predvsem v zadnjem hipu), kot so kraj srečanja, napovedovanje zamude, preusmeritev poti, ki se je že začela (Yttri in Ling 2002: 139).

Mante je predstavil raziskavo, ki je bila leta 1999 izvedena med 1800 ameriški in nizozemski uporabniki mobilnega telefona in v njej ugotovil, da je dosegljivost glavni razlog za uporabo mobilnega telefona med uporabniki iz obeh držav. Večina vprašanih pa je kot zelo pomembno dejstvo izpostavila tudi sam nadzor nad dosegljivostjo. Opcije, kot so čakajoči klic, telefonska tajnica, glasovna pošta in predvsem identifikacija številke kličočega, dajo uporabnikom možnost izbire komu, ter kdaj bodo na klic odgovorili. Poleg tega, pa se večini bolj kot to, da so sami dosegljivi za okolico, zdi pomembno to, da so zaradi mobilnega telefona drugi dosegljivi njim. Tako lahko kadarkoli pokličejo v pisarno, na policijo, svoje otroke, prijatelje in hitro izvejo, kje se kdo nahaja (Mante 2002: 115–116).

Tudi raziskava med Finci je pokazala, da le-ti nosijo svoj mobilni telefon s seboj ves čas in povsod, saj si želijo biti nenehno dosegljivi. Kar 93% moških in žensk je tudi tu reklo, da je eden glavnih razlogov za njihovo uporabo mobilnega telefona dosegljivost - za razliko od stacionarnega telefona lahko mobilnega nosijo s seboj ves čas in tako so dosegljivi, kjerkoli že so.

Zanimivo je, da imamo Slovenci v primerjavi s Finci veliko nižji delež takih uporabnikov mobilnega telefona, ki telefon uporabljajo zaradi želje po nenehni dosegljivosti - kot je pokazala raziskava RIS-IKT 2005 namreč le 69,6% vprašanih uporablja mobilni telefon zato, da so drugim lažje na razpolago (RIS 2005).

Stalna dosegljivost pa po drugi strani lahko predstavlja tudi oviro. Od uporabnika mobilnega telefona se tako pričakuje, da bo sporočilo sprejel kjerkoli in kadarkoli, kar pomeni omejevanje prostega časa. Prosti čas ali počitnice ne pomenijo več, da nisi dosegljiv. Mobilni telefon povzroči, da si v službi, kjerkoli v resnici že si (Puro 2002: 22). Mobilni telefon s tem lahko ne predstavlja nujno več svobode, pač pa neko novo obliko kontrole in nadzora ali kot

je lepo opisal Kopomaa: »Zaradi mobilnega telefona se začnejo zasebna in poslovna sporočila prepletati, nedelje niso nič več drugačne od ponedeljkov, prav tako ne februar od julija« (Kopomaa v Puro 2002: 22).

Prav tega se tudi ljudje čedalje bolj zavedamo. Kot je pokazala zgornja raziskava med ameriškimi in nizozemskimi uporabniki mobilnega telefona, se vsem zdi zelo pomembno, da lahko mobilni telefon enostavno izklopijo, kadar se jim čas ne zdi primeren za pogovore. Prav tako po večini ne marajo uporabljati mobilni telefon na javnih mestih in se pogosto počutijo osramočene, če drugi prisostvujejo njihovim privatnim pogovorom (Mante 2002: 116).

Mobilni telefoni pa zaradi omogočanja socialnega nadzora lahko potencirajo konfliktni odnos med željo po avtonomiji in težnjo po nadzoru (zlasti s strani družinskih članov oz. partnerja/partnerke). Pomembna posledica uporabe mobilnega telefona v praktične namene je torej tudi prepletanje različnih sfer, npr. delovne z intimno, zasebno (službeni klici v prostem času in intimnem kontekstu ter zasebni klici v delovnem času). Ljudje so vse pogosteje prisiljeni, da usklajujejo svoje javne in zasebne vloge, kar je vse prej kot enostavno opravilo (Kuhar 2007: 238).

Kuharjeva torej ugotavlja, da pride nadzorstvena funkcija mobilnega telefona še posebej do izraza v odnosu med starši in najstniki, kjer je posebej akuten konflikt med posameznikovo željo po avtonomnosti in zasebnosti, ter zahtevami ožje družine po nenehni vpetosti v domače komunikacijsko omrežje. Predstavi tri dimenzije tega konfliktnega odnosa med željo po avtonomiji in težnjo po nadzoru, in sicer: (a) obremenjujoč občutek dolžnosti takojšnjega odgovarjanja na klice bližnjih sorodnikov (staršev, bratov in sester, partnerja/partnerke ipd.) oz. odziva v kratkem času; (b) želja po prekinitvi nenehne dosegljivosti; (c) sprotno brisanje kratkih sporočil in klicev, da bi bližnjim onemogočili spremljanje lastnih stikov (Kuhar 2007: 224).

Po mnenju Fortunatijeve je mobilni telefon izbrisal tako imenovane »zatišne cone časa«, v katere so se ljudje lahko umaknili, da bi »zajeli sapo« in se tako izognili nenehnim zahtevam in nadzoru sodelavcev, pa tudi družine in siceršnjih socialnih omrežij. Strinja se, da je razširjena uporaba mobilnih telefonov zaposlene in tudi vse druge nepričakovano prikrajšala za tiste trenutke in prostore, ki so jim omogočali umik v zasebnost, kot tudi za mnoge druge, s tem povezane obrambne strategije in »odklapljanja« (Fortunati 2007: 11).

Ameriški mobilni operater AT&T je staršem za nekaj dolarjev na mesec omogočil nadzor nad otrokovim mobilnim telefonom. Pod ta nadzor spadajo omejen čas klicanja, pisanje tekstovnih sporočil, prenos datotek ter uporaba spleta. Starši lahko tako nastavijo čas dneva, ko je mobilni telefon v uporabi in čas, ko ga ni mogoče uporabljati (npr. v času pouka, v nočnem času...). Pri nas taka storitev še ni na voljo, obstajajo pa predplačniški paketi, ki omogočajo enostaven nadzor nad telefonsko porabo, saj se lahko porabi le toliko denarja, kolikor ga je naloženega na sistem. Tudi naročniki si lahko nastavijo mejni znesek mesečne porabe, in ko ga dosežejo, jih sistem na to opozori (Gliha 2007: 29).

4.1.2 PRISLUŠKOVANJE

Mobilni telefon je na nek način najbolj enostavna naprava za prisluškovanje. Prisluškovalec ga namreč lahko skrije nekam v prostor, utiša zvonjenje, nato pokliče na to telefonsko številko telefona in s tem posluša dogajanje v prostoru (Kovačič v Kašnik 2006: 34). Obstajajo seveda tudi bolj izpopolnjene metode prisluškovanja, od vrhunskih prisluškovalnih naprav za mobilne telefone do nadzorovanja telefonskih pogovorov preko sistema Echelon (v okviru »UKUSA Agreement«⁵), ki snema pogovore in išče ključne besede, kot so bomba, ubiti predsednika, živčni plin,... (Schwartz 2001: 52).

Najpomembnejši trend v nadzoru komuniciranja je torej težnja po avtomatiziranju prestrezanja komunikacij ter t.i. »prijazno prisluškovanje«, kar pomeni predvsem to, da je prisluškovanje prijazno oziroma preprosto za prisluškovalca. Pri tem gre za odpravljanje tehničnih in pravnih ovir pri celotnem postopku prestrezanja komunikacij (Kovačič 2000: 13). V Sloveniji 148. člen Kazenskega zakonika takole obravnava neupravičeno prisluškovanje in zvočno snemanje:

Kdor neupravičeno s posebnimi napravami prisluškuje pogovoru ali izjavi, ki mu nista namenjena, ali ju zvočno snema, ali kdor takšen pogovor ali takšno izjavo neposredno prenaša tretji osebi, ali ji takšen posnetek predvaja ali kako drugače omogoči, da se z njim neposredno seznaní, se kaznuje z denarno kaznijo ali z zaporom do enega leta.

⁵ Gre za sistem svetovnega nadzora, ki naj bi prestrezal in analiziral vsebino telefonskih klicev, faks sporočil, elektronske pošte in drugih vrst komunikacije. Države podpisnice »UKUSA Agreement-a« so Avstralija, Kanada, Nova Zelandija, Velika Britanija in ZDA (Wikipedia 2007).

Enako se kaznuje, kdor zvočno snema njemu namenjeno zaupno izjavo drugega brez njegove privolitve z namenom, da bi takšno izjavo zlorabil, ali kdor takšno izjavo neposredno prenaša tretji osebi ali ji takšen posnetek predvaja ali ji kako drugače omogoči, da se z njim neposredno seznanj (Kazenski zakonik 2004).

Da pa bi lahko razumeli prisluškovanje po mobilnem telefonu, moramo iti postopoma skozi vse faze; še preden zavrtimo telefonsko številko klicanega, je naš mobilni telefon povezan z najbližjo bazno postajo, preko katere se povezuje v omrežje. Vse aktivnosti v bazni postaji vodi poseben kontrolni računalnik, ki usmerja radijske signale in pomaga koordinirati in nadzirati prenos med oddajnikom in sprejemnikom. Ta računalnik komunicira s telefonsko centralo, ki sprejema klice in jih povezuje s klicano številko bodisi znotraj iste centrale bodisi s številko druge centrale istega podjetja ali pa s tujim omrežjem. Ta centrala je eden izmed možnih krajev, na katerega se lahko namesti prisluškovalna naprava (kot bomo videli v primeru, ki sledi). V telefonskih centralah je omrežno stikalo (»switch«), ki ustvarja povezave med telefoni istega omrežja ali povezavo s katerikoli telefonom na svetu. Večina telefonskih podjetij uporablja podobno vrsto računalnika v baznih postajah in v telefonskih centralah. Centralni procesor usmerja omrežno stikalo tako, da ta vzpostavi pogovor ali prenos podatkov med dvema telefonoma, vse aktivnosti in zapisi za obračunavanje pa se shranjujejo v posebni enoti, menedžment procesorju. Danes se torej večina prisluškovalnih naprav namešča v telefonske centrale, vendar morajo imeti prisluškovalci za to odobritev s strani sodišča, dostop pa jim omogoča poseben sistem za prestrezanje (Interception Management System - IMS).

Do enega največjih prisluškovalnih škandalov v zgodovini mobilne telefonije, ko je prišlo do nepooblaščenega vdora v centralo, je prišlo leta 2005 v Grčiji. Neznana kriminalna organizacija ali tajna služba je prisluškovala več kot 100 visokim politikom in raznim aktivistom v Grčiji ter zaposlenim na ameriškem veleposlaništvu. Žrtve prisluškovanja so bili uporabniki največjega ponudnika mobilnih storitev v Grčiji - Vodafone Greece omrežja. Izkazalo se je, da je skupina dobro pripravljenih ljudi na telefonsko centralo namestila »rootkit«, poseben zlonamerni program, ki se prikrije in preko katerega bi lahko načeloma prisluškovali tudi pogovorom po fiksnem telefonu, ne le po mobilnem. Predvidevajo, da se je prisluškovanje začelo že avgusta leta 2004, v času Olimpijskih iger v Atenah, program pa so odkrili povsem po naključju (zaradi napak pri dostavljanju tekstovnih sporočil), 24. januarja 2005.

Izkazalo se je, da je program nameščen na štirih centralah, kjer prisluškuje pogovorom, tako da jih preusmeri na mobilni telefon prisluškovalca (v tej fazi jih lahko tudi snema), prav tako pa prisluškovalcu z avtomatskim obveščanjem preko tekstovnih sporočil sporoča tudi podatke o lokaciji prisluškovanega. Marca 2005 je švedski proizvajalec omrežnih stikal Ericsson javil podjetju Vodafone, da imajo na centrali priključen nepooblaščen program. Le nekaj dni za tem je načrtovalec omrežja pri podjetju Vodafone v svojem stanovanju naredil samomor, premier je objavil, da priskušujejo njegovemu mobilnemu telefonu in objavljenih je bilo približno 100 telefonskih števil, ki jim je bilo prisluškovano. Med njimi so bili številni visoki grški funkcionarji - vladni ter vojaški uradniki. Neznanci so tako spremljali vse politične in diplomatske pogovore, poslovne dogovore ter tudi zasebne pogovore. Preiskovalci sumijo, da so bili pogovori snemani, še vedno pa nihče za to ni našel nobenih oprijemljivih dokazov, prav tako pa še vedno niso našli niti krivcev za prisluškovanje, saj so bili prisluškovalci na vse skupaj tako dobro pripravljene, da so imeli pri vseh 14–16 mobilnih telefonih, na katere so prisluškovali, sklenjeno le predplačniško razmerje, tako da je bilo kasneje tudi nemogoče dobiti kakršnekoli informacije o lastnikih telefonov, razen tega, da je bila njihova bazna postaja v okolici centra Aten (Prevelakis in Spinellis 2007: 27–30).

Podobno prisluškovanju pa je tudi nadzorovanje vsebine sporočil, ki si jih uporabniki pošiljajo med seboj. Julija 2004 je več spletnih medijev poročalo, da se je Kitajska odločila cenzurirati SMS sporočila. Za to naj bi se odločili zato, ker ob izbruhu bolezni SARS leta 2003 niso uspeli nadzorovati informacij o širjenju bolezni, čeprav so, kot navajajo poročila, »zaradi širjenja t. i. »neresničnih govoric« o SARS-u s pomočjo SMS sporočil leta 2003 priprli okrog ducat oseb« (Richardson v Kovačič 2007: 255). Kot uradni razlog za ta ukrep so navajali preprečevanje pošiljanja goljufivih in obscenih SMS sporočil. Vendar v tem primeru ni problematična le sama cenzura, pač pa predvsem način njene izvedbe. Kitajska je namreč razvila tehnologijo, ki vsa prestrežena SMS sporočila pregleda s posebnimi algoritmi, ki iščejo ključne besede ali kombinacije ključnih besed. V primeru, da ključne besede kažejo na kršitev zakonodaje, je o lokaciji mobilnega telefona kršitelja takoj obveščena najbližja policijska postaja (Lim v Kovačič 2007: 255).

4.1.3 LOKACIJSKI PODATKI

Veliko storitev, ki jih danes trg mobilnih komunikacij ponuja svojim uporabnikom, temelji na obdelavi osebnih podatkov, vezanih na privatno življenje (starost, zdravstveni podatki, okolje,...). Med vsemi osebnimi podatki v bazi so podjetjem med najbolj zanimivimi lokacijski podatki (Rodriguez Casal 2003: 45). Lokacijski podatki so podatki, ki se nanašajo na uporabnikovo lokacijo v prostoru oziroma po Zakonu o elektronskih komunikacijah⁶ so to »kakršnikoli podatki, obdelani v elektronskem komunikacijskem omrežju, ki kažejo na zemljepisni položaj terminalske opreme uporabnika javne komunikacijske storitve« (Zakon o elektronskih komunikacijah 2007).

Po 106. členu zgornjega zakona se sme lokacijske podatke, ki se nanašajo na uporabnike ali naročnike, obdelovati le v takšni obliki, da se ne dajo povezati z določeno ali določljivo osebo, ali pa na podlagi predhodnega soglasja uporabnika ali naročnika o obsegu in trajanju, ki sta potrebna za izvedbo storitve z dodano vrednostjo. Uporabnik ali naročnik lahko to soglasje kadarkoli prekliče (Zakon o elektronskih komunikacijah 2007).

Lokacijski podatki so se v splošnem začeli zbirati zaradi naraščujoče uporabe mobilnih telefonov, katerih posledica je bilo naraščujoče število klicev za nujno pomoč iz mobilnih telefonov. Z ugotavljanjem lokacije kličočega pa so lahko storitve nujne pomoči pohitrili in bili tako veliko bolj učinkoviti. Poleg tega pa je bila ta informacija uporabna za ustvarjanje izboljšav različnih storitev v družbi (Rodriguez Casal 2003: 45).

Tudi v Sloveniji 106. člen Zakona o elektronskih komunikacijah predpisuje, da mora v primeru, da gre za klic iz mobilnega telefona na telefonsko številko za klice v sili »112« in na številko policije »113«, operater pristojnim organom skupaj z informacijo o številki kličočega brezplačno posredovati tudi informacije o lokaciji kličočega, tudi v primerih, ko je uporabnik ali naročnik začasno zavrnil obdelavo podatkov ali ni izdal soglasja za njihovo obdelavo (Zakon o elektronskih komunikacijah 2007).

Na vprašanje, poslano največjemu slovenskemu mobilnemu operaterju Mobitel, o zbiranju lokacijskih podatkov o mobilnem telefonu, so mi predstavniki odgovorili, da »lokacijskih

⁶ Na podlagi 153. člena Poslovnika državnega zbora je Državni zbor Republike Slovenije na seji dne 1. februarja 2007 potrdil uradno prečiščeno besedilo Zakona o elektronskih komunikacijah, ki obsega Zakon o elektronskih komunikacijah – ZEKom (Uradni list RS 43/2004), Zakon o varstvu osebnih podatkov – ZVOP-1 (Uradni list RS 86/2004) in Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o elektronskih komunikacijah – ZEKom-A (Uradni list RS 129/2006) (Zakon o elektronskih komunikacijah 2007).

podatkov, ki niso hkrati podatki o prometu in se nanašajo na uporabnika ali naročnika operaterji nimamo, saj se lociranje izvaja le na osnovi s strani uporabnika naročenega lociranja (Lokus), ti podatki pa se sistemsko ne hranijo« (za odgovor glej prilogo K). Nudijo pa pri Mobitelu dodatno storitev, ki uporabniku na podlagi poslanega SMS sporočila na mobilni telefon dostavi informacijo o trenutni lokaciji uporabnika⁷ ali lokacijsko odvisno informacijo, ki se nanaša na tisti kraj v Sloveniji, v katerem se uporabnik v danem trenutku nahaja⁸ (Mobitel 2007).

Sredi leta 2006 je podjetje Verizon, drugi največji ponudnik mobilne telefonije v ZDA, začelo tržiti storitev sledenja uporabnikom mobilnih telefonov. Sistem je zaenkrat namenjen staršem, ki hočejo spremljati, kje se gibljejo njihovi otroci. Sistem omogoča, da se lokacija mobilnega telefona otroka izriše na zemljevidu (na računalniku ali na mobilni napravi), mogoče pa je nastaviti tudi prostorsko območje, kjer se uporabnik lahko giblje. Če uporabnik območje zapusti, sistem o tem obvesti naročnika storitve s SMS sporočilom (Reuters v Kovačič 2007: 254).

Poleg staršev, ki imajo zaradi lokacijskega podatka lahko pod nadzorom svoje otroke, pa se čedalje bolj pogosto pojavlja uporaba tega podatka tudi za druge namene. Nekatera podjetja tako nadzirajo lokacije svojih zaposlenih, predvsem »iz varnostnih razlogov, v primeru da eden od zaposlenih delo opravlja sam, na neki oddaljeni lokaciji« (Burns 2007). Lokacijski podatek pa se lahko (tako kot zgoraj v primeru operaterja Mobitel) uporablja tudi kot izhodišče za iskanje trgovin, restavracij in drugih storitev v naši bližini.

⁷ Primer dobljene informacije o lokaciji uporabnika: Stojimo na ljubljanski železniški postaji in pošljemo SMS s ključno besedo za dodatno storitev. Odgovor, ki ga prejmemo preko SMS sporočila, se glasi: Vaša trenutna lokacija je blizu meje med četrtima skupnostima BEŽIGRAD in CENTER, mesto LJUBLJANA, regija OSREDNJA SLOVENIJA (Mobitel 2007).

⁸ Gre za informacijo, vezano na kraj, v katerem se uporabnik mobilnega telefona nahaja - informacija o najbližjem bencinskem servisu, gostilni, muzeju, trgovini, radarju, ...

4.1.4 PROMETNI PODATKI

Prometni podatki so podatki, ki se ustvarjajo kot rezultat komunikacije. Po Zakonu o elektronskih komunikacijah so to »kakršnikoli podatki, ki se obdelujejo zaradi prenosa komunikacij v elektronskem komunikacijskem omrežju ali zaradi njegovega obračunavanja« (Zakon o elektronskih komunikacijah 2007). Ti podatki se morajo izbrisati ali postati anonimni ob zaključku prenosa, razen v primeru, ko so potrebni za zaračunavanje storitev (v tem primeru se lahko hranijo do konca računskega obdobja, oziroma do takrat, ko se po zakonu računu še lahko oporeka ali dokler se uporabnika preganja, da opravi plačilo) ali za izboljšavo kakšnih storitev (v tem primeru je potrebna tudi odobritev s strani uporabnika) (Rodriguez Casal 2003: 48).

V Evropi je do pred kratkim veljalo, da so prometni podatki integralni elementi telefonskih komunikacij, zato naj bi uživali enako stopnjo varstva kot sama vsebina komunikacije oziroma naj bi za njihovo beleženje obstajal enak dokazni standard kot za prisluškovanje. Ker pa so se začele pojavljati ideje o obvezni hrambi prometnih podatkov, se z Direktivo o obvezni hrambi prometnih podatkov⁹ to spreminja tudi v Evropi (Kovačič 2007: 257). V Sloveniji 107. b člen Zakona o elektronskih komunikacijah iz leta 2007 pravi, da morajo operaterji mobilne telefonije hraniti prometne podatke, ki med drugim obsegajo kličočo in klicano telefonsko številko, čas začetka in konca klica ter njegovo trajanje, vrsto uporabljene telefonske storitve, mednarodno identiteto mobilnega naročnika kličoče in klicane stranke, mednarodno identiteto mobilnega terminala kličoče in klicane stranke, v primeru predplačniških anonimnih storitev pa datum in čas začetka uporabe storitve ter ID celice, kjer je bila storitev izvedena (Zakon o elektronskih komunikacijah 2007).

Ideje o obvezni hrambi prometnih podatkov so v Evropi naleteli na številne kritike, saj se pri tem postavlja vprašanje beleženja osebnih podatkov oseb, ki niso ničesar osumljene ob dejstvu, da je mogoče te podatke kdaj kasneje uporabiti v postopku proti njim. Predviden čas hrambe podatkov znaša od 6 do 24 mesecev (v Sloveniji 24 mesecev), v nekaterih primerih pa tudi več, poleg tega pa Direktiva ne omejuje, za katera kazniva dejanja je mogoče shranjene podatke uporabiti. Kritiki so mnenja, da je tak ukrep nesorazmeren in da ni nujno potreben v demokratični družbi, zaradi česar je tudi v neskladju z Evropsko konvencijo o človekovih

⁹ Direktiva 2006/24/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 15. marca 2006 o obvezni hrambi podatkov, pridobljenih ali obdelanih v zvezi z zagotavljanjem javno dostopnih elektronskih komunikacijskih storitev ali javnih komunikacijskih omrežij, in spremembi Direktive 2002/58/ES, sprejeta 14. 12. 2005 (Kovačič 2007: 243).

pravica, saj posega tako v pravico do zasebnosti kot tudi v domnevo nedolžnosti. Glavni problem shranjevanja prometnih podatkov o vseh je tako kriminalizacija celotne populacije, saj Direktiva ne zahteva zbiranja podatkov o posameznikih, ki so česa osumljeni, pač pa zahteva zbiranje podatkov o vseh. Ravno to odpira vprašanje skladnosti z domnevo nedolžnosti, odpira pa se tudi vprašanje, kako daleč gredo še lahko posegi v zasebnost v imenu varnosti. Na nek način bi lahko govorili celo o sodobnem (elektronskem) Panoptikonu (Kovačič 2007: 252–253).

Poleg preiskovalnih organov imajo velik interes za hrambo in analizo prometnih podatkov tudi operaterji mobilne telefonije in tržniki, saj na njihovi podlagi lažje načrtujejo razvoj omrežja in vlaganja v trženje. Po 104. členu Zakona o elektronskih komunikacijah je zakonita hramba tovrstnih podatkov tedaj dovoljena le v obsegu in trajanju, potrebnem za takšno trženje ali storitve in samo na podlagi naročnikovega ali uporabnikovega predhodnega soglasja. Naročniki oziroma uporabniki morajo biti pri tem predhodno obveščeni o vrstah podatkov o prometu, ki se obdelujejo, in trajanju takšne obdelave pred pridobitvijo soglasja. Uporabnik ali naročnik pa ima pravico, da kadarkoli prekliče to soglasje (Zakon o elektronskih komunikacijah 2007).

Zagovorniki hrambe prometnih podatkov pogosto odgovarjajo, da pri hranjenju prometnih podatkov ne gre za hud poseg v zasebnost, kot je na primer pri prisluškovanju, ter da so prometni podatki nujni za preganjanje novih oblik kriminala. Vsekakor drži, da je brez prometnih podatkov odkrivanje kakršnegakoli kiberkriminala bistveno oteženo, morda celo nemogoče. Kljub temu pa je mogoče analizo prometnih podatkov uporabiti (zlorabiti) za iskanje vzorcev »sumljivih« dejavnosti ter predvidevanje, kar pomeni hud poseg v človekovo zasebnost in svobodo (Kovačič 2007: 254). Prav zato je zelo pomembno to, da se operaterji držijo 103. člena Zakona o elektronskih komunikacijah in da, če že morajo pridobiti kakršnekoli informacije o vsebini komunikacij, posneti ali shraniti komunikacije in z njimi povezane podatke o prometu, da o tem ob sklenitvi naročniške pogodbe oziroma ob začetku izvajanja javne komunikacijske storitve na vsak način seznanijo uporabnika, informacije o vsebini komunikacije oziroma komunikacijo pa izbrišejo takoj, ko je to tehnično izvedljivo in ko to ni več potrebno za izvedbo določene javne komunikacijske storitve (Zakon o elektronskih komunikacijah 2007).

4.1.5 SPOŠTOVANJE PRAVICE DO ZASEBNOSTI - PRIMER MOBITEL 2004

Zanimiv dogodek, ki je sprožil veliko novih dilem in vprašanj, se je zgodil v Sloveniji 2. oktobra 2004, tik pred nastopom volilnega molka, ko je operater Simobil poslal večje število naročenih politično-reklamnih SMS sporočil. Zaradi tehničnih težav je okrog 70.000 uporabnikov podjetja Mobitel sporočila dobilo po polnoči, torej že v času predvolilnega molka. Med prejemniki je seveda ta dogodek povzročil veliko razburjenje, zato so pričeli množično klicati Mobitelov center za pomoč uporabnikom. Mobitel je zato svojim 70.000 uporabnikom, ki so sporočila prejeli po polnoči, poslal opravičilo oz. pojasnilo (Kovačič 2007: 257).

Vprašanje, ki se zastavlja, pa je, kako so pri Mobitelu vedeli, kdo so bili prejemniki sporočila po polnoči. Kot kaže, je to tehnično mogoče le s shranjevanjem vsebine sporočil ali pa prometnih podatkov. Opomniti velja, da se je to dogajalo leta 2004, torej pred sprejetjem Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o elektronskih komunikacijah, ki dovoljuje hrambo prometnih podatkov. Tedaj je namreč veljal še stari Zakon o elektronskih komunikacijah, ki je v 104. členu zahteval, da je prometne podatke, ki se nanašajo na uporabnike, treba - takoj ko niso več potrebni za prenos sporočil - izbrisati ali spremeniti v brezosebno obliko. Pri Mobitelu so zanikali, da bi beležili vsebino SMS sporočil, posredno pa so potrdili, da so zabeležili številko pošiljatelja in prejemnika SMS sporočila (torej prometni podatek): »V družbi Mobitel smo v skrbi za naše uporabnike in z namenom zagotavljanja učinkovite pomoči našim uporabnikom morali reagirati in poslati obvestilo s pojasnilom uporabnikom, ki so prejeli SMS iz Simobilovega strežnika (iz številke 94420390) po polnoči iz petka na soboto, ko je začelo veljati pravilo volilnega molka.« (Mobitel v Kovačič 2007). Na eksplicitno vprašanje glede časa hrambe prometnih podatkov o prejemnikih in pošiljateljih SMS sporočil so pri Mobitelu odgovorili, da se »podatki o poslanih in prejetih SMS-ih (številki pošiljatelja in čas pošiljanja ter številka prejemnika in čas prejema) v skladu z določilom 1. odstavka 104. člena ZEK-a takoj po opravljenem prenosu spremenijo v brezosebno obliko, hranimo pa jih za zakonsko opredeljene potrebe (npr. obračun ali za primere, če naši uporabniki pisno zahtevajo, da izsledimo zlonamerne ali moteče klice – 7. odstavek 105. člena ZEK-a)« (Mobitel v Kovačič 2007). Ob tem se seveda postavlja vprašanje, kako so pri mobilnem operaterju vedeli, kdo so bili prejemniki spornih SMS sporočil (ki so jim poslali omenjeno pojasnilo), če pa se prometni podatki takoj po prenosu spremenijo v brezosebno obliko (Kovačič 2007: 257–258). Danes, kot smo že povedali, velja

leta 2007 sprejeti Zakon o elektronskih komunikacijah, ki določa, da morajo operaterji hraniti podatke, potrebne za odkritje in prepoznanje vira in cilja komunikacije, podatke potrebne za ugotovitev datuma, časa in trajanja komunikacije, podatke potrebne za ugotovitev vrste komunikacije ter podatke potrebne za razpoznavo komunikacijske opreme uporabnikov. Ti podatki se hranijo za obdobje 24 mesecev od dneva komunikacije in jih smejo obdelovati le osebe, ki pod nadzorstvom operaterja skrbijo za zaračunavanje ali upravljanje prometa, odgovarjajo na vprašanja porabnikov, odkrivajo prevare, tržijo elektronske komunikacijske storitve ali zagotavljajo storitve z dodano vrednostjo, pri čemer mora biti ta obdelava omejena na to, kar je potrebno za namene takšnih dejavnosti. Do teh podatkov pa lahko v skladu z 104. členom Zakona o elektronskih komunikacijah, kot smo že omenili, dostopajo zgoraj omenjene osebe pod nadzorstvom operaterja, izvajalec storitve z namenom trženja elektronskih komunikacijskih storitev ali izvajanja storitev z dodano vrednostjo samo na podlagi naročnikovega ali uporabnikovega predhodnega soglasja ter operater na pisno zahtevo pristojnega organa, ki jo ta poda z namenom reševanja sporov, zlasti sporov v zvezi z medsebojnim povezovanjem ali zaračunavanjem (Zakon o elektronskih komunikacijah 2007). Ko sem se obrnila na družbo Mobitel in jih povprašala, če lahko do podatkov o opravljenem prometu dostopam tudi sama, kot fizična oseba, so mi odgovorili, da »naročnik lahko pridobi "razčlenjeni račun" za tri pretekle obračunske mesece, ki vsebuje seznam vzpostavljenih zvez, ki so bile zaračunane, kar pomeni, da so v seznamu navedene le odhodne zveze. Operaterji moramo prav tako zagotavljati zavarovanje hranjenih podatkov v skladu z zakonom, ki ureja varstvo osebnih podatkov« (za odgovor glej prilogo K).

Kakorkoli, danes je hramba prometnih podatkov obvezna, kar pomeni, da ta isti dogodek zdaj gotovo ne bi požel toliko pozornosti, kot jo je požel takrat, ko ta hramba še ni bila dovoljena in je bil zato očitno kršen stari Zakon o elektronskih komunikacijah iz leta 2004.

4.2 ZASEBNOST IN JAVNI PROSTOR

Dejavniki, ki vplivajo na zaskrbljenost glede zasebnosti v sferi prostora so predvsem tisti, ki se nanašajo na stopnjo zaupnosti uporabnikovega pogovora po mobilnem telefonu in izhajajo iz okolja, kjer se uporabnik trenutno giblje. Praviloma se omejitve pojavljajo v sferi javnosti, na primer na avtobusu, v trgovini, na cesti, v kinu,... (Krapež 2007: 272). Pogovarjanje po mobilnem telefonu v javnosti, velikokrat o svojih zasebnih zadevah, sproža vprašanja v zvezi s širjenjem naše zasebnosti v javni prostor in hkrati o vdiranju v zasebnost drugih ljudi, ki so »prisiljeni« poslušati naše pogovore. Več o tem vidiku zaskrbljenosti glede zasebnosti si bomo pogledali v nadaljevanju.

4.2.1 ZASEBNI POGOVORI V JAVNEM PROSTORU

*»Intimna komunikacija kolonizira javna mesta
na način, ki je bil nekoč strogo rezerviran
za zasebne prostore«
(de Gournay 2002: 195).*

Za ilustracijo si oglejmo primer, o katerem govori Schegloff, doživel pa ga verjetno že tudi skoraj vsak izmed nas – na vlaku, polnem potnikov se je neka gospa po svojem mobilnem telefonu pogovarjala s svojim partnerjem o njunih problemih. Pogovor je potekal precej glasno in ne preveč prijazno. Večina potnikov se je (tako, kot ponavadi vsi reagiramo v takih situacijah) trudila biti čim bolj zatopljena v svoje zadeve (branje knjige, zavzeto opazovanje dogajanja skozi okno,...) in se obnašati, kot da ne slišijo pogovora. Samo en izmed potnikov ni reagiral tako, pač pa je očitno spremljal pogovor. Ko ga je gospa zagledala, je še bolj ponorela in dvignila glas nad njim, češ: *»Vas kaj moti?? To je privatni pogovor!«* (Schegloff 2002: 286). Na tej točki se lahko vprašamo, kje je danes res še meja med privatnim in javnim? Ali res javna sfera vdira v zasebno, ali je dejansko zasebnost tista, ki se širi v javno? Puro ta pojav poimenuje *»privatizacija javnih prostorov«* in je mnenja, da je to najbolj tipična značilnost mobilnih telefonov. Kadar torej ljudje govorimo po telefonu, so okolica in prisotni dejansko v naši privatni sferi. Po mobilnem telefonu pa se ljudje pogovarjamo tudi o zelo zasebnih zadevah, kar še podvoji privatizacijo javnega prostora (Puro 2002: 23–24). Ling v kontekstu prisilnega prisluškovanja govori o *»balkanizaciji javnega prostora, ko uporabniki*

kolonizirajo del javnega sfere, odklanjajo pridružitve javnemu prostoru, obenem pa prisilijo druge, da so del banalnih interakcij zunaj širšega konteksta» (Ling v Luthar in Kropivnik 2007: 64).

Med prehodom iz zasebnih v javne cone so torej mobilni telefonski pogovori zbudili pozornost in pomisleke predvsem pri (Krapež 2007: 273):

- tistih, ki so se pogovarjali, saj so bili naenkrat postavljeni pred dejstvo, da so precej bolj izpostavljeni raznim motnjam, samocenzuri in nadzoru okolice;
- mimoidočih, ki so bili prisiljeni poslušati pogovor, s čimer so uporabniki mobilnega telefona na nek način posegli v njihovo zasebnost¹⁰.

Ogrožanje zasebnosti je z vidika uporabnikov mobilnega telefona, ki se pogovarjajo na javnih prostorih, vseeno nekoliko manjšega pomena kot z vidika mimoidočih, ki so v poslušanje pogovora na nek način prisiljeni. Da gre tu za neke vrste poseganja v zasebnost nam nakazuje na začetku predstavljena definicija zasebnosti Warrena in Brandeisa (1890), ki pravi, da je zasebnost »pravica, da te pustijo na miru« (Woo 2006: 951). S prisilnim poslušanjem pogovorov mimoidočih, pa nam je ta pravica na nek način kratena.

Tisti, ki se po mobilnem telefonu pogovarjajo, se za razliko od naključnih poslušalcev avtonomno odločijo, da bodo sprejeli klic ali nekoga poklicali, četudi se v tistem trenutku gibljejo v množici ljudi. Zanimivo je vprašanje, ali s tem privolijo, da bodo vsaj del njihovega pogovora preslišali drugi. Ker takšna privolitev nikoli ni izrecna, bi lahko nanjo sklepali po določenih dejanjih. V kolikor se namreč uporabnik med pogovorom premika v prostoru ali po ulici, ter gre med tem mimo množice ljudi, bi težko trdili, da računa z nevarnostjo, da bi posameznik lahko slišal celoten pogovor. To je še posebej očitno, če se uporabnik umakne v kot ali proč od množice, po čemer lahko sklepamo, da si želi določeno stopnjo zasebnosti. Nasprotno pa bi o privolitvi lahko domnevali, kadar uporabnik glasno kramlja v zaprtem prostoru (kot v primeru zgoraj), kjer ga očitno obdaja kopica ljudi (Krapež 2007: 277).

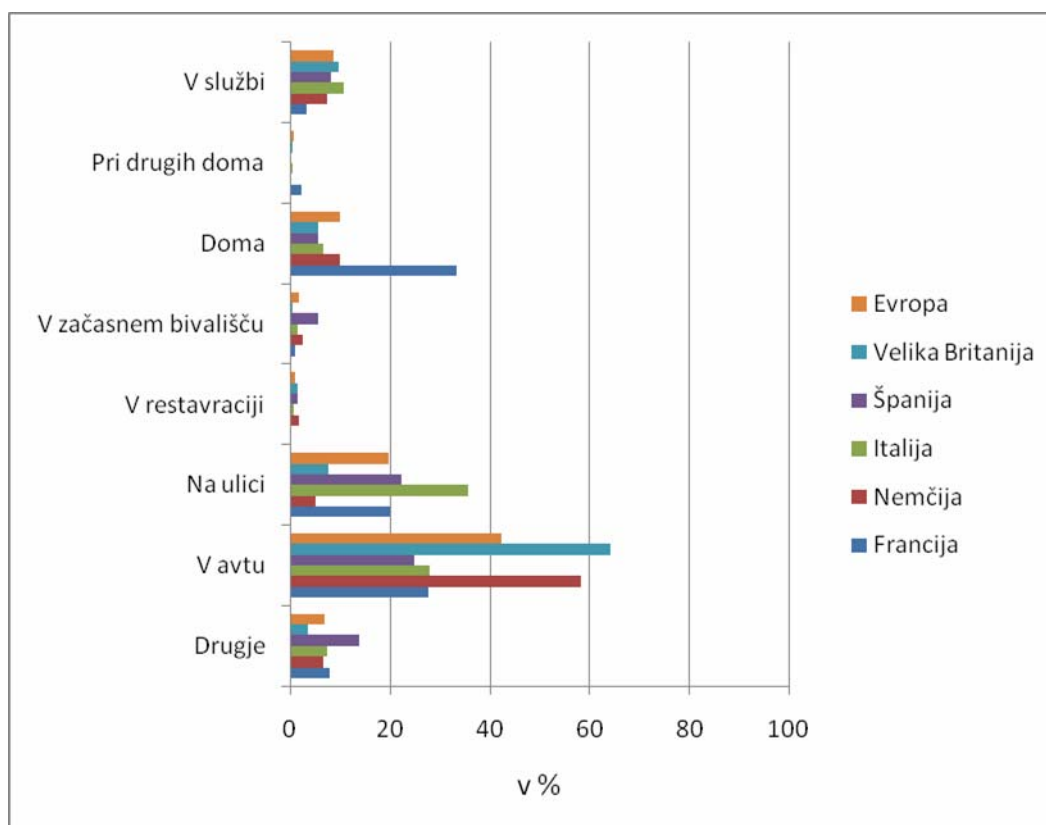
¹⁰ Ta vidik vdora v zasebnost se morda zdi pretiran, vendar pa je lahko zelo individualno pogojen – nekdo je lahko do prisilnega poslušanja pogovora po mobilnem telefonu popolnoma ravnodušen, drugi to smatra kot neko vrsto nadlegovanja, nekdo tretji pa lahko to obravnava kot velik poseg v njegovo zasebnost. V nalogi se bomo osredotočili predvsem na ta slednji odnos (mimoidočih) do pogovarjanja v javnosti, saj postaja vse pomembnejši, o čemer pričajo različne, vse pogostejše prepovedi in omejitve uporabe telefona v javnosti.

Z utiranjem intimnih telefonskih pogovorov v javni prostor in posledičnega poseganja v zasebnost mimoidočih, so se vzporedno pojavile težnje po omejitvi uporabe mobilnih telefonov na določenih javnih prostorih. Zasebni pogovori namreč dandanes neomejeno kolonizirajo domala vsak javni prostor. Posebej izpostavljena so prehodna mesta in zbirališča, kjer se navadno zbira večja množica ljudi. Kritični pa so predvsem prostori, v katerih do prihoda mobilnega aparata telefona nismo našli. To so gledališča, restavracije, kinodvorane, predavalnice, sredstva javnega prevoza in podobno. Prva so se proti mobilnim telefonom obrnila gledališča in koncertne dvorane. Ko so med predstavami ali koncerti zazvonili telefoni, se je pozornost gledalcev, pa čeprav le za nekaj sekund, preusmerila na brneči aparat. Oder se je preselil med sedeže gledalcev in pustil nastopajoče nemočne. Tak dogodek vsakič izzove ogorčenje, predvsem zaradi pričakovanja, da med predstavo ne bomo moteni.

Največji del nadzora nad uporabo mobilnega telefona vsekakor pade na stran uporabnika, pa tudi sama tehnologija ponuja že vrsto omejitvenih funkcij (npr. možnost nastavitve glasnosti zvonjenja). Pomembna dejavnika pri omejevanju uporabe mobilnega telefona pa sta tudi neformalni družbeni mehanizmi (obiskovalci koncerta, potniki na avtobusu ki uporabniku ne/posredno sporočajo, da je njegovo pogovarjanje po telefonu nezaželeno) ter formalni institucionalni nadzor (pravila in tehnologije, ki omejujejo, prepovedujejo ali onemogočajo uporabo mobilnega telefona v določenih prostorih). Najpogostejša oblika omejevanja je omejitev oziroma prepoved uporabe telefona, na primer izključitev ali popolno utišanje. Vendar ideji, da bi na javnih mestih omejili mobilne telefonske pogovore najpogosteje ugovarjajo borci za človekove pravice, saj gre pri tem predvsem za potencialno kršitev svobode govora tistih, ki se v javnosti pogovarjajo. Ukrep odvzema mobilnega telefona mora biti v sorazmerju z grožnjo ali kršitvijo, ki jo telefon predstavlja ali omogoča. V zadnjem času je pogosto odvzem telefona kot neke vrste disciplinski ukrep v šolah, v primeru da učenec z njim moti pouk. Praksa začasnega odvzema telefona pa je značilna tudi za sodišča in zapore. Prepoved uporabe mobilnega telefona v smislu izključitve ali utišanja telefona je pogosta na letalih, v bolnišnicah in povsod tam, kjer bi bili zaradi uporabe mogoči tehnični zapleti (Krapež 2007: 274–281).

Fortunatijeva je predstavila rezultate telefonske raziskave v petih evropskih državah (Francija, Nemčija, Italija, Španija, Velika Britanija) iz leta 1996, v kateri se je vprašanje nanašalo tudi na mesto najpogostejše uporabe mobilnega telefona. Iz spodnjega grafa lahko torej ugotovimo, kako pogosta je uporaba mobilnega telefona na javnih mestih.

Slika 4.2.1.1: Prostor, kjer se najpogosteje uporablja mobilni telefon (v %)

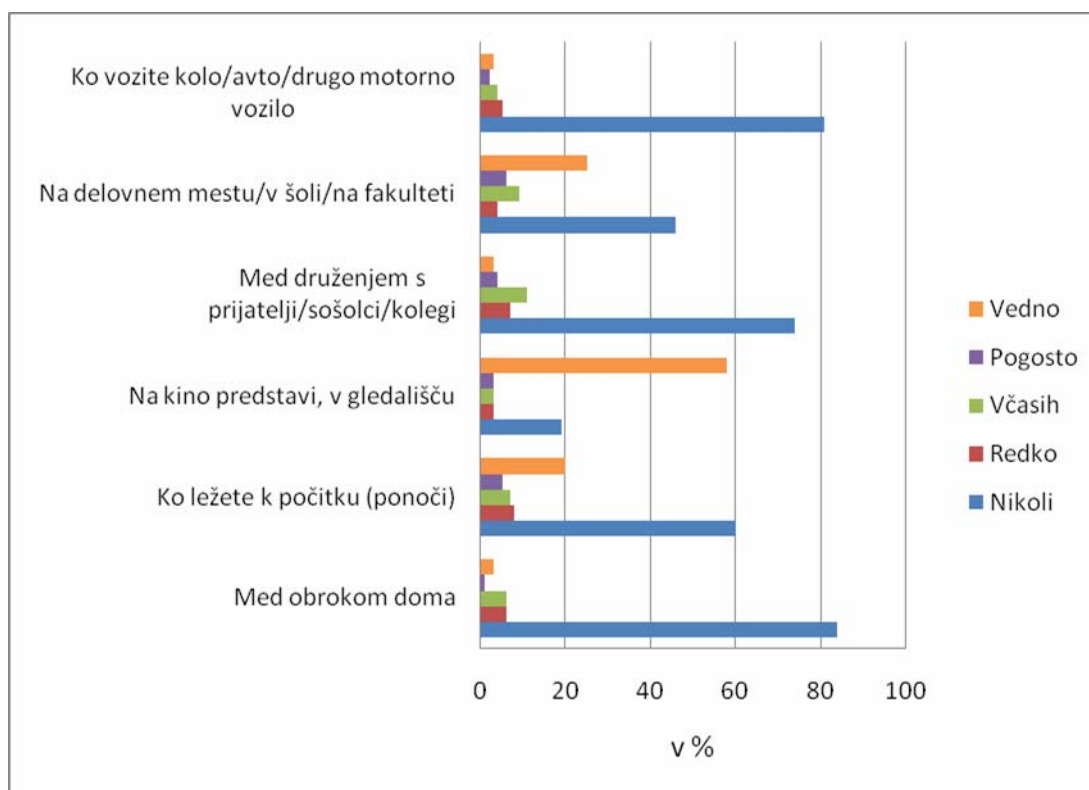

Vir: Fortunati 2002: 45.

Kot lahko vidimo iz slike, ljudje najpogosteje uporabljamo mobilni telefon v avtu (evropsko povprečje je 42,4%), sledi pa uporaba na ulici, torej na javnem prostoru (19,7% Evropejcev).

Z uporabo mobilnih telefonov v javnosti pri Slovencih pa se je ukvarjala raziskava RIS-IKT 2005, o kateri bo več besed v nadaljevanju. Zaenkrat si pogledjmo graf, ki prikazuje pogostost spremembe nastavitve zvonjenja (izključitev, tiho zvonjenje, vibriranje) mobilnega telefona, iz česar lahko sklepamo o odnosu vprašanih do uporabe mobilnega telefona na nekaterih javnih mestih:

Slika 4.2.1.2: Pogostost spremembe nastavitve zvonjenja mobilnega telefona na različnih mestih (v %)

Vir: RIS 2005.

Kot lahko vidimo, večina vprašanih nikoli ne spreminja nastavitve zvonjenja ko vozijo avto, med druženjem s prijatelji in med obroki. 58% vprašanih vedno spremeni nastavitve zvonjenja kadar so na kino predstavi ali v gledališču, kar se mi zdi še vedno relativno malo, glede na to, da je pisno in tudi zvočno opozorilo o utišanju mobilnega telefona pred začetkom predstave tako rekoč običajna praksa v slovenskih kinodvoranah in gledališčih.

Sicer pa v Sloveniji Zakon o varstvu javnega reda in miru¹¹ specifično ne prepoveduje pogovarjanja po mobilnem telefonu na javnih mestih ali v kakšnih drugih prostorih, kjer je ta sicer z obvestili 'prepovedan'. Le zelo glasnega in neprimernega pogovarjanja se dotakne 7. člen, ki pravi, da »kdor se na javnem kraju prepira, vpije ali se nedostojno vede na način, s katerim povzroči vznemirjenje ali razburjenje ali ogrožanje posameznika ali skupine ... se kaznuje z globo 25.000 do 100.000 tolarjev« (Zakon o varstvu javnega reda in miru 2006). Samega zvonjenja mobilnega telefona v javnosti in drugih bolj konkretnih prepovedi uporabe

¹¹ Zakon o varstvu javnega reda in miru je sprejel Državni zbor RS na seji 22.6.2006 (Uradni list RS 70/2006 z dne 6.7.2006) (Zakon o varstvu javnega reda in miru 2006).

mobilnega telefona na javnem mestu pa zaenkrat še ni vključenih v Zakon o varstvu javnega reda in miru¹².

Mante je v raziskavi med ameriškimi in nizozemskimi uporabniki mobilnega telefona med drugim primerjal tudi odnos do uporabe mobilnega telefona v javnosti med uporabniki in neuporabniki mobilnega telefona, in ugotovil, da uporabnike mobilnih telefonov načeloma ne moti zvonjenje mobilnega telefona v javnosti, so pa mnenja, da mora biti le-ta na določenih javnih mestih, kot so cerkve ali gledališča, nastavljen na tiho zvonjenje. Na drugi strani pa so neuporabniki mobilnih telefonov mnenja, da je zvonjenje mobilnega telefona v javnosti nesmiselno, in da se lastniki telefonov s tem zgolj razkazujejo (Mante 2002: 117). Raziskava Plantove (2001) pa je pokazala, da je mobilna telefonija v velikem delu Pacifiške Azije naletela na tako plodna tla, da je na primer v kinodvoranah v Bangkoku povsem običajno zvonjenje mobilnih telefonov in komuniciranje z osebo na drugi strani telefona, to pa ostalih prisotnih ne moti, saj človeškim interakcijam in povezanosti s soljudmi pripisujejo večji pomen kot posameznikovi zasebnosti (Plant v Križan 2005: 24).

¹² 8. člen Zakona o varstvu javnega reda in miru, sicer pravi, da »kdor z uporabo televizijskega ali radijskega sprejemnika, drugega akustičnega aparata ali akustične naprave ali glasbila moti mir ali počitek ljudi in to ni posledica dovoljene dejavnosti, se kaznuje z globo 25.000 tolarjev.«, vendar pa to ni dovolj jasno, da bi lahko trdili, da se »akustični aparat« lahko nanaša tudi na mobilni telefon (Zakon o varstvu javnega reda in miru 2006).

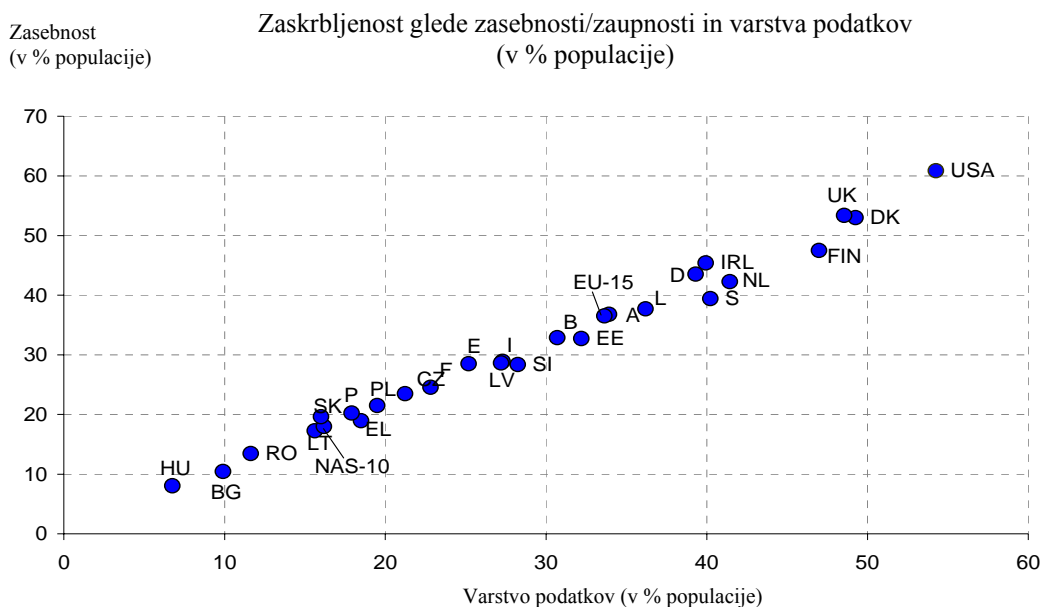
5. EMPIRIČNI DEL

5.1 RAZISKAVA SIBIS

V okviru projekta SIBIS (Statistical Indicators Benchmarking the Information Society), ki je potekal od januarja 2001 do junija 2003, je bilo pod drobnogled vzetih vseh 15 članic Evropske Unije (sredi leta 2002) in 10 (tedaj še) članic kandidatk za vstop v EU, skupaj s Švico in ZDA. Indikatorji, vključeni v raziskavo so pokrivali področje, povezano z informacijsko-komunikacijskimi tehnologijami, e-trgovino in ovirami, ki izhajajo iz problemov varnosti. Indikatorji, ki so za nas najbolj zanimivi, proučujejo povezanost med zaskrbljenostjo za varnost podatkov¹³ (informacijska zasebnost) in skrbjo za zasebnost¹⁴ (Vehovar in drugi 2003: 8).

Oglejmo si prikaz povezanosti med zaskrbljenostjo nad varnostjo podatkov na internetu in zasebnostjo ter zaupnostjo v % populacije in nato še v % uporabnikov interneta:

Slika 5.1.1: Zaskrbljenost, ki se nanaša na varovanje podatkov na internetu in na zasebnost ter zaupnost med populacijo

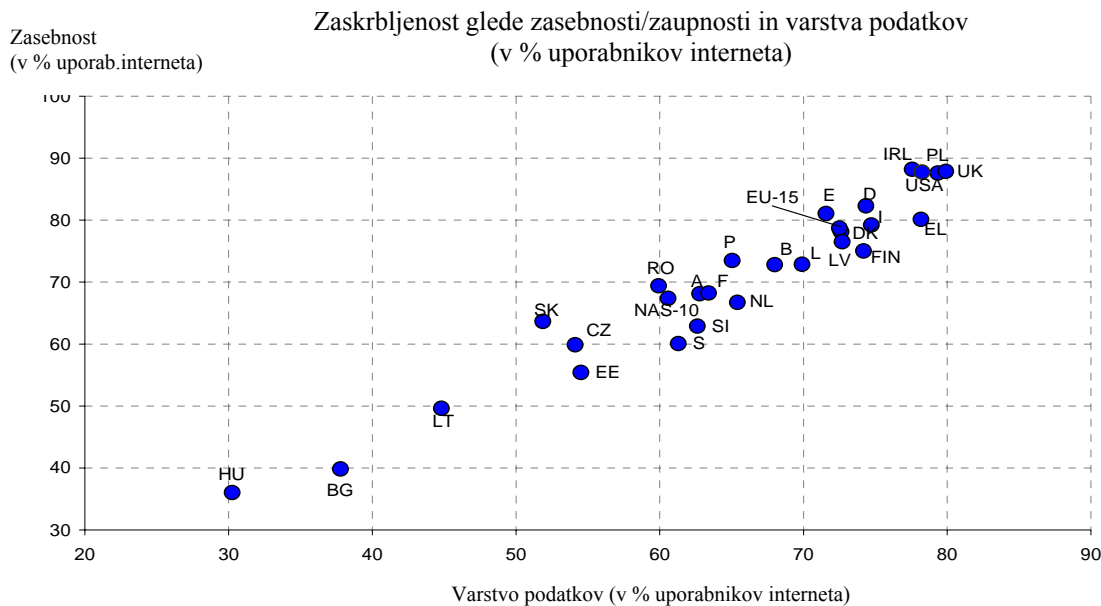
Vir: Vehovar in drugi 2003: 11.

¹³ Vprašanje, ki se nanaša na skrb zaradi varstva podatkov se glasi: »Kako zaskrbljeni ste glede varstva podatkov na internetu (npr. izguba ali upravljanje z vašimi podatki)?«

¹⁴ Vprašanje, ki se nanaša na skrb za zasebnosti se glasi: »Kako zaskrbljeni ste glede zasebnosti in zaupnosti na internetu (npr. da vaše osebne podatke zlorablja neka tretja oseba)?«

Za odgovore je bila namenjena 3-stopenjska merska lestvica, kjer je 1 pomenila »zelo me skrbi« in 3 »me ne skrbi« (Vehovar in drugi 2003: 9).

Slika 5.1.2: Zaskrbljenost, ki se nanaša na varovanje podatkov na internetu in na zasebnost ter zaupnost med uporabniki interneta

Vir: Vehovar in drugi 2003: 10.

Kot lahko vidimo, sta zaskrbljenost zaradi zasebnosti in skrb za informacijsko zasebnost med seboj tesno povezani, predvsem je ta korelacija izrazita na ravni populacije (po državah). Vidimo lahko tudi, da sta obe zaskrbljenosti, tako zaradi zasebnosti kot zaradi varovanja podatkov bistveno višji med uporabniki interneta kot med populacijo. Zaskrbljenost na ravni populacije je najvišja v državah, ki imajo tudi najvišjo penetracijo interneta – to je v ZDA, kjer je bila raba interneta leta 2002 že skoraj 80% in v skandinavskih državah, kjer je leta 2002 več kot 70% populacije že vsaj občasno uporabljalo internet. Najmanjša zaskrbljenost pa je med madžarsko populacijo, kjer je tudi sicer penetracija interneta med nižjimi (malo več kot 20% populacije je leta 2002 uporabljalo internet) in se morda tudi zato še ne zavedajo možnih nevarnosti, ki jih internet prinaša (Vehovar in drugi 2003: 11). V Sloveniji približno 30% populacije skrbi zasebnost in varovanje podatkov (za primerjavo naj povem, da je internet leta 2002 uporabljalo približno 45% prebivalcev Slovenije) (SIBIS 2002).

V Veliki Britaniji, na Irskem in v Ameriki je najvišja zaskrbljenost glede zasebnosti in varovanja podatkov med uporabniki interneta, kar lahko pripišemo tudi drugim, najrazličnejšim vzrokom, kot so morebitne negativne izkušnje, nezaupanje v državo in družbo na splošno, kulturnim razlikam, različnim zakonodajam ali zgolj zavedanju o nevarnostih in pomembnosti zasebnosti in varstva podatkov.

5.2 RAZISKAVI EUROBAROMETER

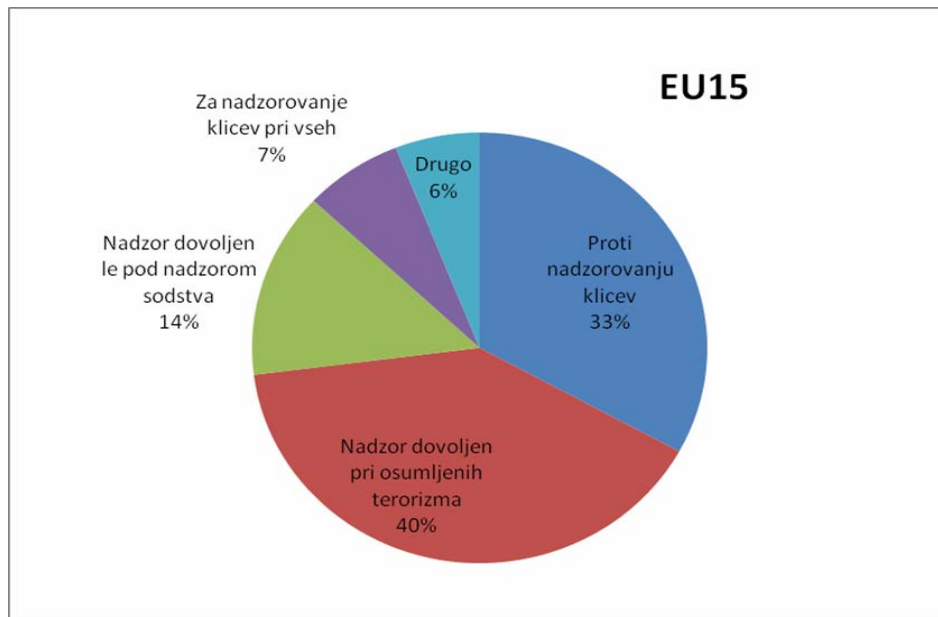
V okviru raziskav Eurobarometer, ki jih že od leta 1973 izvaja Evropska Komisija in obsegajo proučevanje sprememb predvsem v državah članicah EU, je največ pozornosti namenjene socialnim zadevam, zdravju, kulturi, informacijski tehnologiji, okolju, valuti Euro, obrambi in drugim temam v povezavi s prebivalstvom Evrope.

5.2.1 EUROBAROMETER 2003

Prva od raziskav Eurobarometra, ki je za nas zanimiva, je raziskava iz leta 2003 z naslovom »Varovanje podatkov« (»Data protection«). Vanjo je bilo vključenih 16.124 anketirancev iz 17 evropskih držav. V grafu si bomo ogledali le evropsko povprečje, za natančnejši pregled po državah pa je tabela v prilogi (glej prilogo A). Vprašanje, ki obravnava zasebnost, ki izhaja iz sfere tehnologij, se navezuje na odnos do nadzora klicev. V raziskavi se vprašanje sicer nanaša na nadzor klicev v smislu boja proti terorizmu¹⁵, ampak za pridobitev okvirne predstave o tem, kakšen je odnos vprašanih do tega vidika vdora v zasebnost, si oglejmo odgovore na vprašanje: *»Ali mislite, da bi se morali ljudje v luči boja proti terorizmu strinjati z nadzorovanjem telefonskih pogovorov?«*

¹⁵ Pri tem vprašanju gre za tipično dilemo »svoboda : varnost«. Ta dilema se je v sodobnem času še najbolj izpostavila prav v zvezi s protiterorističnimi ukrepi in njihovim vplivom na obstoječe svoboščine. Pri analiziranju razmerja med obema pojavoma gre predvsem za odgovarjanje na vprašanje, kako zagotoviti relativno varno okolje, ki omogoča uveljavljanje relativno visoke stopnje človekovih svoboščin. Pri tem pa je ključno podvprašanje, koliko se dopusti, da varnostni ukrepi vplivajo na ustavno zagotovljene svoboščine (Prezelj, 2005).

Slika 5.2.1.1: Nadzorovanje telefonskih klicev v luči boja proti terorizmu

Vir: Eurobarometer 2003.

Kot lahko vidimo, se največ prebivalcev držav EU15 (40%) strinja z nadzorom telefonskih klicev, vendar samo pri tistih, ki so osumljeni terorističnih aktivnosti. Proti nadzorovanju je 33% Evropejcev, za nadzor v vsakem primeru in pri vsakem pa je 7% vprašanih. To pomeni, da ljudje ob sumu sodelovanja pri terorističnih aktivnostih po večini postavimo na stran posameznikovo pravico do varovanja zasebnosti in hitro odobrimo nadzorovanje telefonskih klicev, kar je bilo verjetno tudi pričakovati.

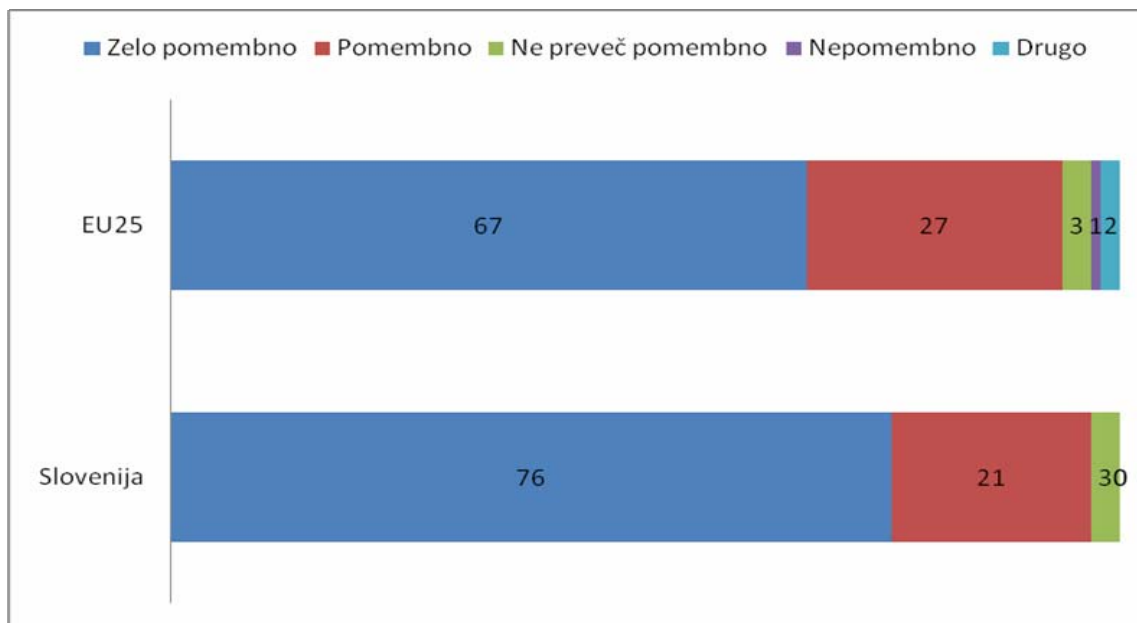
5.2.2 EUROBAROMETER 2005

Druga, morda malo bolj zanimiva raziskava Eurobarometra, v katero je bila vključena tudi Slovenija, ima naslov »Socialne vrednote, znanost in tehnologija« (»Social values, Science and Technologies«). Potekala je v januarju in februarju 2005. V raziskavo je bilo vključenih 32.897 anketirancev iz 32 evropskih držav. V Sloveniji je raziskavo opravilo podjetje RMPlus in vanjo je bilo zajetih 1.060 anketirancev (Eurobarometer 2005). V grafih si bomo ogledali le slovensko in evropsko povprečje, za pregled po ostalih državah pa so grafi priloženi v prilogi (glej prilogi B in C).

Vprašanja, ki so za nas še posebej zanimiva, se nanašajo na varovanje zasebnosti, varovanje informacij in na vplive mobilnega telefona na ljudi.

Prvi graf prikazuje odnos Slovencev in Evropejcev do varovanja zasebnih podatkov, vprašanje pa se je glasilo: »Kako pomembno se vam zdi, da bo postalo za našo družbo v naslednjih desetih letih, varovanje informacij o našem privatnem življenju pred zlorabo ali napačno uporabo?«

Slika 5.2.2.1: Pomembnost varovanja zasebnih podatkov v naslednjih desetih letih (v %)

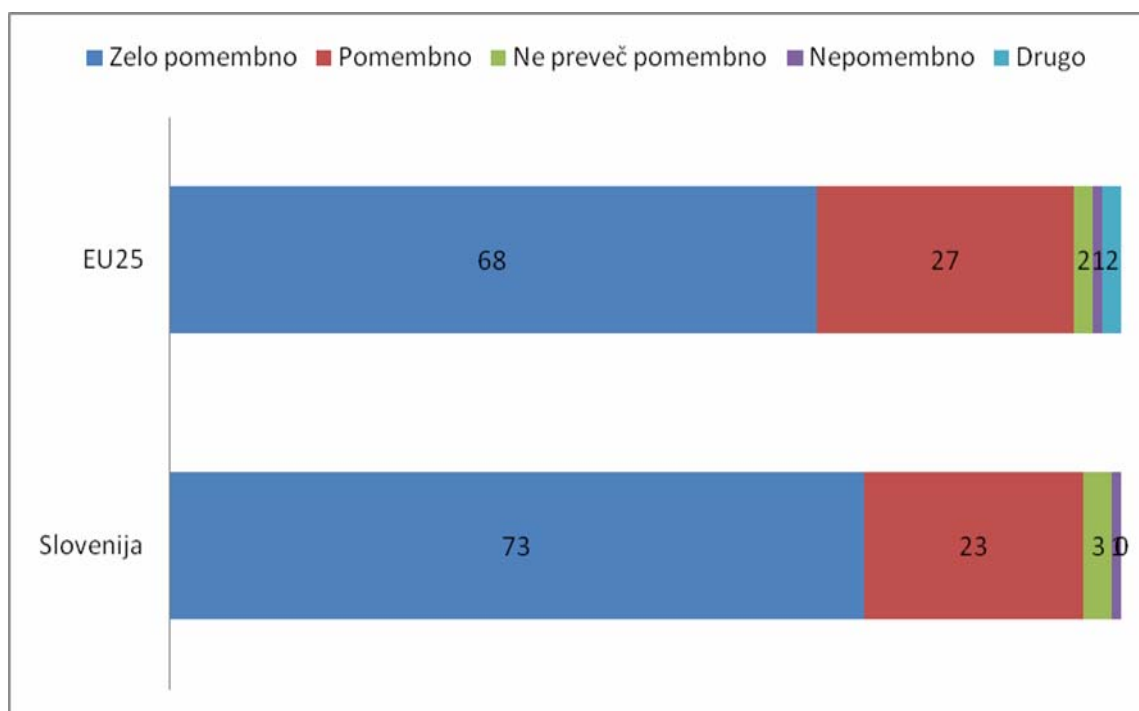

Vir: Eurobarometer 2005.

Kot lahko vidimo iz slike, 67% prebivalcev EU25 predvideva, da bo varovanje informacij o našem zasebnem življenju postalo za našo družbo zelo pomembno v prihodnjih desetih letih. Kar 94% pa jih pravi, da bo varovanje pomembno. Slovenci smo pri tem kar nekaj nad povprečjem, saj se kar 76% zdi ustrezno varovanje informacij zelo pomembno, ter 97% pomembno. To pomeni, da se Slovenci že zdaj močno zavedamo pomembnosti varovanja zasebnih podatkov in zasebnosti. Vzroke za to lahko iščemo bodisi v visoki razvitosti in penetraciji informacijsko komunikacijskih tehnologij med prebivalci, bodisi v kakšnih slabih preteklih izkušnjah z varstvom podatkov.

Naslednji graf prikazuje odnos Slovencev in Evropejcev do varovanja svobode govora in informacij, vprašanje pa se je glasilo: »Kako pomembno se vam zdi, da bo postalo za našo družbo v naslednjih desetih letih, varovanje svobode govora in informacij?«

Slika 5.2.2.2: Odnos do pomembnosti svobodne komunikacije v prihodnjih desetih letih (v %)

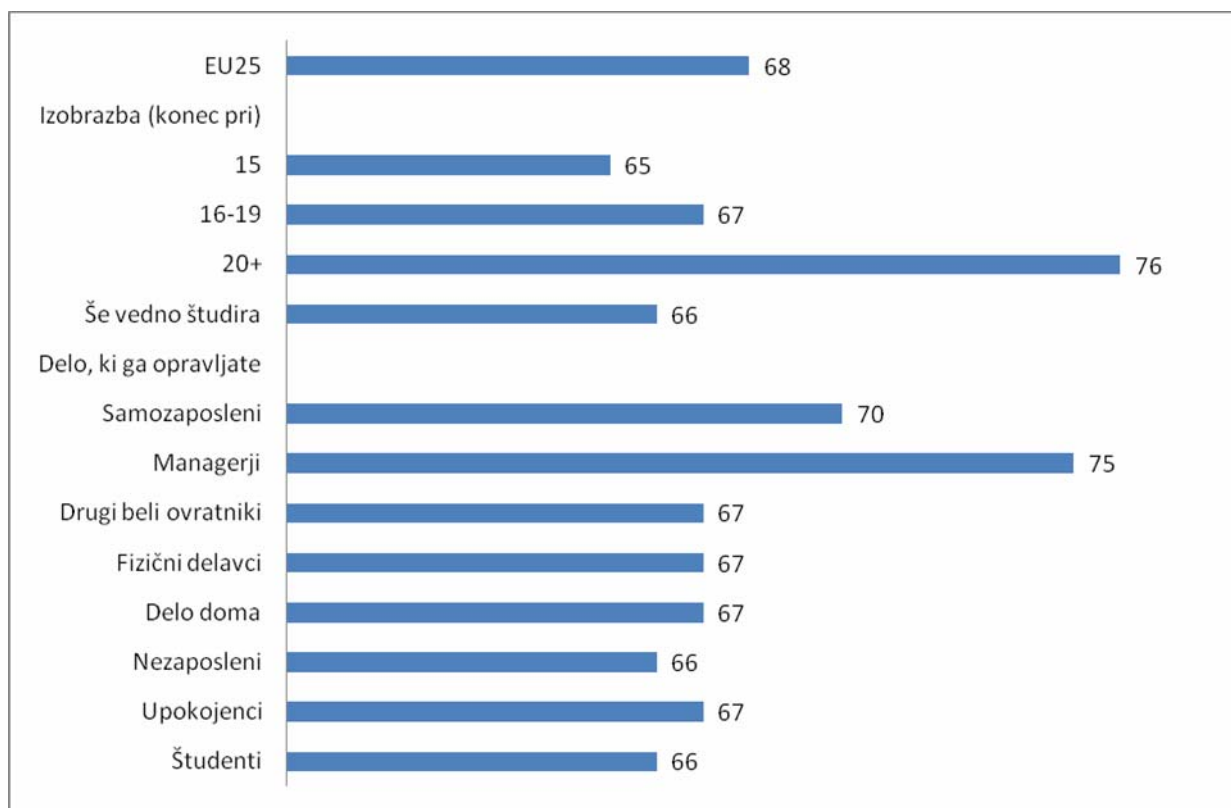

Vir: Eurobarometer 2005.

Kot lahko vidimo iz slike, 68% Evropejcev meni, da bo varovanje svobode govora in informacij v naslednjih desetih letih postalo zelo pomembno in 95% se zdi svobodno komuniciranje pomembno. Slovenija je tudi tu nad povprečjem, saj se 73% vprašanih zdi svoboda govora in informacij zelo pomembna in 96% pomembna.

Na ravni Evrope (EU25) med tistimi, ki se jim zdi, da bo varovanje svobode komuniciranja v naši družbi v naslednjih desetih letih *zelo pomembno* (68%), po demografskih značilnostih najbolj izstopajo osebe, ki so končale šolanje pri vsaj dvajsetih letih (torej bolj izobraženi) (med temi jih je 76% reklo, da je varovanje svobode govora zelo pomembno) in tisti, ki opravljajo poklic managerja (75%). To sta torej očitno skupini ljudi, ki se morda najbolj zavedata nevarnosti, ki ogrožajo svobodo komuniciranja.

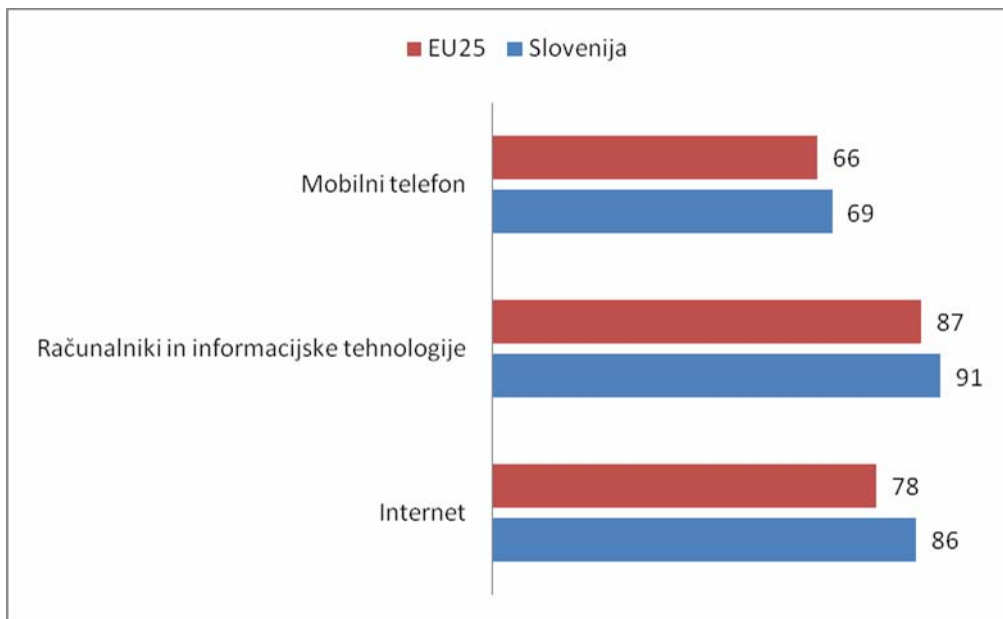
Slika 5.2.2.3: Demografske značilnosti anketirancev, ki so opredelili svobodo govora v naslednjih desetih letih kot zelo pomembno (v %)

Vir: Eurobarometer 2005.

Za konec lahko iz te raziskave Eurobarometer 2005 omenimo še eno za nas zanimivo vprašanje, ki se navezuje na to, kako pozitivno Evropejci ocenjujemo nove tehnologije, med katerimi je seveda tudi mobilni telefon. Vprašanje se je glasilo: »Za katere nove tehnologije, ki se trenutno razvijajo menite, da bodo imele v naslednjih tridesetih letih pozitiven vpliv na naše življenje?« Spodaj graf prikazuje, koliko anketirancev je ocenilo mobilni telefon kot tehnologijo s pozitivnimi posledicami. Za primerjavo sta dodani še dve tehnologiji informacijske družbe, in sicer internet in računalniki:

Slika 5.2.2.4: Odstotki vprašanih, ki menijo, da bodo imele navedene nove tehnologije pozitiven učinek na življenje v naslednjih tridesetih letih (v %)

Vir: Eurobarometer 2005.

Na ravni EU 66% anketirancev meni, da bodo imeli mobilni telefoni v naslednjih tridesetih letih pozitiven vpliv na naše življenje. Slovenci smo tudi tu malenkost nad povprečjem, saj 69% vprašanih mobilni telefon ocenjuje kot pozitivno novo tehnologijo. (Eurobarometer 2005). Tudi pri ostalih novejših tehnologijah smo Slovenci nad povprečjem držav EU25, kar pomeni, da smo Slovenci precej odprti za nove tehnologije in za penetracijo le-teh.

Na podlagi zgoraj pregledanih rezultatov raziskave iz leta 2005 lahko naredimo nekakšen zaključek, da sta varovanje zasebnih podatkov in svoboda govora za prebivalce EU precej pomembna, oziroma da se vprašani po večini strinjajo, da bo to v prihodnosti postalo zelo pomembno. Videli pa smo, da smo Slovenci povsod kar precej nad povprečjem EU25, kar pomeni, da nas to še malenkost bolj skrbi oziroma se še bolj zavedamo pomembnosti varovanja zasebnosti v prihodnosti.

5.3 RAZISKAVA RIS-IKT

Četrta raziskava, ki si jo bomo pogledali, pa je terenska anketa med gospodinjstvi o uporabi informacijsko-komunikacijske tehnologije RIS-IKT 2005, ki jo je sredi leta 2005 v sodelovanju s Statističnim uradom za potreba Eurostat-a izvedel Center za metodologijo in informatiko (CMI) v okviru projekta Raba interneta v Sloveniji (RIS). Posamezniki so bili anketirani na domu z osebnim anketiranjem v aprilu ali maju leta 2005¹⁶. Realizirani vzorec zajema 1.318 oseb v starosti od 10 do 74 let, je reprezentativen in predstavlja rezidenčno populacijo prebivalcev Slovenije. Vprašalnik je bil razdeljen na več neodvisnih delov, zato vsi anketiranci niso odgovarjali na vsa ključna vprašanja, ki jih bom v nadaljevanju predstavila, vendar pa se število odgovorov povsod približa polovici realiziranega vzorca.

Podrobneje si oglejmo nekaj indikatorjev, ki merijo zasebnost, vezano bodisi na sfero tehnologij bodisi na sfero prostora.

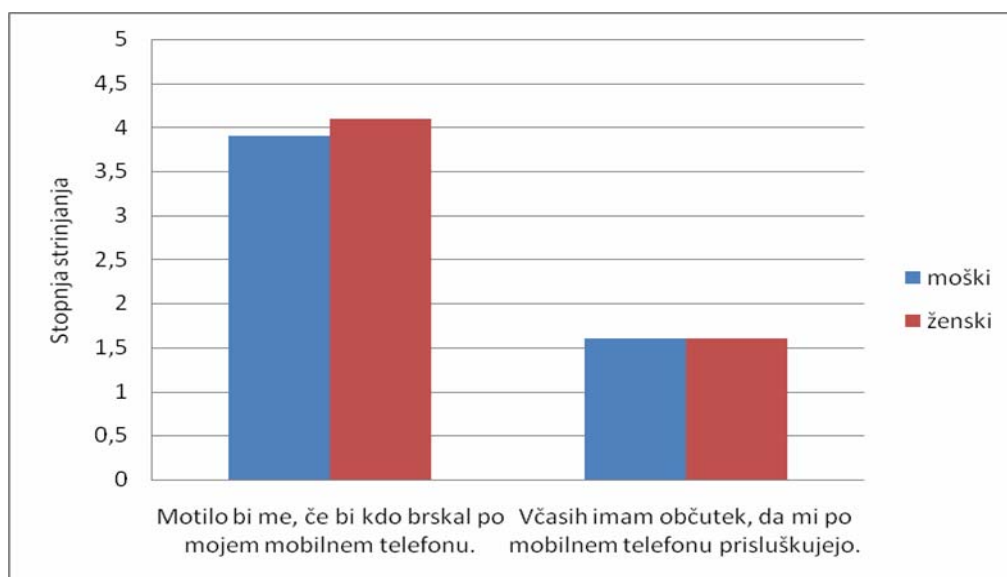
5.3.1 Prisluskovanje in nadzorovanje

Prisluskovanje pogovorom preko mobilnega telefona, brskanje po mobilnem telefonu in druge oblike nadzora in vdiranja v zasebnost so večni strah uporabnikov teh naprav. Po drugi strani pa je to tveganje, ki ga z množično rabo mobilnih telefonov uporabniki hitro sprejmemo in dopustimo, v zameno za udobje, ki nam ga mobilni telefoni prinašajo. Kot je pokazala raziskava RIS-IKT 2005 (tabela je v prilogi D), ima samo 4,9% vprašanih občutek, da jim po mobilnem telefonu prisluškujejo in kar 69,4% je takih, ki tega občutka sploh nimajo. Jih je pa kar 56,8% takih, ki bi jih motilo, če bi jim kdo brskal po mobilnem telefonu. To pomeni, da se anketiranci sicer bojijo za svojo zasebnost in tega, da bi jih kdo nadzoroval, vendar pa v možnost prisluškovanja močno dvomijo.

V nadaljevanju si oglejmo, kakšen je odnos do prisluškovanja in nadzorovanja med slovenskimi uporabniki mobilnih telefonov glede na različne demografske dejavnike (strinjanje s trditvami se je izražalo na podlagi naslednje merske lestvice: 1 pomeni »sploh se ne strinjam«, 5 pa »zelo se strinjam«?):

¹⁶ Vzorčni okvir je bil Centralni register prebivalstva Republike Slovenije, iz katerega je bilo naključno izbranih 2.000 oseb, starih od 10 do 74 let. Gre za verjetnostni EPSEM vzorec, kjer imajo vse enote v populaciji enako verjetnost, da so izbrane v vzorec.

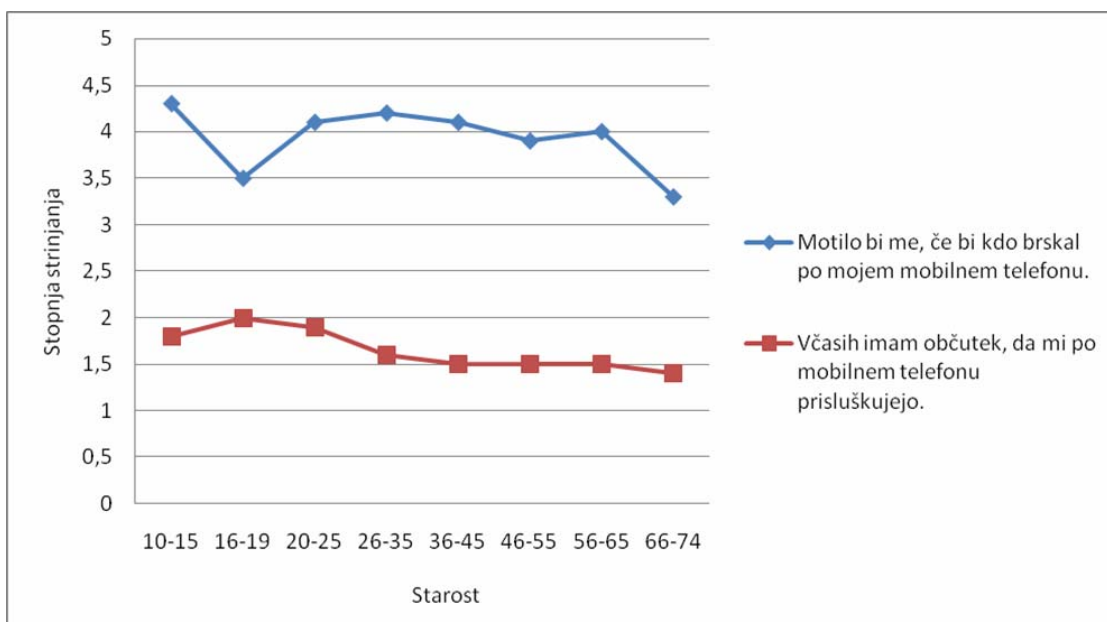
Slika 5.3.1.1: Odnos anketirancev do prisluškovanja in nadzorovanja glede na spol anketirancev

Vir: RIS 2005.

Kot lahko vidimo iz grafa, ženske malenkost bolj moti, da bi jim kdo brskal po mobilnem telefonu in jih na tak način morebiti nadzoroval. Kar se tiče prisluškovanja po mobilnem telefonu pa med spoloma ne prihaja do razlik, pri obeh pa je ta strah relativno nizek.

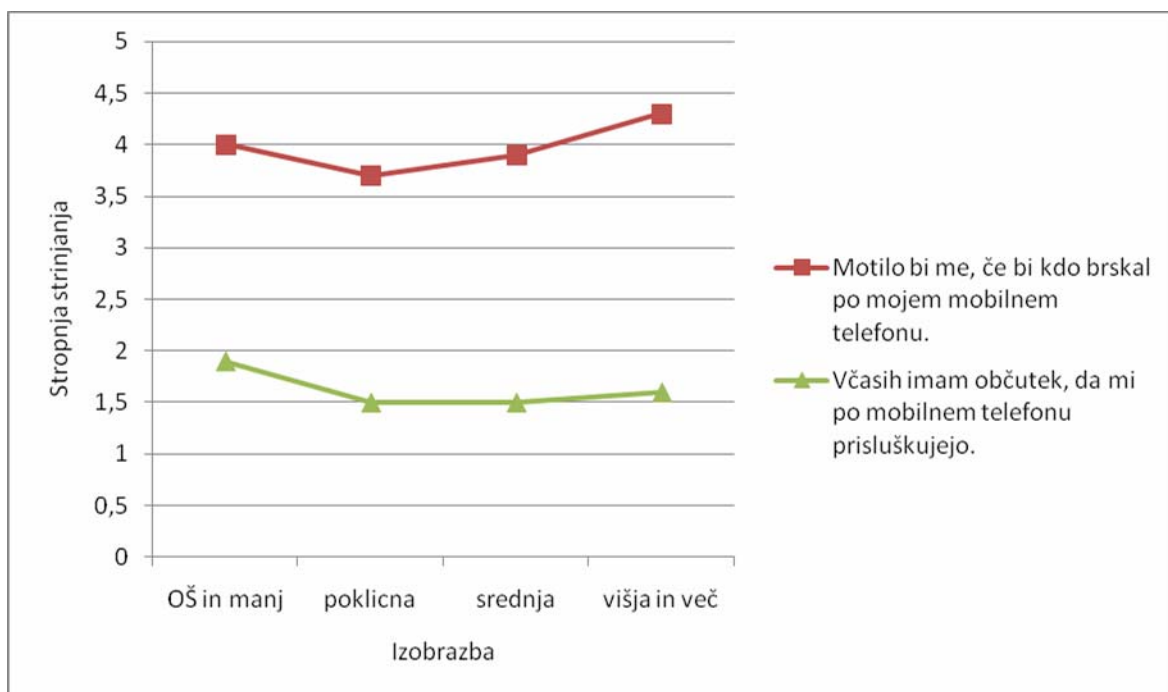
Slika 5.3.1.2: Odnos anketirancev do prisluškovanja in nadzorovanja glede na starost anketirancev

Vir: RIS 2005.

Kot lahko vidimo iz grafa, bi brskanje po mobilnem telefonu najbolj motilo mlade, stare 10–15 let in tiste v starosti 20–45 let. Pri najstnikih gre za najbolj občutljiva in skrivnostna leta, ko se začenjajo prve ljubezni in prijateljstva in s tem je tesno povezana uporaba mobilnega telefona in posledična občutljivost na to, kdo vse upravlja z njim. O tej navezanosti mladostnikov na mobilne telefone in vezah, ki si jih pletejo preko njega, je govorila tudi Fortunatijeva, ki pravi, da je pri mladih pogost »*pojavnost* poustvarjanja neke vrste virtualne bratovščine in virtualnega sestrstva« (Fortunati 2007: 16). Tudi prisluškovanje po mobilnem telefonu najbolj skrbi mlade do 25. leta starosti.

Slika 5.3.1.3: Odnos anketirancev do prisluškovanja in nadzorovanja glede na izobrazbo anketirancev

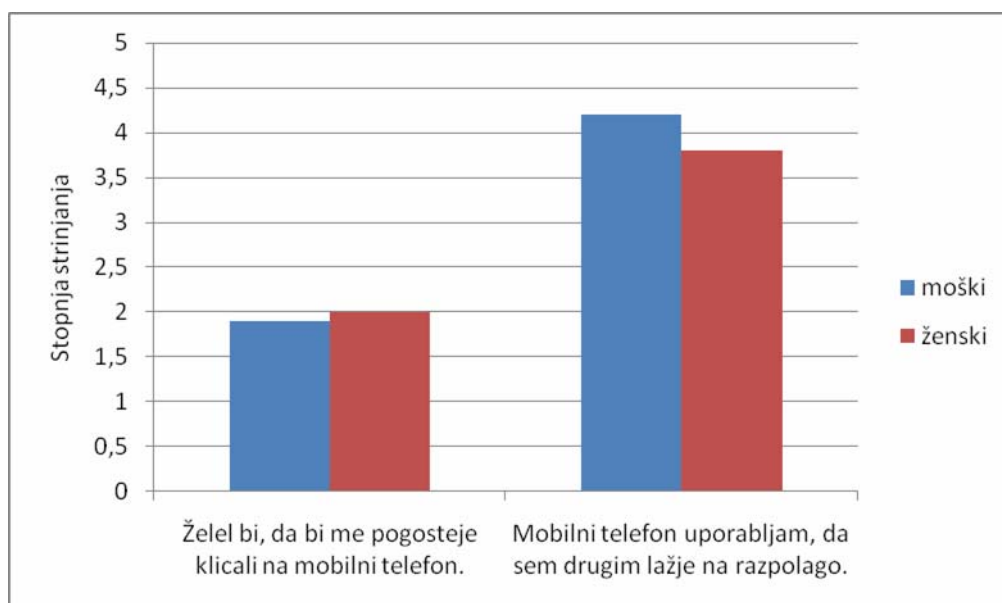
Vir: RIS 2005.

Anketirance z najvišjo stopnjo izobrazbe bi najbolj motilo, če bi kdo brskal po njihovem mobilnem telefonu, medtem ko imajo tisti z najnižjo stopnjo izobrazbe glede na ostale izobrazbene skupine najbolj pogosto občutek, da jim prisluškujejo po mobilnem telefonu.

5.3.2 Nепrestana dosegljivost

Neprestana dosegljivost kjerkoli in za vsakogar, naj se tiče zasebnih, intimnih ali službenih zadev se lahko v marsikateri situaciji izkaže za izredno pozitivno, po drugi strani pa jo čedalje večkrat obravnavamo kot nekaj negativnega in čedalje bolj se jo povezuje z nadzorom. Kot je pokazala raziskava RIS-IKT 2005 (tabela je v prilogi E), skoraj polovica anketirancev (49,3%) mobilni telefon uporabljajo samo zato, da so drugim lažje na razpolago. Da pa se anketiranci dobro zavedajo nadzorstvene funkcije mobilnega telefona, priča zelo nizek odstotek (4,7 %) tistih, bi si želeli biti pogosteje klicani. Večina (53,1%) si namreč sploh ne želi, da bi jih pogosteje klicali na mobilni telefon.

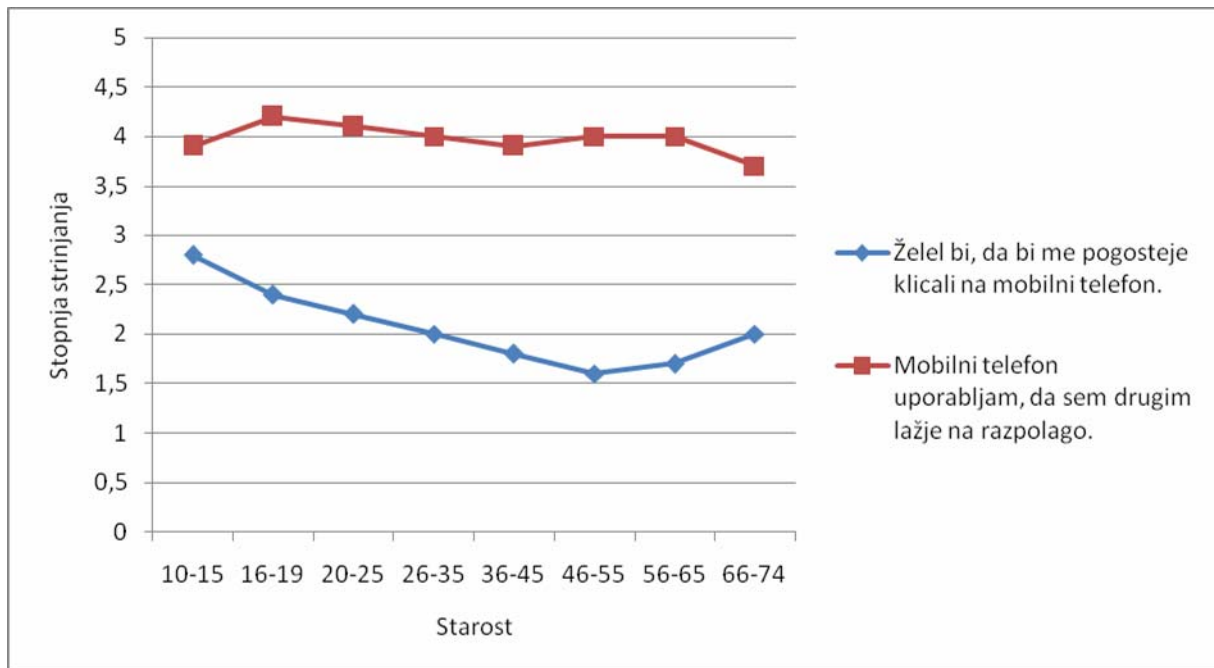
Slika 5.3.2.1: Odnos anketirancev do neprestane dosegljivosti glede na spol anketirancev

Vir: RIS 2005.

Kot lahko vidimo, si ženske bolj kot moški želijo, da bi se jih pogosteje klicalo na mobilni telefon, vendar pa je še vedno povprečje zelo nizko. So pa tako moški kot ženske odločni, da mobilni telefon uporabljajo predvsem zato, da so drugim lažje na razpolago.

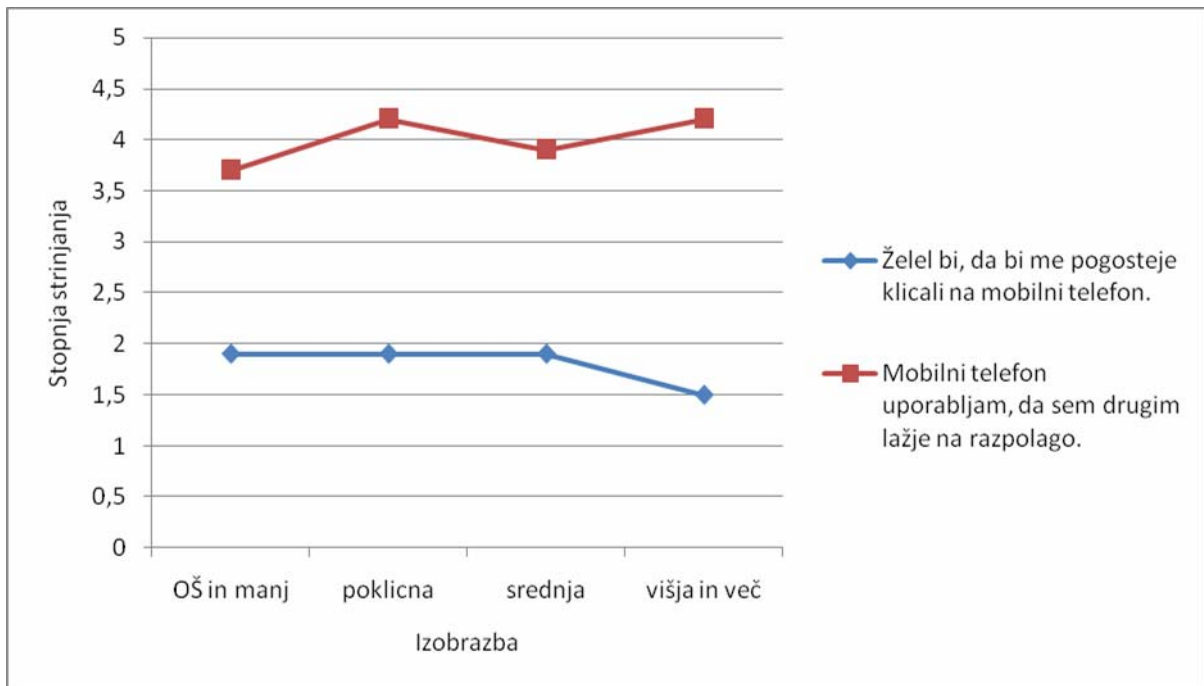
Slika 5.3.2.2: Odnos anketirancev do neprestane dosegljivosti glede na starost anketirancev

Vir: RIS 2005.

Da bi bili pogosteje klicani na mobilni telefon si najbolj želijo mladi, izstopajo predvsem najmlajši, stari 10–15 let. Ostale generacije se že bolj zavedajo negativnih plati, ki jih neprestana dosegljivost prinaša, zato ta želja po dosegljivosti s starostjo pada. Najstarejša generacija uporabnikov mobilnih telefonov pa je ponovno tista, ki si malenkost bolj želi biti pogosteje klicana, morda zaradi osamljenosti in pomanjkanja socialnih stikov. Najmlajša in najstarejša generacija pa sta tudi tisti, ki se še najmanj strinjata s tem, da mobilni telefon uporabljata zato, da so drugim lažje na razpolago.

Slika 5.3.2.3: Odnos anketirancev do neprestane dosegljivosti glede na izobrazbo anketirancev

Vir: RIS 2005.

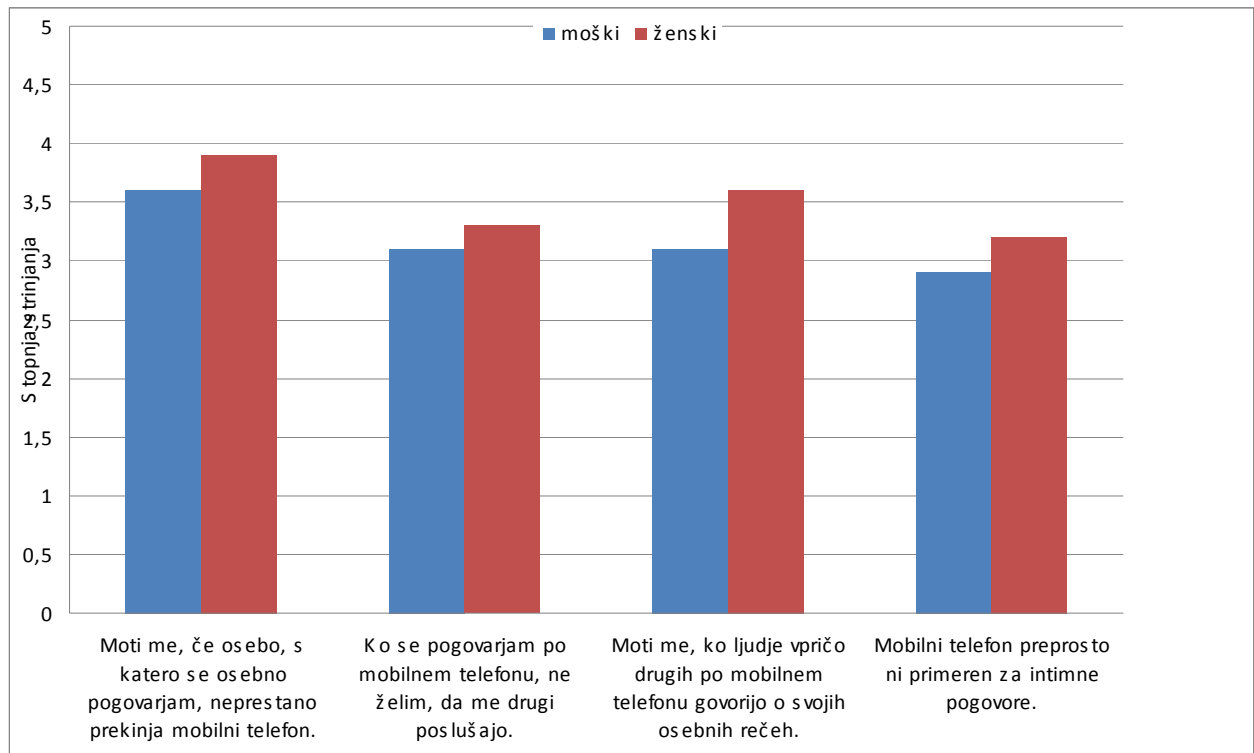
Kot lahko vidimo iz grafa, imajo največ opravka z mobilnim telefonom očitno višje izobraženi, saj si le-ti najmanj želijo, da bi bili pogosteje klicani na mobilni telefon in najbolj ga uporabljajo predvsem za to, da so drugim lažje na razpolago.

5.3.3 Zasebni pogovori v javnem prostoru

Kot smo že ugotovili, je danes meja med privatnim in javnim zelo tanka. Težko je reči, ali javna sfera vdira v zasebno, ali je zasebnost tista, ki se širi v javno? Tako imenovan pojav »privatizacije javnih prostorov« je opazen, kadar ljudje govorimo po telefonu in so okolica in prisotni dejansko v naši privatni sferi. Po mobilnem telefonu se ljudje pogosto pogovarjamo tudi o zelo zasebnih zadevah, kar še podvoji privatizacijo javnega prostora (Puro 2002: 23–24). S pogovarjanjem v javnosti ne samo da drugi vdirajo v našo zasebnost, pač pa tudi mi vdiramo v zasebnost naključnih mimoidočih, bodisi z našim neprimernim in glasnim govorjenjem ali zvonjenjem mobilnega telefona na neprimernih mestih.

Kot kaže raziskava iz leta 2005 o pogovorih po mobilnem telefonu v javnosti, večino ljudi (46,6%) moti, če osebo, s katero se pogovarjajo, neprestano prekinja mobilni telefon. Prav tako jih 38,6% moti, če se ljudje vpričo drugih pogovarjajo po mobilnem telefonu o svojih osebnih rečeh. Manj (23,7%) se jih strinja, da mobilni telefon ni primeren za inmimne pogovore in kot kaže večino ljudi (27,5%) niti ne moti, da jih drugi ljudje poslušajo, ko se pogovarjajo po mobilnem telefonu. Iz tega torej lahko sklepamo, da ljudje sicer pričakujejo, da bodo drugi ohranjali svoje zasebno življenje in stvari za sebe, medtem ko jih niti ne moti (niti pa jim ni všeč), če drugi s poslušanjem pogovorov 'vdirajo' v njihovo zasebnost. Kakšen pa je odnos anketirancev do pogovorov v javnosti glede na demografske dejavnike pa prikazujejo grafi v nadaljevanju:

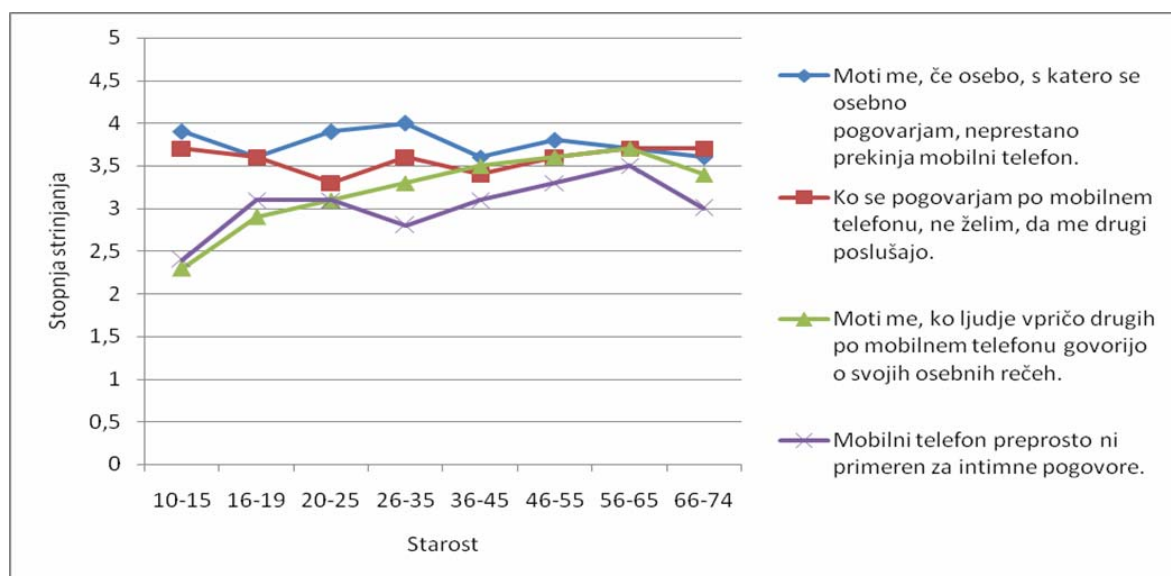
Slika 5.3.3.1: Odnos anketirancev do pogovorov v javnosti glede na spol anketirancev

Vir: RIS 2005.

Vidimo, da pogovori v javnosti vsekakor bolj motijo ženske kot moške. Ženske bolj moti vdiranje v zasebnost v smislu da jih drugi poslušajo, medtem ko se pogovarjajo po mobilnem telefonu, prav tako pa jih bolj moti tudi vdiranje v zasebnost zaradi pogovorov drugih po mobilnem telefonu in posledičnem prisilnem poslušanju osebnih reči in intimnih pogovorov tistih, ki se pogovarjajo po telefonu.

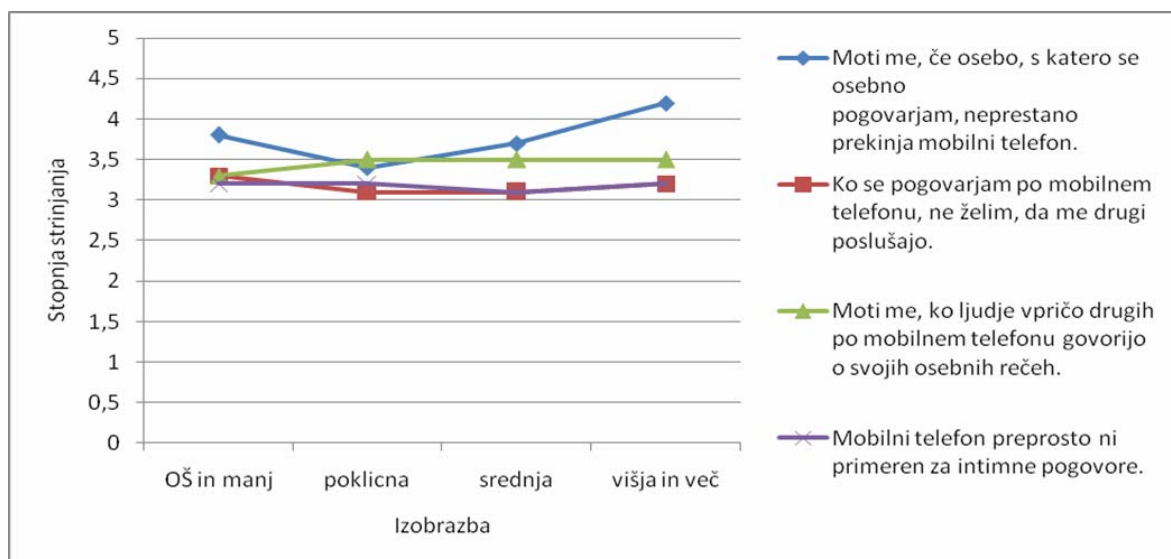
Slika 5.3.3.2: Odnos anketirancev do pogovorov v javnosti glede na starost anketirancev

Vir: RIS 2005.

Mlajše generacije najbolj moti to, da osebo s katero govorijo, neprestano prekinja mobilni telefon in pa to, da drugi poslušajo njihove pogovore po mobilnem telefonu. Se pa daleč najbolj strinjajo s tem, da je mobilni telefon primeren tudi za intimne pogovore in jih najmanj moti pogovarjanje o osebnih rečeh po mobilnem telefonu vpričo drugih ljudi. Pri ostalih generacijah ne prihaja do kakšnih večjih posebnosti oziroma odstopanj.

Slika 5.3.3.3: Odnos anketirancev do pogovorov v javnosti glede na izobrazbo anketirancev

Vir: RIS 2005.

Kot lahko vidimo, do največjih odstopanj med odgovori glede na stopnjo izobrazbe anketirancev prihaja le pri najnižje in najvišje izobraženih, ki jih najbolj moti, če osebo s katero se pogovarjajo neprestano prekinja mobilni telefon.

5.3.4 Razvrščanje enot v skupine

V nadaljevanju smo spremenljivke iz istega vprašalnika (to so spremenljivke *»Motilo bi me, če bi kdo brskal po mojem mobilnem telefonu«*, *»Včasih imam občutek, da mi po mobilnem telefonu prisluškujejo«*, *»Želel bi, da bi me pogosteje klicali na mobilni telefon«*, *»Moti me, če osebo, s katero se osebno pogovarjam, neprestano prekinja mobilni telefon«*, *»Ko se pogovarjam po mobilnem telefonu, ne želim, da me drugi poslušajo«*) standardizirali, ter na standardiziranem naboru opravili hierarhično razvrščanje v skupine. Ta vrsta razvrščanja ima pred drugimi to prednost, da se ni treba vnaprej odločiti za število skupin. Dendrogram (glej prilogo I) je pokazal, da je najbolj primerna razdelitev na tri skupine. Ker pa je za večje število enot bolj primerno razvrščanje v skupine po metodi voditeljev, enote sprva razvrstimo po metodi slučajnih voditeljev (pri tem že vnaprej določimo 3 skupine), kasneje pa še po metodi vsiljenih začetnih voditeljev iz hierarhične razvrstitve. Izkazalo se je, da je je razvrstitev bolj točna¹⁷ (glej prilogo J) pri prvem razvrščanju, pri katerem v prvo skupino pade 54,2% enot, v drugo 30,9% enot in v tretjo skupino 15,0% enot. V nadaljevanju si oglejmo značilnosti enot posamezne skupine¹⁸.

¹⁷ Za ugotavljanje, katera izmed rešitev je boljša – razvrščanje v skupine po metodi slučajnih voditeljev ali po metodi vsiljenih voditeljev, uporabimo Wardovo kriterijsko funkcijo. Ta nam poda vsoto razlik vrednosti posamezne spremenljivke do pripadajočega centroida. Kjer je vsota najmanjša, je rešitev najboljša.

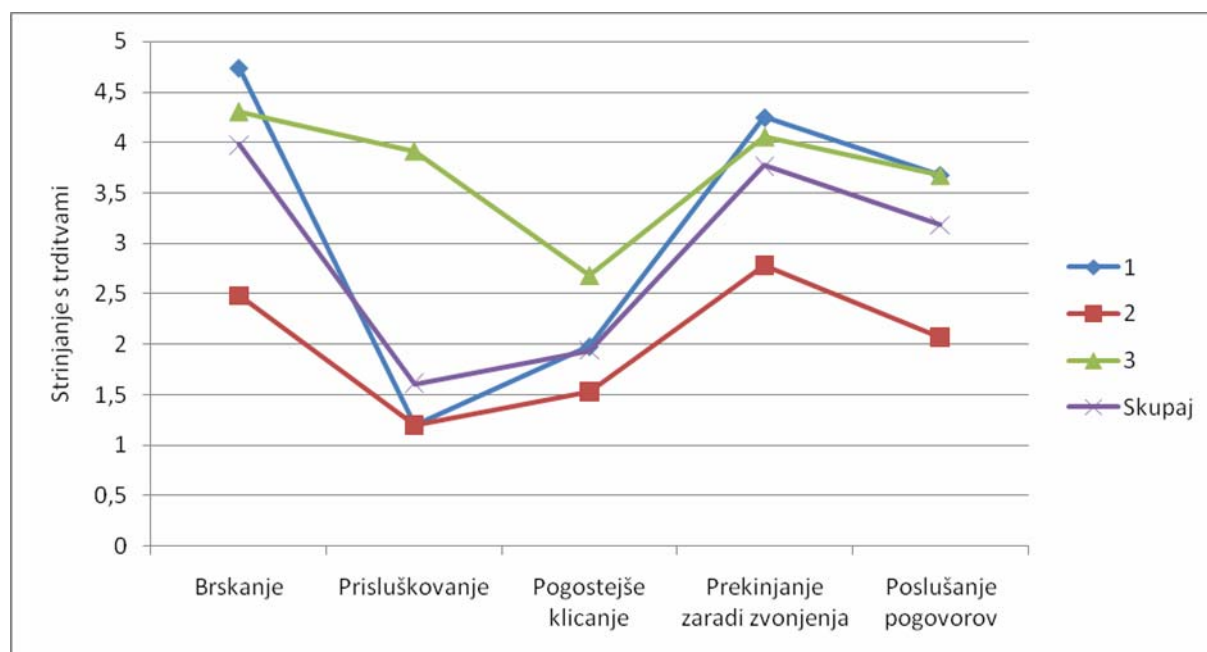
¹⁸ Zaradi boljše preglednosti so nadpovprečne vrednosti glede na povprečje skupine označene z modro barvo, podpovprečne vrednosti pa z rdečo barvo. Najvišje nadpovprečne in podpovprečne vrednosti pa so tudi odebeljene.

Tabela 5.3.4.1: Povprečne vrednosti uporabljenih spremenljivk po dobljenih treh skupinah (Wardova metoda, evklidska razdalja, standardizirane spremenljivke, optimizirano z metodo voditeljev)

Skupina	1	2	3	Skupaj
Število enot v skupini	286	163	79	528
Motilo bi me, če bi kdo brskal po mojem mobilnem telefonu	4,74	2,48	4,30	3,98
Včasih imam občutek, da mi po mobilnem telefonu prisluškujejo	1,20	1,20	3,91	1,61
Želel bi, da bi me pogosteje klicali na mobilni telefon	1,98	1,53	2,68	1,94
Moti me, če osebo, s katero se osebno pogovarjam, neprestano prekinja mobilni telefon	4,25	2,78	4,05	3,77
Ko se pogovarjam po mobilnem telefonu, ne želim, da me drugi poslušajo	3,68	2,07	3,67	3,18

Vir: RIS 2005.

Slika 5.3.4.1: Povprečne vrednosti uporabljenih spremenljivk po dobljenih treh skupinah

Vir: RIS 2005.

Kot lahko vidimo iz tabele in slike, pripadnike prve skupine najbolj od vseh moti to, da bi kdo brkal po njihovem mobilnem telefonu in da osebo, s katero se pogovarjajo neprestano prekinja mobilni telefon. Pri vseh ostalih spremenljivkah so povprečja v skupini malo nad ali pod povprečjem od skupnega povprečja izbranih spremenljivk. Glede na to, da imajo pripadniki te skupine povprečja najbližje povprečju celotne skupine in da jih je tudi največ (54,2%), jih bomo poimenovali kar *OBIČAJNI UPORABNIKI MOBILNIH TELEFONOV*.

Pripadniki druge skupine so prav pri vseh spremenljivkah pod povprečjem skupnega povprečja in jih torej najmanj skrbi in moti prisluškovanje, poslušanje pogovorov in brskanje po mobilnem telefonu, prekinjanje pogovorov zaradi mobilnega telefona in najmanj si želijo pogostejših klicev na mobilni telefon. Pripadnike druge skupine lahko zato poimenujemo *FLEGMATIČNI / NEOBREMENJENI UPORABNIKI MOBILNIH TELEFONOV*.

Pripadniki tretje skupine pa imajo prav pri vseh spremenljivkah nadpovprečne vrednosti in jih torej od vseh najbolj skrbi in moti prisluškovanje, poslušanje pogovorov in brskanje po mobilnem telefonu, prekinjanje pogovorov zaradi mobilnega telefona in kar je malce presenetljivo – vseeno si najbolj želijo pogostejših klicev na mobilni telefon. To torej pomeni, da jih zasebnost sicer skrbi, vendar vseeno na račun tega nočejo izgubiti stikov in komunikacije preko mobilnega telefona s svojim omrežjem. Pripadnike tretje skupine lahko zato poimenujemo *ZASKRBLJENI UPORABNIKI MOBILNIH TELEFONOV*.

V nadaljevanju si oglejmo še, če se skupine med seboj kaj razlikujejo tudi glede na demografske in druge dejavnike. Ponovno so nadpovprečne vrednosti glede na povprečje skupine označene z modro in podpovprečne z rdečo barvo.

Tabela 5.3.4.2: Primerjava različnih dejavnikov po vseh treh skupinah

Skupina	1 – Običajni	2 – Flegmatični	3 – Zaskrbljeni	Skupaj
Delež skupine	54%	31%	15%	100%
Povprečna starost	37,9	41,1	33,6	38,3
Delež tistih z nižjo izobrazbo ¹⁹	25,5%	21,5%	35,4%	25,8%
Minute pogovorov po mobilnem telefonu v tipičnem delovnem dnevu	32,4	44,2	41,5	36,9
Delež tistih s predplačniškim razmerjem	37,8%	44,8%	40,5%	40,3%
Delež tistih z naročniškim razmerjem	62,2%	55,2%	59,5%	59,7%
Delež tistih, ki vsak dan (ali skoraj vsak dan) uporabljajo internet	65,1%	51,7%	56,9%	60,1%
Delež tistih, ki opravljajo delo s področja računalništva ²⁰	14,1%	8,1%	6,3%	11,2%
Delež vernih v skupini	27,0%	21,6%	23,0%	24,7%
Delež tistih, ki se po mobilnem telefonu dnevno pogovarjajo o službenih, poslovnih ali šolskih zadevah	31,9%	28,8%	22,8%	29,6%
Delež tistih, ki se po mobilnem telefonu dnevno pogovarjajo o zaupnih osebnih temah	9,8%	3,7%	11,4%	8,2%
Delež tistih, ki se zaradi mobilnega telefona počutijo bolj povezane z ljudmi	37,2%	27,0%	46,9%	35,5%

Vir: RIS 2005.

¹⁹ Med nižjo izobrazbo sodijo naslednje kategorije: brez šolske izobrazbe oz. nepopolna osnovna izobrazba, 1-3 razredi, nepopolna izobrazba, 4-7 razredov in osnovna izobrazba.

²⁰ Vprašanje se je glasilo: Ali opravljate delo s področja informatike/računalništva? (npr. direktor ali vodja IT oddelka, informatik, računalničar, programer, tehnik za računalniško podporo, ipd.)

Pripadniki prve skupine so v povprečju stari 38 let in imajo največji delež med naročniki na mobilne telefone. V povprečju govorijo na dan po mobilnem telefonu 32 minut, kar je najmanj med vsemi tremi skupinami. Med njimi je največ tistih, ki vsak dan uporabljajo internet in ki opravljajo delo s področja računalništva. Prav tako je med njimi največji delež vernih, glede na ostali dve skupini in tistih, ki se po mobilnem telefonu dnevno pogovarjajo o službenih, poslovnih ali šolskih zadevah. Lahko torej povzamemo, da so v prvi skupini ljudje, ki se sicer pogovarjajo po mobilnem telefonu veliko o službenih in poslovnih zadevah, vendar pa na splošno opravijo relativno malo minut pogovorov na dan. Gre za *običajne uporabnike mobilnih telefonov*.

V drugi skupini je povprečna starost uporabnikov mobilnih telefonov 41 let in so najstarejši izmed vseh treh skupin. Med njimi je najmanj takih s sklenjenim naročniškim razmerjem in tudi sicer imajo skoraj na vseh spremenljivkah podpovprečne vrednosti. Najmanj od vseh uporabljajo internet in tudi najmanj se čutijo povezane z ljudmi zaradi uporabe mobilnega telefona. Gre torej za starejšo generacijo uporabnikov mobilnih telefonov, ki verjetno zaradi svoje redkejši uporabi mobilnega telefona uporabljajo le predplačniški paket in jih morda tudi zaradi najnižjega deleža pogovorov o zaupnih temah po mobilnem telefonu tudi zasebnost ne skrbi tako kot ostali dve skupini. Morda pa so enostavno glede zasebnosti *flegmatični oziroma neobremenjeni*.

V tretji skupini, kjer so *zaskrbljeni uporabniki mobilnih telefonov*, je povprečna starost uporabnikov mobilnih telefonov 34 let, kar je najnižja povprečna starost glede na ostali skupini. Med njimi jih je največ takih z nižjo izobrazbo, glede na ostali dve skupini. Najmanj se jih pogovarja po telefonu o službenih zadevah in najmanj jih opravlja delo s področja računalništva. Se jih pa največ pogovarja po mobilnem telefonu o zaupnih osebnih temah in se zaradi mobilnega telefona počutijo bolj povezane z ljudmi. Lahko torej povzamemo, da mlajše in nižje izobražene, ki se najpogosteje pogovarjajo o zaupnih temah po mobilnem telefonu najbolj skrbi zasebnost pri uporabi mobilnega telefona.

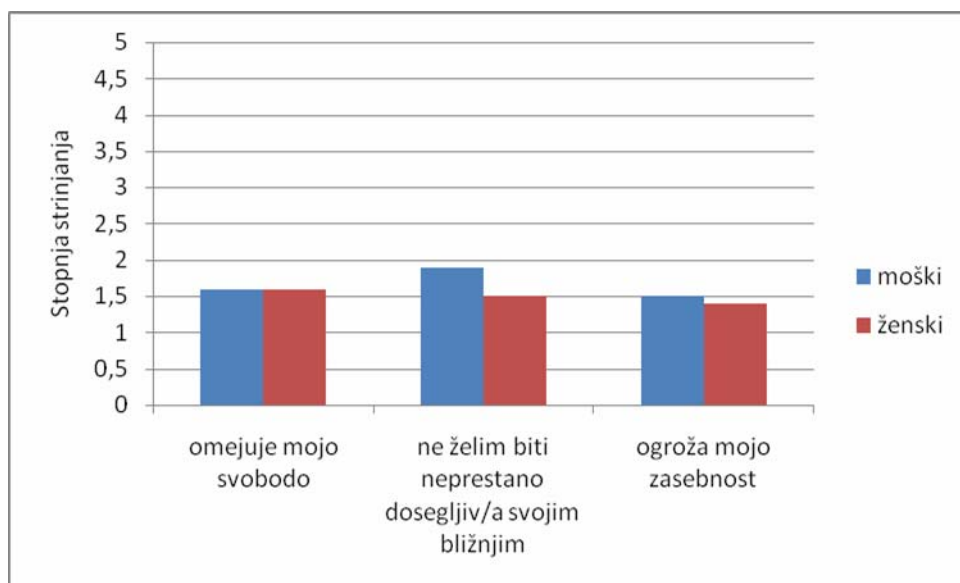
5.3.5 Neuporabniki mobilnih telefonov

Za konec pa se je zanimivo vprašati tudi, zakaj v Sloveniji še vedno približno 10% ljudi ne uporablja mobilnega telefona. Odstotek sicer ni velik, vendar pa bi bilo zanimivo videti, koliko % neuporabnikov mobilnih telefonov le-tega ne uporablja, ker pravijo, da mobilni telefon ogroža njihovo zasebnost, omejuje njihovo svobodo ali ker ne želijo biti neprestano dosegljivi svojim bližnjim. Na ta vprašanja bomo prav tako poskušali odgovoriti s pomočjo vprašanj iz raziskave IKT 2005:

Vprašanje se je glasilo: »Našteli vam bomo nekaj razlogov oziroma ovir, zakaj ne uporabljate mobilnega telefona. Vsakega od razlogov ocenite s številko od 1 do 5, kjer 1 pomeni, da to za vas »sploh ni ovira«, 5 pa, da je »zelo velika ovira«.

Razlogi za neuporabo, ki so za nas zanimivi so omejevanje svobode, neprestana dosegljivost in ogrožanje zasebnosti. Izkazalo se je, da omenjeni razlogi niso preveč pomembni dejavniki za neuporabo mobilnega telefona. Vsi trije razlogi imajo namreč daleč najvišji odstotek (vsaj 70%) pri nestrinjanju z njimi. Kakšne pa so značilnosti po demografskih dejavnikih pa si oglejmo v nadaljevanju:

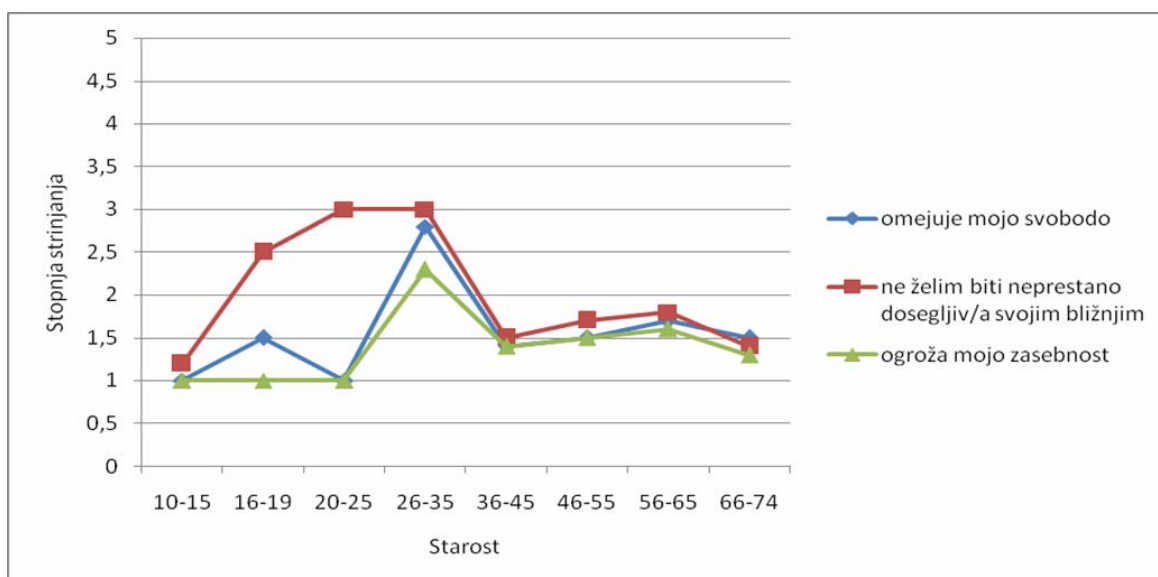
Slika 5.3.5.1: Razlogi za neuporabo mobilnega telefona glede na spol anketirancev

Vir: RIS 2005.

Moški so se pogosteje izrekli, da ne uporabljajo mobilnega telefona zato, ker si ne želijo biti neprestano dosegljivi in ker telefon ogroža njihovo zasebnost.

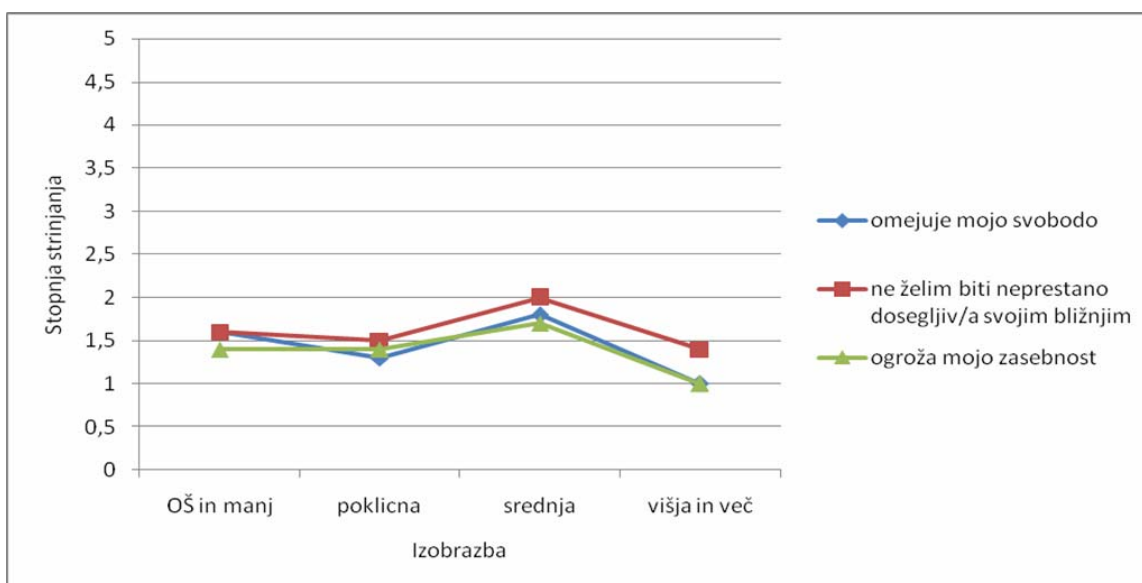
Slika 5.3.5.2: Razlogi za neuporabo mobilnega telefona glede na starost anketirancev

Vir: RIS 2005.

Kot lahko vidimo, je krivulja zelo neenakomerna. Močno izstopa generacija 26–35 let, ki je najbolj odločna, da mobilnega telefona ne uporablja zaradi ogrožanja zasebnosti, omejevanja svobode in neprestane dosegljivosti. To je očitno generacija, ki se podobno kot generacija norveških najstnikov, o katerih smo govorili v poglavju 3, načelno otepa uporabe mobilnega telefona.

Slika 5.3.5.3: Razlogi za neuporabo mobilnega telefona glede na izobrazbo anketirancev

Vir: RIS 2005.

V zgornjem grafu najbolj izstopajo anketiranci z višjo izobrazbo, saj se najmanj strinjajo z ogrožanjem zasebnosti, stalno dosegljivostjo in omejevanjem svobode kot ključnimi za neuporabo mobilnega telefona. Razlogi za neuporabo mobilnega telefona med višje izobraženimi torej tičijo nekje drugje, očitno v nekih drugih negativnih dejavnikih, ki jim preprečujejo uporabo mobilnega telefona.

Na podlagi analize podatkov iz raziskave RIS-IKT 2005 lahko torej rečemo, da lastnosti, ki jih povezujemo z uporabo mobilnega telefona, kot so omejevanje svobode, neprestana dosegljivost in ogrožanje zasebnosti, Slovencem ne povzročajo prevelikih skrbi in zato očitno tudi niso ključne pri odločanju za uporabo oziroma neuporabo mobilnega telefona.

6. ZAKLJUČEK

V nalogi smo se ukvarjali predvsem z problematiko zasebnosti in njene povezanosti z uporabo mobilnih telefonov. Skušali smo ugotoviti, ali uporaba mobilnega telefona dejansko ogroža uporabnikovo zasebnost in kakšen je odnos uporabnikov samih do tega.

Najprej smo spoznali, da je zasebnost ena izmed najpomembnejših človekovih pravic. Zato ne preseneča, da je zaščiten z več mednarodnimi akti, predvsem pa s Splošno deklaracijo človekovih pravic. V nalogi smo se najpogosteje opirali na dve definiciji zasebnosti, in sicer prva je bila definicija, ki jo je postavil Robert Ellis Smith (1964), ki pravi, da je zasebnost »želja vsakega izmed nas za fizičen prostor, v katerem nas nihče ne moti, ne nadleguje, ne spravlja v zadrego, v katerem nimamo odgovornosti in imamo možnost in priložnost sami nadzorovati čas in način razkrivanja privatnih informacij o nas« (Laurant 2003: 2). Kar smo skušali skozi nalogo ugotoviti je, ali imamo danes res sami možnost nadzorovati razkrivanje, uporabo in širjenje zasebnih informacij o nas, ali je to v današnjem svetu le še utopija. Številne nove tehnologije, med njimi tudi mobilni telefon, so povzročile obširno zbiranje informacij in zasebnih podatkov o posameznikih, kar uporabniki teh tehnologij po eni strani niti ne moremo preprečiti, po drugi strani pa te tehnologije tako ali tako prostovoljno prevzemamo v zameno za udobje, ki nam ga prinašajo.

Poleg informacij, ki jih operaterji in druge institucije zbirajo o nas zaradi uporabe mobilnega telefona (to so lokacijski podatki, prometni podatki in drugi podatki o uporabnikih mobilnega telefona), pa je v zgornji definiciji zasebnosti pomemben tudi fizičen prostor, v katerem nas nihče ne moti. Mobilni telefon je ravno s svojo mobilnostjo in vsidranostjo v naš vsakdanjik povzročil, da ga imamo večino časa na dosegu roke. Zaradi tega smo postali tudi za okolico ves čas dosegljivi, ne glede na to, kje se nahajamo. Tesno pa je s to nenehno dosegljivostjo povezana tudi nadzorstvena funkcija mobilnega telefona, saj nas na ta način okolica ne samo ves čas doseže, pač pa tudi nadzira, kar pride še posebej do izraza v odnosu med starši in otroki, pa tudi med delodajalcem in zaposlenim (Kuhar 2007: 238).

Druga definicija zasebnosti, na katero smo se v nalogi precej opirali pa je definicija informacijske zasebnosti, pri kateri gre za »zahtevo posameznikov, skupin ali institucij, da sami zase odločajo, kdaj in v kakšnem obsegu bodo drugim posredovali informacije o sebi«

(Head in Yuan 2001: 149). V navezavi s to definicijo velja izpostaviti problem prisluškovanja, ki zaradi množične uporabe mobilnega telefona ostaja ves čas aktualen. Pri prisluškovanju gre za kratenje pravice do zasebnosti ravno zato, ker ne moremo sami odločati kdaj in v kakšnem obsegu bomo drugim posredovali določene informacije. Prav zaradi mobilnosti mobilnega telefona je le-ta na nek način najbolj enostavna naprava za prisluškovanje, saj ga lahko prisluškovalec enostavno skrrije v prostor, kjer želi prisluškovati, ga utiša in nanj pokliče (Kovačič v Kašnik 2006: 34). Poleg prisluškovanja pa je uporaba mobilnega telefona vzbudila dilemo na področju zasebnosti zaradi množične uporabe mobilnega telefona tudi pri širjenju zasebne sfer v javno. Zasebni in intimni pogovori uporabnikov mobilnih telefonov se širijo v javnost in s tem ogrožajo tako zasebnost tistega, ki se po telefonu pogovarja, kot na nek način tudi zasebnost tistega, ki je zaradi naključne prisotnosti pogovor prisiljen poslušati.

Kakšen je odnos uporabnikov mobilnih telefonov do vseh zgoraj naštetih vidikov in dilem zasebnosti, smo skušali prikazati z analizo nekaterih že opravljenih raziskav. Raziskave na ravni Evrope so pokazale, da prebivalci držav EU15 v večini podpirajo nadzorovanje telefonskih klicev, a le če gre pri tem za nadzor nad tistimi, ki so osumljeni terorizma. Se pa zdi veliki večini (tako na ravni Slovenije kot na ravni EU25) zelo pomembno samo varovanje zasebnih informacij in svobodne komunikacije.

Raziskava RIS-IKT, ki je bila opravljena leta 2005 na ravni Slovenije je pokazala, da vprašane najbolj skrbi dejstvo, da bi kdo brskal po njihovem mobilnem telefonu, najbolj pa jih moti to, da osebo, s katero se osebno pogovarjajo, neprestano prekinja mobilni telefon. Precej jih moti tudi govorjenje o osebnih rečeh vpričo drugih po mobilnem telefonu in na drugi strani tudi to, da jih drugi poslušajo, ko se sami pogovarjajo po mobilnem telefonu. Najmanj od vseh naštetih dilem jih skrbi prisluškovanje po mobilnem telefonu. Se pa vprašani precej odločni, da mobilni telefon uporabljajo predvsem zato, da so drugim lažje na razpolago.

Glede na demografske dejavnike med spoloma prihaja do malenkostnih razlik, in sicer so v povprečju ženske bolj zaskrbljene glede zasebnosti (vendar pa nismo preverjali statistične značilnosti razlik) kot moški.

Pri razlikah glede na starostne razrede se je na obravnavanem vzorcu izkazalo, da mlade najbolj skrbi zasebnost, še posebej velikokrat izstopa najmlajša generacija. Le-ta mobilni telefon ponavadi pojmuje kot zelo osebni pripomoček, ki jim veliko pomeni in s pomočjo katerega po mnenju Fortunatijeve »ustvarjajo tesne telefonske povezave zunaj dosega

njihovih staršev« (Fortunati 2007: 16). Mlade tudi najmanj od vseh moti pogovarjanje v javnosti in intimni pogovori po mobilnem telefonu.

Pri analizi odnosa do zasebnosti glede na izobrazbene razrede največkrat izstopata razreda nižje in na drugi strani višje izobraženih. Medtem ko se nižje izobraženi bolj bojijo prisluškovanja, bi višje izobražene predvsem bolj motilo brskanje po mobilnem telefonu. Oboje pa zelo moti, če osebo s katero se pogovarjajo, neprestano prekinja mobilni telefon.

Obravnavani vzorec smo poskušali razvrstiti tudi v skupine, pri čemer smo ugotovili, da izrazito izstopajo tri. Izkazalo se je, da v eno skupino sodijo tisti, ki jih zelo skrbi zasebnost zaradi uporabe mobilnega telefona. V drugi skupini so tisti, ki jih zasebnost skorajda ne skrbi, v tretji, največji skupini pa so običajno zaskrbljeni uporabniki mobilnih telefonov – le te določene stvari skrbijo, spet drugim pa ne namenjajo posebne pozornosti.

Obravnavana raziskava je bila zelo zanimiva z vidika ugotavljanja odnosa posameznikov do posamezne dimenzije zasebnosti. Področje, ki sem ga v nalogi izpustila in ki bi si ga bilo zanimivo podrobneje ogledati je tudi problematika uporabe fotoaparata in kamere v mobilnem telefonu in njegov vpliv na zasebnost slikanega oz. snemanega posameznika.

Zaključimo lahko z ugotovitvijo, da Slovence (v obravnavanem vzorcu) zasebnost načeloma ne skrbi preveč. Večinoma jih najbolj moti, ko ljudje vpricho drugih po mobilnem telefonu govorijo o svojih osebnih rečeh, če jih med pogovorom prekinja mobilni telefon in da drugi poslušajo njih, ko se pogovarjajo. Bolj kot zasebnost v sferi tehnologij jih skrbi njihova lastna zasebnost v sferi javnega prostora. Prav zaradi tega, ker se je izkazalo, da večine vprašanih zasebnost niti ne skrbi, bi bilo morda v prihodnosti zanimivo izvesti raziskavo ali celo eksperiment, v katerem bi udeležencem predstavili s konkretnimi primeri, kako se v realnosti dejansko spoštuje njihova zasebnost in koliko informacij o uporabnikih mobilnega telefona zbirajo mobilni operaterji (primer Mobitel 2004), po tem pa bi jih ponovno povprašali o njihovi zaskrbljenosti glede zasebnosti.

Tudi sicer bi lahko na podlagi videnega zaključili z ugotovitvijo, da »se posamezniki sicer zavedajo ogroženosti zasebnosti na načelni ravni, vendar na te grožnje oziroma nadzor pristajajo in se niti ne poskušajo zaščititi – pogosto tudi na škodo udobja in zaradi neznanja« (Kovačič 2006: 90).

7. LITERATURA

- Bentham, Jeremy (1787/1995): *The Panopticon Writings*. Dostopno na <http://cartome.org/panopticon2.htm> (27. september 2007).
- Burns, Matthew (2007): *How to Trace a Cell Phone Location*. Dostopno na <http://ezinearticles.com/?How-to-Trace-a-Cell-Phone-Location&id=665747> (19. november 2007).
- De Gournay, Chantal (2002): Pretense of intimacy in France. V James E. Katz in Mark Aakhus (ur.): *Perpetual Contact. Mobile Communications, Private Talk, Public Performance*, 193–205. Cambridge: University Press.
- European Commission (2005): *Eurobarometer: Social values, Science and Technology*. Dostopno na http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_225_report_en.pdf (3. oktober 2007).
- European Commission (2006): *Eurostat: European business. Communications and media*. Dostopno na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-BW-06-001-21/EN/KS-BW-06-001-21-EN.PDF (20. oktober 2007).
- European Court of Human Rights (2007): *Case of Copland v. The United Kingdom, Judgment*. Dostopno na <http://www.bailii.org/eu/cases/ECHR/2007/253.html> (19. november 2007).
- Fortunati, Leopoldina (2002): Italy: stereotypes, true and false. V James E. Katz in Mark Aakhus (ur.): *Perpetual Contact. Mobile Communications, Private Talk, Public Performance*, 42–63. Cambridge: University Press.
- Fortunati, Leopoldina (2007): Mobilnik kot četrta komunikacijska revolucija. V Vasja Vehovar (ur.): *Mobilne refleksije*, 9–29. Ljubljana: Založba FDV.
- Gliha, D. (2007): Starševska zaščita se s spleta seli na mobilne telefone najstnikov. *Dnevnik*, 11.10., 29.
- Head, Milena in Yufei Yuan (2001): Privacy protection in electronic commerce – a theoretical framework. *Human Systems Management* (20), 149–160.
- Hribar, Uroš (2007): Razvoj mobilnih tehnologij. V Vasja Vehovar (ur.): *Mobilne refleksije*, 285–323. Ljubljana: Založba FDV.

- Informacijski pooblaščenec (2006): *Odločbe in mnenja – Varstvo osebnih podatkov*. Dostopno na http://www.ip-rs.si/varstvo-osebnih-podatkov/iskalnik-po-odlocbah-in-mnenjih/odlocbe-in-mnenja-varstvo-osebnih-podatkov/?tx_jzvopdecisions_pi1%5BshowUid%5D=122&cHash=48fd35cc83 (18. november 2007).
- Kašnik, Suzana (2006): *Sodobne tehnologije nadzora v Sloveniji*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Katz, E. James (1999): *Connections. Social and Cultural Studies of the Telephone in American Life*. New Brunswick and London: Transaction Publishers.
- *Kazenski zakonik* (2004). Ljubljana: Uradni list RS 95. Dostopen na http://www.zakonodaja.com/zakoni/v/1/kz_upb1/kz_upb1 (12. oktober 2007).
- *Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin*, sestavljena in dana v podpis državam članicam Sveta Evrope 11. maja 1994. Dostopna na <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=108> (28. september 2007).
- Kovačič, Matej (2000): *Zasebnost v informacijski družbi*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kovačič, Matej (2006): *Nadzor in zasebnost v informacijski družbi*. Ljubljana: Znanstvena knjižnica. Fakulteta za družbene vede.
- Kovačič, Matej (2007): Zasebnost in hramba prometnih podatkov v mobilni telefoniji. V Vasja Vehovar (ur.): *Mobilne refleksije*, 243–269. Ljubljana: Založba FDV.
- Krapež, Katarina (2007): Mobilni telefon med zasebnim in javnim: »Intimnosti« v javni sferi. V Vasja Vehovar (ur.): *Mobilne refleksije*, 269–284. Ljubljana: Založba FDV.
- Križan, Sanja (2005): *Normativni in individualni dejavniki obsebnosti mobilnega telefona*. Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kuhar, Metka (2007): Vpliv mobilne telefonije na medosebne odnose in sebstvo. V Vasja Vehovar (ur.): *Mobilne refleksije*, 221–243. Ljubljana: Založba FDV.
- Laurant, Cedric (2003): *Privacy and Human Rights. An International Survey of Privacy Laws and Developments*. ZDA: EPIC in Privacy International.
- Luthar, Breda in Samo Kropivnik (2007): Razred, kulturni kapital in mobilni telefon. V Vasja Vehovar (ur.): *Mobilne refleksije*, 55–87. Ljubljana: Založba FDV.

- Mante, Enid (2002): The Netherlands and the USA compared. V James E. Katz in Mark Aakhus (ur.): *Perpetual Contact. Mobile Communications, Private Talk, Public Performance*, 110–125. Cambridge: University Press.
- Mobitel d.d. (2007): *Dodatne informacije o storitvi Lokus*. Dostopno na <http://www.mobitel.si/slo/ponudba/mobiuporabniki/ponudbainceniki/storitve/informacije/nzabava/informacije/lokus/dodatneinformacije.asp> (24. oktober 2007).
- Oblak-Črnič, Tanja (2007): Med simbolnimi pomeni in realnimi praksami mobilnega vsakdanjika. V Vasja Vehovar (ur.): *Mobilne refleksije*, 87–115. Ljubljana: Založba FDV.
- Prevelakis, Vassilis in Diomidis Spinellis (2007): *The Athens Affair*. IEEE Spectrum. Dostopno na <http://www.spinellis.gr/pubs/jrnl/2007-Spectrum-AA/html/PS07.pdf> (2. september 2007).
- Prezelj, Iztok (2005): *Razmerje med varnostjo in svobodo*. Varnost in tveganja v sodobni slovenski družbi. Slovensko sociološko društvo: Sociološko srečanje, Izola, 21.–23. oktober. Dostopno na http://www.sociolosko-drustvo.si/index.php?option=com_content&task=view&id=47&Itemid=27 (19. november 2007).
- Puro, Jukka-Peka (2002): Finland: a mobile culture. V James E. Katz in Mark Aakhus (ur.): *Perpetual Contact. Mobile Communications, Private Talk, Public Performance*, 19–29. Cambridge: University Press.
- Rheingold, Howard (2004): *Ne-vidne množice*. Ljubljana: Založba Vale-Novak.
- RIS: Raba interneta v Sloveniji (2005): *Mobilna telefonija (#71)*. Dostopno na <http://www.ris.org/index.php?fl=0&p1=276&p2=815&p3=&id=866> (28. september 2007).
- RIS: Raba interneta v Sloveniji (2007a): *Lastništvo mobilnega telefona*, Dostopno na <http://www.ris.org/index.php?fl=0&p1=276&p2=621&p3=0&p4=1114&id=1120> (18. november 2007).
- RIS: Raba interneta v Sloveniji (2007b): *Mednarodne primerjave*, Dostopno na <http://www.ris.org/index.php?fl=0&p1=276&p2=621&p3=&p4=638&id=1064> (18. november 2007).
- Rodriguez Casal, Carlos (2003): Location and personal information for direct marketing. *Emerald info*, 5.2., 45–50.

- Schegloff, A. Emanuel (2002): Beginnings in the telephone. V James E. Katz in Mark Aakhus (ur.): *Perpetual Contact. Mobile Communications, Private Talk, Public Performance*, 284–300. Cambridge: University Press.
- Schwartz, Ephraim (2001): FBI phone tapping and locating cell phones making 911 calls: Is it privacy or paranoia? ProQuest Computing: *Infoworld* 23(3), 52.
- SIBIS (2002): *Slovenia: Country Report No. 10*. Dostopno na http://www.sibis-eu.org/files/WP5.3_CountryReport_SI.pdf (30. september 2007).
- Slo-Tech (2007): *Domače branje: »Michel Foucault. Nadzorovanje in kaznovanje.«* Dostopno na <http://slo-tech.com/script/forum/izpitemo.php?threadID=271504> (10. september 2007).
- *Splošna deklaracija človekovih pravic*, sprejeta in razglašena z resolucijo Generalne skupščine 10. decembra 1948. Dostopna na <http://www.unhcr.ch/udhr/lang/slv.htm> (30. julij 2007).
- Vehovar, Vasja, Bojana Lobe in Matej Kovačič (2003): *Confidentiality concern and on-line shopping*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Wikipedia: The Free Encyclopedia (2007): *Echelon*. Dostopno na <http://en.wikipedia.org/wiki/ECHELON> (18. november 2007).
- Woo, Jisuk (2006): *The right not to be identified: Privacy and anonymity in the interactive media environment*. SAGE Publications, New Media Society 8(6), 949–967.
- Yttri, Birgitte in Richard Ling (2002): Hyper-coordination via mobile phones in Norway. V James E. Katz in Mark Aakhus (ur.): *Perpetual Contact. Mobile Communications, Private Talk, Public Performance*, 139–169. Cambridge: University Press.
- *Zakon o elektronskih komunikacijah* (2007). Ljubljana: Uradni list RS 13. Dostopen na http://www.zakonodaja.com/zakoni/viii/4/zekom_upb1/zekom_upb1 (14. oktober 2007).
- *Zakon o varstvu javnega reda in miru* (2006). Ljubljana: Uradni list RS 70. Dostopen na http://www.zakonodaja.com/zakoni/v/4/zjrm_1/zjrm_1 (14. oktober 2007).
- Zdešar, Polona in Tina Kogovšek (2007): Mobilne komunikacije in omrežja socialne opore. V Vasja Vehovar (ur.): *Mobilne refleksije*, 193–221. Ljubljana: Založba FDV.

8. PRILOGE

Priloga A: Nadzorovanje telefonskih klicev v luči boja proti terorizmu po posameznih evropskih državah.

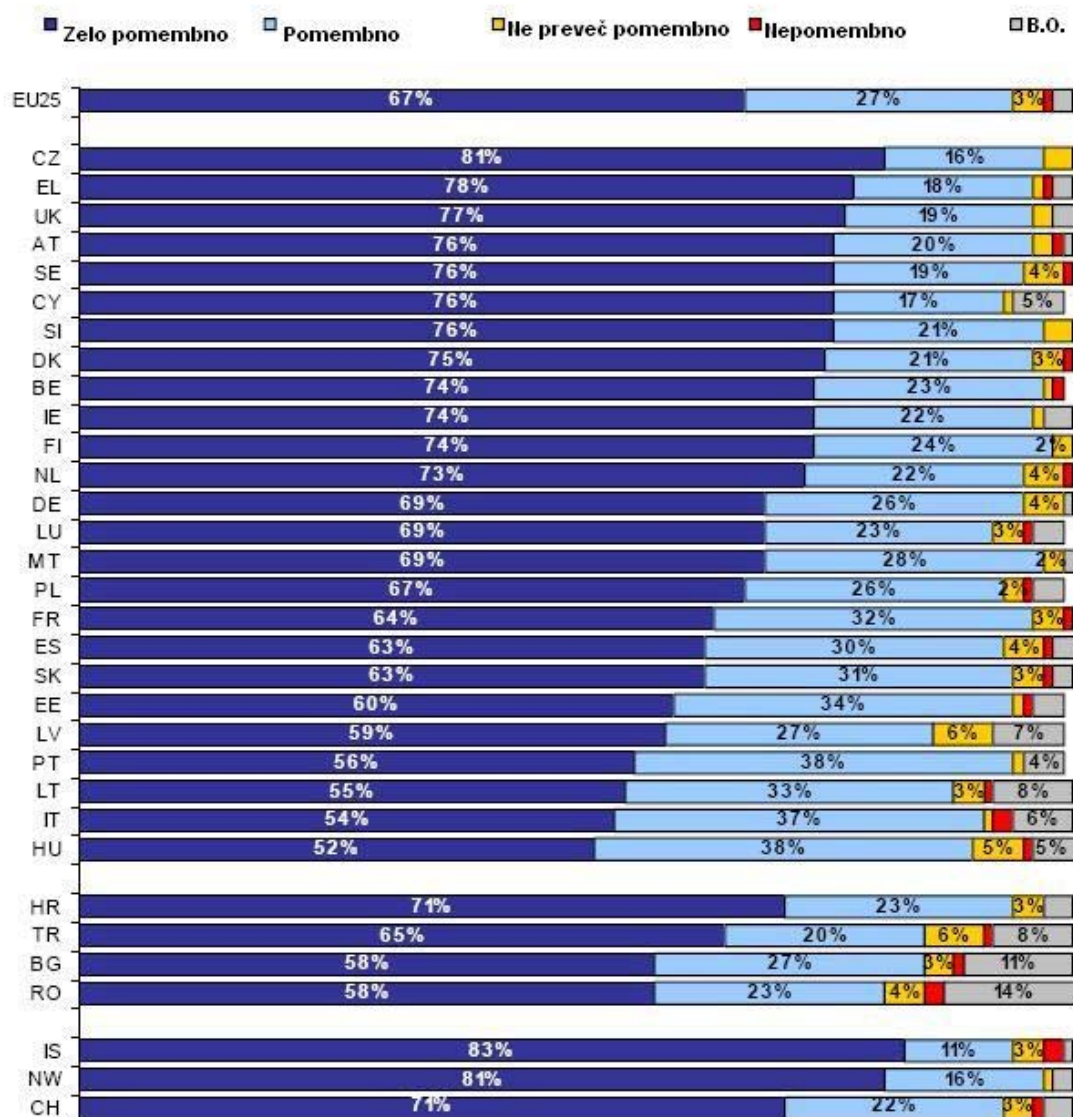
Ali mislite, da bi se morali ljudje v luči boja proti terorizmu strinjati z nadzorovanjem telefonskih pogovorov? (Analiza po državah)

	Pravice posameznikov morajo biti vedno spoštovane	Nadzor naj bo dovoljen le pri tistih, ki so osumljeni terorizma	Nadzor naj bo, vendar le pod nadzorstvom sodstva	Klici naj se nadzorujejo pri vseh	Ja, drugo	B.O.
B	26	44	14	9	0	7
DK	39	35	22	3	0	1
D.W	28	36	21	6	0	9
D.T	30	36	19	6	0	9
D.O	38	36	11	5	0	10
Gr	48	34	10	3	0	6
E	38	34	18	2	0	9
F	28	43	13	12	1	4
Irl	45	28	9	4	1	12
I	34	45	9	9	1	2
L	29	40	14	13	1	4
NL	34	38	16	10	0	3
A	48	32	12	5	1	3
P	30	41	10	11	1	7
Fin	26	58	10	3	0	3
S	25	53	14	5	0	2
UK	37	42	8	6	1	6
EU15	33	40	14	7	0	6

Vir: Eurobarometer 2003.

Priloga B: Varovanje zasebnih podatkov po evropskih državah.

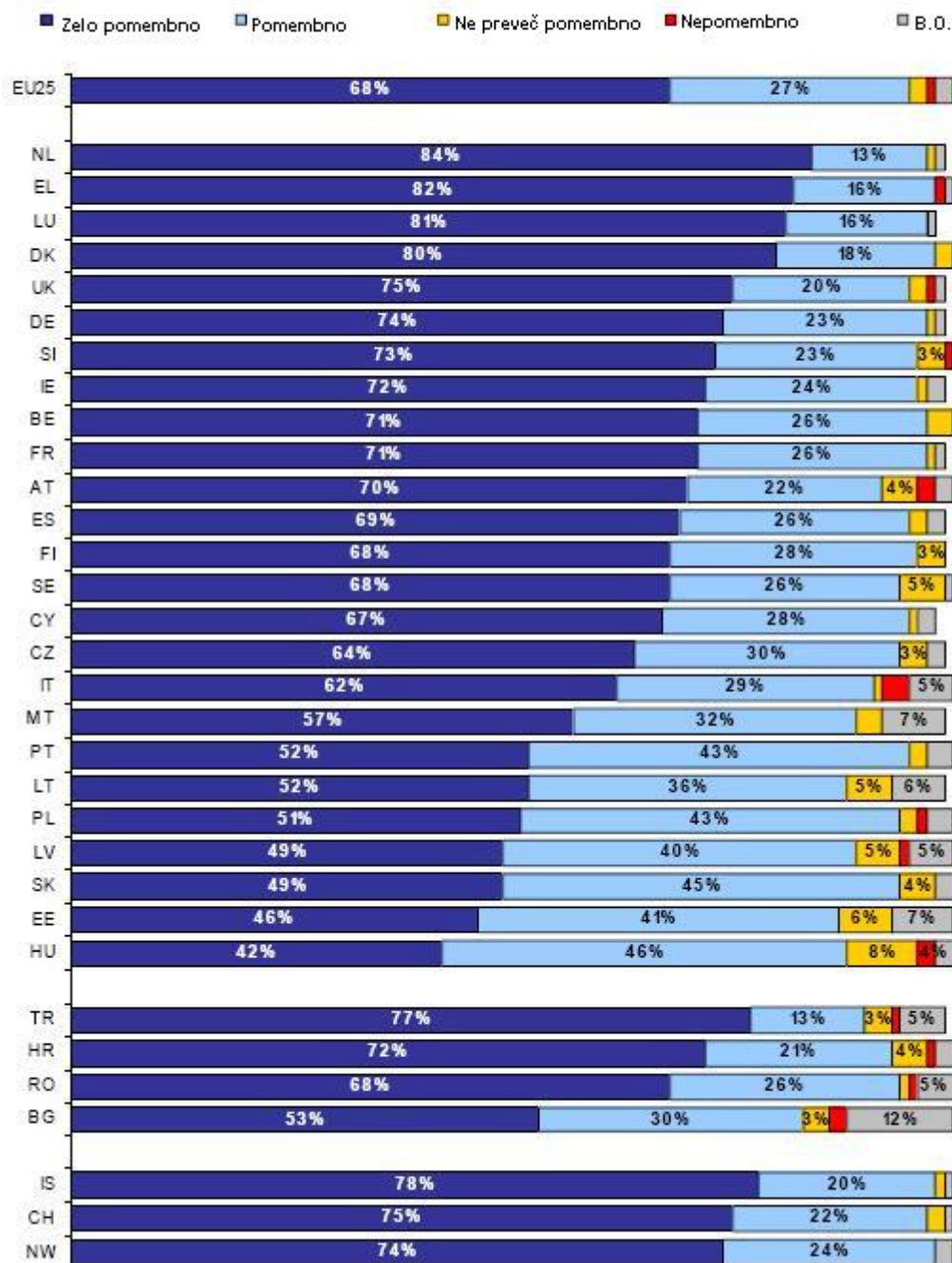
Kako pomembno se vam zdi, da bo postalo za našo družbo v naslednjih desetih letih, varovanje informacij o našem privatnem življenju pred zlorabo ali napačno uporabo?

Vir: Eurobarometer 2005.

Priloga C: Odnos do svobodne komunikacije v prihodnjih desetih letih po evropskih državah.

Kako pomembno se vam zdi, da bo postalo za našo družbo v naslednjih desetih letih, varovanje svobode govora in informacij?

Vir: Eurobarometer 2005.

Priloga D: Odnos anketirancev do prisluškovanja in nadzorovanja mobilnega telefona.

	sploh se ne strinjam	se ne strinjam	niti-niti	se strinjam	zelo se strinjam	skupaj	povprečje	n
Včasih imam občutek, da mi po mobilnem telefonu prisluškujejo.	69,4%	14,3%	7,3%	4,1%	4,9%	100%	1,61	533
Motilo bi me, če bi kdo brskal po mojem mobilnem telefonu.	11,7%	5,8%	11,9%	13,8%	56,8%	100%	3,98	537

Vir: RIS-IKT 2005.

Priloga E: Odnos anketirancev do neprestane dosegljivosti po mobilnem telefonu.

	sploh se ne strinjam	se ne strinjam	niti-niti	se strinjam	zelo se strinjam	skupaj	povprečje	n
Mobilni telefon uporabljam, da sem drugim lažje na razpolago.	6,7%	7,9%	15,6%	20,5%	49,3%	100%	3,98	556
Želel bi, da bi me pogosteje klicali na mobilni telefon.	53,1%	14,9%	21,6%	5,8%	4,7%	100%	1,94	537

Vir: RIS-IKT 2005.

Priloga F: Odnos anketirancev do zasebnih pogovorov v javni sferi.

	sploh se ne strinjam	se ne strinjam	niti-niti	se strinjam	zelo se strinjam	skupaj	povprečje	n
Moti me, če osebo, s katero se osebno pogovarjam, neprestano prekinja mobilni telefon.	12,5%	7,9%	16,5%	16,5%	46,6%	100%	3,77	534
Ko se pogovarjam po mobilnem telefonu, ne želim, da me drugi poslušajo.	19,8%	11,2%	27,5%	14,6%	26,9%	100%	3,18	535
Mobilni telefon preprosto ni za primeren intimne pogovore.	19,7%	16,0%	26,1%	14,5%	23,7%	100%	3,07	544
Moti me, ko ljudje vpričo drugih po mobilnem telefonu govorijo o svojih osebnih rečeh.	23,6%	12,0%	13,0%	12,9%	38,6%	100%	3,31	552

Vir: RIS-IKT 2005.

Priloga G: Ovire za neuporabo mobilnega telefona.

	sploh ni ovira	Ni ovira	nitiniti	je ovira	zelo velika ovira	skupaj	povprečje	n
Omejuje mojo svobodo	77,8%	3,4%	6,8%	3,9%	8,2%	100%	1,61	207
Ne želim biti neprestano dosegljiv/a svojim bližnjim	70,8%	6,7%	9,6%	5,7%	7,2%	100%	1,72	209
Ogroža mojo zasebnost	77,4%	9,6%	3,8%	3,8%	5,3%	100%	1,50	208

Vir: RIS-IKT 2005.

Priloga H: Odnos do mobilnega telefona in zasebnosti glede na demografske dejavnike.

	spol		starost								Izobrazba			
	moški	ženski	10-15	16-19	20-25	26-35	36-45	46-55	56-65	66-74	OŠ in manj	poklicna	srednja	višja in več
Želel bi, da bi me pogosteje klicali na mobilni telefon.	1,9	2,0	2,8	2,4	2,2	2,0	1,8	1,6	1,7	2,0	1,9	1,9	1,9	1,5
Moti me, če osebo, s katero se osebno pogovarjam, neprestano prekinja mobilni telefon.	3,6	3,9	3,9	3,6	3,9	4,0	3,6	3,8	3,7	3,6	3,8	3,4	3,7	4,2
Ko se pogovarjam po mobilnem telefonu, ne želim, da me drugi poslušajo.	3,1	3,3	3,7	3,6	3,3	3,6	3,4	3,6	3,7	3,7	3,3	3,1	3,1	3,2

Vir: RIS-IKT 2005.

	Spol		Starost									Izobrazba			
	moški	ženski	10-15	16-19	20-25	26-35	36-45	46-55	56-65	66-74	OŠ in manj	poklicna	srednja	višja in več	
Motilo bi me, če bi kdor brskal po mojem mobilnem telefonu.	3,9	4,1	4,3	3,5	4,1	4,2	4,1	3,9	4,0	3,3	4,0	3,7	3,9	4,3	
Včasih imam občutek, da mi po mobilnem telefonu prisluškujejo.	1,6	1,6	1,8	2,0	1,9	1,6	1,5	1,5	1,5	1,4	1,9	1,5	1,5	1,6	

Vir: RIS-IKT 2005.

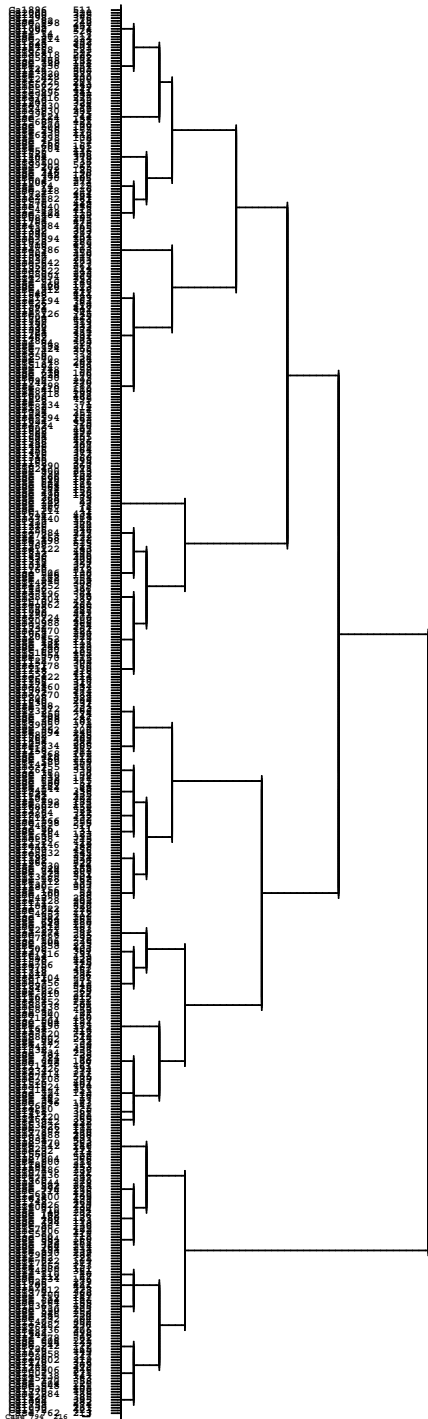
	spol		starost									izobrazba			
	moški	ženski	10-15	16-19	20-25	26-35	36-45	46-55	56-65	66-74	OŠ in manj	poklicna	srednja	višja in več	
M27a Moti me, ko ljudje vpričo drugih po mobilnem telefonu govorijo o svojih osebnih rečeh.	3,1	3,6	2,3	2,9	3,1	3,3	3,5	3,6	3,7	3,4	3,3	3,5	3,5	3,5	

Vir: RIS-IKT 2005.

	spol		starost									izobrazba			
	moški	ženski	10-15	16-19	20-25	26-35	36-45	46-55	56-65	66-74	OŠ in manj	poklicna	srednja	višja in več	
MS28g omejuje mojo svobodo	1,6	1,6	1,0	1,5	1,0	2,8	1,4	1,5	1,7	1,5	1,6	1,3	1,8	1,0	
MS28i ne želim biti neprestano dosegljiv/a svojim bližnjim	1,9	1,5	1,2	2,5	3,0	3,0	1,5	1,7	1,8	1,4	1,6	1,5	2,0	1,4	
MS28j ogroža mojo zasebnost	1,5	1,4	1,0	1,0	1,0	2,3	1,4	1,5	1,6	1,3	1,4	1,4	1,7	1,0	

Vir: RIS-IKT 2005.

Priloga I: Dendrogram po hierarhičnem razvrščanju – izstopajo tri skupine.

Priloga J: Izpisi iz SPSS (Output)

Wardova metoda

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Prva skupina	257	12,9	48,7	48,7
	Druga skupina	163	8,2	30,9	79,5
	Tretja skupina	108	5,4	20,5	100,0
	Skupaj	528	26,4	100,0	
Manjkajoci	System	1472	73,6		
Total		2000	100,0		

Število enot v skupini z hierarhičnim razvrščanjem po Wardovi metodi in z evklidsko razdaljo.

Razvrstitev v tri skupine-slučajni voditelji

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	286	14,3	54,2	54,2
	2	163	8,2	30,9	85,0
	3	79	4,0	15,0	100,0
	Skupaj	528	26,4	100,0	
Manjkajoci	System	1472	73,6		
Skupaj		2000	100,0		

Število enot v skupini z razvrščanjem po Wardovi metodi, z evklidsko razdaljo, na standardiziranih spremenljivkah in optimizirano z metodo voditeljev (s slučajnimi voditelji).

Razvrstitev v tri skupine-vsiljeni voditelji

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	284	14,2	53,8	53,8
	2	105	5,3	19,9	73,7
	3	139	7,0	26,3	100,0
	Skupaj	528	26,4	100,0	
Manjkajoci	System	1472	73,6		
Total		2000	100,0		

Število enot v posamezni skupini z razvrščanjem z voditelji, pri čemer so bili začetni voditelji določeni s hierarhičnim razvrščanjem.

Vsota razdalj do centroidov

	N	Vsota
Razdalja spremenljivke do centroida po metodi slučajnih voditeljev	528	886,33849
Razdalja spremenljivke do centroida po metodi vsiljenih voditeljev	528	889,03815
Skupaj	528	

Razdalje spremenljivke do centroida po metodah slučajnih in vsiljenih voditeljev

Povprečne vrednosti uporabljenih spremenljivk po dobljenih treh skupinah

Število skupin		BRSKANJE	PRISLUK	KLICANOS	PREKINJA	POSLUSAN
1	Povprecje	4,7413	1,2028	1,9755	4,2483	3,6818
	N	286	286	286	286	286
	Stand.odklon	,5326	,4028	1,1560	1,0880	1,2733
2	Povprecje	2,4847	1,1963	1,5276	2,7791	2,0736
	N	163	163	163	163	163
	Stand.odklon	1,3804	,5312	,8264	1,4991	1,1683
3	Povprecje	4,3038	3,9114	2,6835	4,0506	3,6709
	N	79	79	79	79	79
	Stand.odklon	1,2127	,8798	1,5068	1,3291	1,2682
Skupaj	Povprecje	3,9792	1,6061	1,9432	3,7652	3,1837
	N	528	528	528	528	528
	Stand.odklon	1,4067	1,1072	1,1852	1,4255	1,4442

Povprečne vrednosti uporabljenih spremenljivk po dobljenih treh skupinah

Priloga K:

Izpis odgovora na vprašanje, poslano družbi Mobitel dne 20.10.2007:

Andreja P.:

Lokacijski in prometni podatki

Zanima me, kdo vse ima dostop do podatkov o lokaciji in prometu mojega mobilnega telefona?

Prav tako me zanima, če lahko do teh podatkov jaz kot fizična oseba dostopam (npr. le do svojih podatkov)? Če ja, na kakšen način oz. kakšen je postopek? Hvala za odgovor.

Brane Miklavčič, Vodja sektorja naročniška razmerja:

Spoštovani!

V skladu z določili novega Zakona o telekomunikacijah moramo operaterji podatke o opravljenem prometu (telefonska številka kličočega, telefonska številka klicanega, datum in trajanje vzpostavljene zveze, IMEI aparata...) hraniti 24 mesecev od dneva komunikacije za potrebe in interese države, kot jih določa zakon.

Naročnik lahko pridobi »razčlenjeni račun« za tri pretekle obračunske mesece, ki vsebuje seznam vzpostavljenih zvez, ki so bile zaračunane, kar pomeni, da so v seznamu navedene le odhodne zveze. Operaterji moramo prav tako zagotavljati zavarovanje hranjenih podatkov v skladu z zakonom, ki ureja varstvo osebnih podatkov.

Lokacijskih podatkov, ki niso hkrati podatki o prometu in se nanašajo na uporabnika ali naročnika pa operaterji nimamo, saj se lociranje izvaja le na osnovi s strani uporabnika naročenega lociranja (Lokus), ti podatki pa se sistemsko ne hranijo.*

Zahvaljujem se vam za razumevanje in vas prijazno pozdravljam.